

Roger Deneef & Jo Wijnant

HAACHT (HAACHT): LOMBAARDENHOF

WERCHTERSESTEENWEG 7, 3150 HAACHT
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De lindenpalissade
met bruine beuken
bij de vijver van
het Lombaardenhof
te Haacht
(foto K. Vandevorst,
2003)

***Vijver (mogelijk een oude turfput) uit
begin 17de eeuw met merkwaardige sier-
beplanting: een 80 m lange palissade van
leilinden, geritmeerd door bruine beuken;
begin 20ste eeuw, misschien ouder.***

De Binnenbeek loopt door een 800 m brede, half-cirkelvormige depressie ten oosten van de dorpskern van Haacht, in feite een relict van één van de fossiele meanders die voorkomen zowel in de Dijlvallei stroomafwaarts van Werchter als in de vallei van de Leibeek ten zuiden van Haacht. Deze ingesneden meanders werden gevormd tijdens het Jongere Dryas, de laatste fase van het Laatglaciaal (10.000 jaar geleden), tijdens de daaropvolgende

periode (het Preboreaal) door de rivieren verlaten en ten slotte met zand en venige leem of klei opgevuld (1). De vijvers langs de Binnenbeek zijn waarschijnlijk ontstaan tijdens de eerste helft van de 17de eeuw: ze zijn nog niet zichtbaar op een figuratieve kaart van de Haachtse dorpskom (2) opge maakt rond 1600 door Pierre de Bersacques, maar wél op die uit 1656 van Joris Subil (3). Mogelijk gaat het om turfkuilen. Op de kaart van de Bersacques wordt de beemd langs de Binnenbeek aangeduid als “*van de Lombarden*”, vandaar de naam van het goed.

Opvallend is de meest westelijke, langwerpige (80 m lange en 25 m brede) vijver, op nauwelijks 150 m van de kerk van Haacht, die al rond 1820

► De dorpskern van Haacht en de vijvertuin van het Lombaardenhof (percelen 276, 277 en 278) en de nabijgelegen pastorie op de Primitieve kadasterkaart rond 1820; vanaf 1841 wordt het de achtertuin van het herenhuis links van de pastorie (archief Kadaster Brabant)

door het Primitief kadaster, samen met nog een kleine vijver, als “lustvijver” werd beschreven; de grond die de vijvers omringde werd als bos beschreven. Dit ensemble, 71 are groot, was persoonlijke eigendom van de toenmalige pastoor van Haacht, Jan-Baptist Vandeweyer (4). De pastorie lag aan de Brabantstraat – nu Werchtersesteenweg – en de pastorietaanbouw paalde aan de voormelde vijvertuin. In 1841 erfde notaris Pierre Van Bellinghen de vijvers. Hij was eigenaar van het grote herenhuis links van de pastorie (perceel 244a) en enkele aanpalende huizen langs de Brabantstraat. Daardoor kwamen de vijvers zowat in Van Bellinghens ach-

tertuin te liggen. De helling tussen de vijvers en het herenhuis, in feite de steilrand of stootoever van de oude meander, wordt pas in 1911, bij de aankoop van het goed door baron Florent Coppens d'Eeckenbrugge, beschreven als “lusttuin” (5). Een ansichtkaart, waarop deze helling alle kenmerken vertoont van een onopgesmukte moestuin – in langwerpige bedden verdeeld –, dateert vermoedelijk van vóór die tijd (6). Op deze helling zijn geen sporen van sierbeplanting meer aanwezig.

Het huidige Lombaardenhof is een eervolle vermelding waard wegens de 80 m lange, dicht bebladerde ‘palissade’ langs de noordoostelijke oever van de vijver, gevormd door grootbladige leilinden (*Tilia platyphyllos*) met stamomtrekken tussen 118 cm en 125 cm en geritmeerd door bruine beuken (*Fagus sylvatica* ‘Atropunicea’). Vermoedelijk is deze aanplanting het werk van baron Coppens, maar stamomtrekken zijn geen betrouwbare indicator bij voortdurend gesnoeide bomen zoals leilinden. Ze zouden dus ook heel wat ouder kunnen zijn.

NOTEN

- (1) DE SMEDT P., *Paleogeografie en kwartair-geologie van het confluentegebied Dijle-Demer* (Acta Geographica Lovaniensia 11), K.U. Leuven, 1973, p. 72-73, p. 119-122.
- (2) Arenbergarchief KUL, 2416, f° 113r°, gereproduceerd in: MINNEN B., *Het hertogdom Aarschot onder Karel van Croÿ (1595-1612), kadasters en gezichten*, Gemeentekrediet van België, 1993, plaat 119.
- (3) Gereproduceerd in: VAN ERMEN E., VANHOVE L. & VAN LANI S., *Het kaartboek van de abdij van Park, 1665*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, p. 230-231.
- (4) Oudste kadastrale legger [212] Haacht, artikel 351.
- (5) Oude kadastrale legger [212A] Haacht, artikel 2195.
- (6) COOLS J. & VAN AERSCHOT A., *750 jaar Sint-Remigiusparochie Haacht*, 1982, p. 21.

Roger Deneef & Jo Wijnant

HAACHT (HAACHT): GOED FEREMANS

VEKESTRAAT 24, 3150 HAACHT

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De landschappelijke
tuin van het goed
Feremans in de
Vekestraat
te Haacht
(foto K. Vandevorst,
2003)

***Herenboerenparkje van circa 1 hectare,
aangelegd rond 1900 in landschappelijke
stijl; enkele interessante bomen en strui-
ken.***

Vanaf omstreeks 1850 werden rond enkele welvarende boerderijen kleine tuinen aangelegd. In een opstoot van welvaart, vaak ondersteund door niet-agrarische nevenactiviteiten zoals brouwerij of paardenfokkerij, werden woonvleugels omgebouwd tot villa's of 'kastelen' en werd, in de schaduw daarvan, een embryo van landschappelijke tuin aangelegd. Dit type kan als 'herenboerenpark' omschreven worden. De siertuin die bij het begin van de 20ste eeuw door Leonard Vanden Schrieck wordt aangelegd naast de hoeve van zijn in 1897 overleden schoonvader, Frederik Feremans, springt op

geen enkele kaart in het oog en wordt ook niet in de kadastrale legger (1) vermeld, maar beslaat bijna één hectare en beantwoordt aan de late landschappelijke modellen van tuin- en parkaanleg. De verwante families Feremans en Vanden Schrieck speelden een belangrijke rol op lokaal vlak (2) en de aanleg van een 'representatieve' siertuin was dan ook een uiting van de familiale status. De naar de tuin toegekeerde gevel van de (rond 1800 gebouwde) gesloten hoeve werd gefatsoeneerd met witte bepleistering en geprofileerde kordon- en kroonlijsten.

Op de droge, zandige plaggenbodems van Haacht (3) zijn de groeiomstandigheden niet zo gunstig. Het gazon is aan de heischrale kant met soorten als muizenoor (*Hieracium pilosella*) en schermhavikskruid (*Hieracium umbellatum*) en er komen ook

geen bomen voor met stamomtrekken van meer dan 3 m. De bomen staan vooral in de periferie, op min of meer regelmatige tussenafstanden aan de buitenzijde van de rondweg die de verste hoeken van de tuin aandoet. Tot de oorspronkelijke aanplanting behoren bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), zilveresdoorn met ingesneden blad (*Acer saccharinum* 'Laciniatum'), Italiaanse populier (*Populus nigra* 'Italica'), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), Hollandse en zomerlinde (*Tilia x europaea*, *T. platyphyllos*), een driestammig exemplaar van Amerikaanse kransmagnolia (*Magnolia tripetala*) en – meer centraal – hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) en zwarte walnoot (*Juglans nigra*). De centrale open ruimte wordt gestoffeerd met diverse groepen van taxus (*Taxus baccata*) en buxus (*Buxus sempervirens*). Het struikenassortiment is vrij uitgebreid, met enkele minder courante soorten als meloenboompje (*Calycanthus floridus*).

Merkwaardige bomen

(opname 7 september 1999)

1. zwarte walnoot (*Juglans nigra*) **228**
15. Amerikaanse kransmagnolia (*Magnolia tripetala*), 3-stammig **27/23/18**

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger [212] Haacht, artikel 1070 nrs. 42, 52, 76; artikel 1794 nrs. 13, 14, 30, 53, 54, 59, 109.
- (2) VANNOPPEN H., Herinneringen rond de familie Feremans te Haacht en de familie Vanden Schrieck te Kampenhout en te Wespelaar. *HOGT* 11(3), 1996, p. 233 e.v.
- (3) "Droge lemige zandgronden met diepe antropogene humus A horizon" volgens: BAEYENS L., *Bodemkaart van België: kaartblad Haacht 74W*. Centrum voor Bodemkartering, 1962, p. 66-67.

Roger Deneef, Chris De Maegd
& Jo Wijnant

HAACHT (HAACHT): OCMW-DOMEIN

WESPELAARSESTEENWEG 39, 3150 HAACHT

De door deurwaarder Dirickx in de jaren 1860 gebouwde villa (foto R. Deneef, 1999)

Resten (o.a. bruine beuken) van een tuin van 58 are rond een villa gebouwd in de late jaren 1860 en afgebroken in 2002.

Deurwaarder Ferdinand Dirickx bouwde in de late jaren 1860 op een L-vormig perceel van 58 are aan de Wespelaarsesteenweg, aan de zuidrand van het dorp (1), een ruim bakstenen, dubbel (symmetrisch uitgebouwd) huis, bestaande uit vijf traveeën en twee hoge bouwlagen met een mezzanine-zolderverdieping, hier zonder raampjes, onder het schilddak – een woningtype dat vanaf circa 1845 in zwang kwam maar na 1860 al op zijn retour was. Het gebouw – gesloopt in 2002 – werd opgesteld op het smalle, aan de straat grenzende deel van het perceel; links ervan, op de grens met het belendende perceel, werd een remise opgetrokken. Een giet- en smeedijzeren hek op een laag arduinen muurtje scheidde de voortuin van de straat, een bijzonder fraai exemplaar met ronde zuiltjes, via boven elkaar geplaatste spiralen verbonden met de hekken van spijlen, waarvan de binnenste een cirkel met floraal motief vormen. Iets vóór 1900 werd het dienstgebouw aanzienlijk vergroot, van een

torentje voorzien en tot zijn huidige pittoreske, kasteelachtige aspect verbouwd (2). Het goed werd toen al ettelijke jaren bewoond door notaris Eugène Loos, met wiens naam het vaak wordt aangeduid. Hoewel in de kadastrale bescheiden nergens het woord lusttuin voorkomt, zijn de sporen van de 19de-eeuwse siertuin ondanks jarenlange verwaarlozing nog duidelijk aanwezig: resten van een randbeplanting met bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), met stamomtrekken tot 330 cm, witte en rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*, *A. x carnea*) en een monumentale Amerikaanse eik (*Quercus rubra*).

Merkwaardige bomen
(opname 31 augustus 1999)

7. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) 422

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Haacht 1868 nr. 4; oudste kadastrale legger [212] Haacht, art. 1195.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Haacht 1900 nr. 5; oudste kadastrale legger [212] Haacht, art. 1297.

Roger Deneef, Chris De Maegd
& Jo Wijnant

HAACHT (HAACHT): VILLA NOTARIS TUERLINCKX

WERCHTERSESTEENWEG 27, 3150 HAACHT
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De in 1931
gebouwde villa van
notaris Tuerlinckx;
de gemengde
bomenrij langs de
Werchtersesteenweg
werd in 2002
gerooid met het
oog op een weg-
verbreding
(foto R. Deneef,
2006)

**Informeel tuin (35 are) met structuren
van breuksteen rond modernistische villa
gebouwd in 1931; gedeeltelijk vernietigd
voor een wegverbreding in 2002.**

In 1931 bouwde notaris Yves Tuerlinckx langs de weg naar Werchter, aan de oostrand van de dorpskern, een modernistische villa, witgeschilderd en met een plat dak, kubistische volumes, onder meer een halfronde uitbouw onder een terras omgeven door een bootreling (1). De horizontale lijnen worden verder benadrukt in het (origineel bewaarde) houtwerk van de ramen. De aantrekkelijke tuin, aanvankelijk 35 are groot, die rond de villa werd aangelegd wijst echter veeleer op de modellen die vanuit de 'Nouveau jardin pittoresque'-beweging werden gepromoot, zo bijvoorbeeld de met breukstenen muurtjes afgezoomde en met breukstenen geplaveide toegangsweg links van de villa, de parterre met vaste planten en lage struiken aan de achterzijde. De tuin strekt zich vooral ten oosten en ten noordoosten uit – een uitwaaiërend gazon omgeven door hoogstammen en struiken zoals goudbonte Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata Aureomarginata') en Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*). Vanuit de villa loopt een bescheiden vista naar een vijvertje in het alluvium

van de Binnenbeek, waarschijnlijk toegevoegd na de aankoop van een aangrenzend perceel in 1941 (2). In de noordwestelijke hoek van het domein bevindt zich een serre, die ooit het middelpunt vormde van een omhaagde moestuin.

Langs de Werchtersesteenweg, achter een ligusterhaag, kwam tot voor kort een gemengde rijbeplanting voor bestaande uit zilverlinde (*Tilia tomentosa*), zilveresdoorn met ingesneden blad (*Acer saccharinum* 'Laciniatum'), gewone platanen (*Platanus x hispanica*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), Zweedse lijsterbes (*Sorbus intermedia*), pluimes (*Fraxinus ornus*) en bontbladige gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'); langs de westelijke perceelsgrens een rij van – afwisselend – Krimlinde (*Tilia x euchlora*) en Noorse esdoorn (*Acer platanoides*). De stamomtrekken van deze bomen lopen sterk uiteen (139 – 235 cm). De bomenrij langs de Werchtersesteenweg werd in 2002 gerooid met het oog op een wegverbreding.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Haacht 1932 nr. 8; oudste kadastrale legger [212A] Haacht, art. 2784.
- (2) Oude kadastrale [212A] legger Haacht, art. 2831, nr. 5.

Roger Deneef & Jan Gordts

HAACHT (TILDONK): HOF TER ELST

KLEIN TERBANKSTRAAT, 3150 TILDONK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het Hof ter Elst op de Primitieve kadasterkaart, anno 1819, naar aanleiding van de afbraak van de twee zijvleugels achteraf (1819) gecorrigeerd (archief Kadaster Brabant, Brussel)

Arm van een ringgracht, enkele bomen en een heuveltje – relictten van een buitengoed (1,27 hectare) met hof van plaisantie en sterrenbos, na brand in 1837 heropgebouwd in neoclassicistische stijl, afgebroken in 1981; tuin vernield na de vestiging van een staaldraadfabriek in 1951.

Een gedeelte van de ringgracht, een heuveltje met een taxusstruik (*Taxus baccata*), een oude beuk (*Fagus sylvatica*), opslag van zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) en drie zieltogende Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') vormen de overblijfselen van wat eens het Hof Ter Elst was, een van de tal-

rijke omwalde hofsteden, soms met een 'huis van plaisantie', langs het kanaal Leuven-Mechelen. Rond sommige daarvan werden in de loop van de 19de eeuw kleine landschappelijke tuinen aangelegd (bijv. het Keulenhof te Herent-Wijgmaal), andere hebben geen 'landschappelijke' fase gekend en vele – vooral tussen Leuven en Wijgmaal – hebben de plaats geruimd voor fabrieken, magazijnen en stapelplaatsen. Het Hof ter Elst werd in 1981 afgebroken (1). Het grootste gedeelte van de site werd opgehoogd, bebouwd, met beton overgoten. De vorm van de ringgracht, zoals die overigens nog steeds door het kadaster wordt weergegeven (perceel 390), is een onregelmatige vierhoek, een bijna-trapezium waarvan de langste zijde samenvalt met het jaagpad van het kanaal. Deze vorm is een gevolg van de aanleg van het kanaal in de jaren

► Het kanaal Leuven-Mechelen, het Hof ter Elst ("Terest") en de dreef noordwaarts naar het pachthof van Terbank op de Ferrariskaart (1771-1775)

▲ De oude ginkgo in Hof ter Elst
het parkje rond het (foto Paul Paessens,
in 1981 afgebroken rond 1980)

1750, toen nagenoeg één zesde van het goed werd afgesneden. Op een figuratieve kaart (2) opgesteld rond 1760 wordt deze amputatie weergegeven.

Op deze kaart worden zowel de kasteelhoeve als de tuin vrij gedetailleerd weergegeven. De vleugels van het gebouw omsloten een rechthoekige binnenplaats die langs de noordzijde geopend was; van daar leidde een in 1728 aangelegde (3), rechte beboomde dreef (vier bomenrijen op de Ferrariskaart) in noordelijke richting naar het pachthof van de leprozerie van Terbank (niet meer zichtbaar op deze kaart maar wel op de Ferrariskaart, 1771-1775). De strenge symmetrie van het complex werd benadrukt in de woonvleugel door een middenrisaliet van drie traveeën onder een driehoekig of boogfronton. Over de ruimte links (ten noordoosten) van het hof geeft de kaart van 1760 geen duidelijke informatie, afgezien van een klein gebouw (tuinierswoning? schuurtje?) en een ondefinieerbaar voorwerp (staande wip? duiventil? boom?).

Op de Ferrariskaart wordt een in vier bedden ingedeelde moes- en/of siertuin afgebeeld. Achter (ten zuidoosten van) het hof lag een tuin met een padenkruis, vóór de aanleg van de vaart een Lotharings kruis met zes omhaagde compartimenten.

Op de Ferrariskaart worden deze compartimenten – vermoedelijk foutief – ingevuld met groene bolletjes, symbool voor opgaand groen of bomen. Het 'sterrenbos' buiten de ringgracht (het latere perceel 383) wordt op dezelfde manier afgebeeld. Stervormige patronen zijn in de klassieke tuinaanleg de meest gebruikelijk manier om een 'warande' of 'bosquet' aan te leggen of in te delen. In dit geval heeft het sterrenbosje vermoedelijk ook zijn naam gegeven aan de kadastrale wijk: "De Sterre" in de Primitieve legger, later "Steer". De buitenoevers van de ringgracht waren met een of twee rijen bomen afgelijnd. De majestueuze allures van het gebouw staan enigszins in contrast met de sobere eenvoud van de omgevingsaanleg, die het model oproept waaraan talrijke 18de-eeuwse pastoorstuinen beantwoordden.

Het 18de-eeuwse hof bestond blijkbaar nog ongewijzigd in 1819, toen Gulikers de Primitieve kadasterkaart uittekende, maar in 1830, bij de aanvang van het Belgisch kadaster, bleef alleen nog de woonvleugel over; de kaart werd toen blijkbaar gecorrigeerd, want de zijvleugels werden doorgesloopt (4). Het goed, eigendom van 'rentenier' Jan-Baptist Medaets (5), omvatte naast het huis met de ereplaats ook: een "hof" met een vijvertje (het perceel met het vroegere padenkruis), twee kleine

percelen “*lusthof*” in de ruimte links van het huis en een derde perceel *lusthof* tussen het huis en de vaart. Het geheel (1,27 hectare) werd nog steeds omgeven door de ringgracht (“*lustvijver*”) en 750 m drevén; het bos bestond nog, maar op de kadastrakaart wordt geen ster meer weergegeven en het perceel behoorde niet meer tot het eigendom van Medaets. In 1837 werd het huis door brand vernield en vlak daarna werd het goed verkocht. De bouw van een nieuwe villa werd geregistreerd in 1848, een aanzienlijke uitbreiding in 1855 en een min of meer definitieve verbouwing in 1907-1908, waardoor het gebouw dat in 1981 werd afgebroken zijn uiteindelijke vorm kreeg: een witgepleisterd dubbel woonhuis, vijf traveeën breed, twee bouwlagen en een souterrain, onder een zadeldak (6). De boogramen van de verdieping gaven het gebouw een classicistisch cachet.

In 1951 werd binnen de omgrachting de staal-draadfabriek ‘Trebos’ gebouwd, een filiaal van ‘Les Usines Gustave Boël’ uit La Louvière. In de daaropvolgende periode zouden volgens mondelinge getuigenissen heel wat oude bomen zijn gesneuveld, waaronder een monumentale ginkgo, waarvan hier een amateurskiekje wordt gereproduceerd. Op grond van de voorwerpen in de omgeving van de boom (gekantelde stoelen en een picknicktafeltje) en rekening houdend met de vertekening ten gevolge van het perspectief (7), mag gesteld worden dat het om een monumentaal exemplaar gaat met een stamomtrek van minstens 350 cm, misschien wel 400 cm.

De ginkgo (*Ginkgo biloba*) is rond 1730 vanuit Japan in Europa ingevoerd (8), in feite heringevoerd want er is fossiel materiaal (uit het Jura) in Europa (9) bekend. De eerste ingevoerde exemplaren werden aangeplant in de plantentuin van Utrecht. In 1754 kwamen de eerste ginkgo’s in Engeland aan, en vermoedelijk ook in de Oostenrijkse Nederlanden. De nog bestaande maar zwaar-gehavende ginkgo in de tuin van het Villerscollege werd vermoedelijk aangeplant tijdens de heropbouw van 1760 (10). De dikste ginkgo’s in Vlaanderen (11) – bomen met stamomtrekken van meer dan 4 m – bevinden zich overigens alle in tuinen die ooit eigendom zijn geweest van kerken, kloosters, abdijen, universitaire colleges of kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders: de pastorie van Geetbets, het stadspark van Tienen (voorheen het Danebroekklooster), het Villerscollege en de Sint-Geertruiabdij te Leuven etc. Tijdens de periode waarin de ginkgo in Europa werd geïntroduceerd, werd het goed bewoond door Philippus Ernestus

▲
De nog bestaande arm van de ringgracht rond het in 1981 afgebroken Hof ter Elst (foto K. Vandevorst, 2003)

Van ’t Sestich, telg van de familie die haar naam gaf aan het gelijknamige huis in de Naamsestraat te Leuven, kanunnik van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Dendermonde. Dit versterkt het vermoeden dat de distributie van de eerste ginkgo’s in de zuidelijke Nederlanden vanuit één centraal punt is gebeurd.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Tildonk 1981 nr. 24.
- (2) Afgebeeld in GORDTS J., *De O.-L.-V.-van Troostkapel te Tildonk*, Haacht, HAGOK, 2001, p. 13.
- (3) Algemeen Rijksarchief Brussel, Kerkelijk Archief Brabant, 14407, vermeld in GORDTS, *op. cit.*, p. 3.
- (4) en de percelen werden hernummerd.
- (5) Oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 164.
- (6) Afgebeeld in GORDTS, *op. cit.*, p. 16 en 18. Met betrekking tot de brand, heropbouw, uitbreiding en diverse eigenaars, zie: kadastrale opmetingsschetsen Tildonk 1837 nr. 23, 1848 nr. 10, 1855 nr. 4, 1907 nr. 23 en 1908 nr. 5; oudste kadastrale legger [212] Tildonk, arts. 164, 359, 384, 393, 520, 1051.
- (7) De afstand tussen de stamvoet en het tafeltje met de stoelen bedraagt minstens 6 m.
- (8) ANDREW S., *Tree of the year: Ginkgo biloba*, p. 14-37 in: *Yearbook 1995 of the International Dendrological Society*, 1996.
- (9) Twee miljoen jaar geleden verdwenen uit Europa, zie: HOLMES W.B.K., *Ginkgo biloba, the last of an illustrious line. The fossil record of the Ginkgoales, with special reference to Gondwana occurrences*, p. 38-43 in: *Yearbook 1995 of the International Dendrological Society*, 1996.
- (10) *Bouwen door de Eeuwen heen – arrondissement Leuven*, 1971, p. 258.
- (11) BAUDOUIN J.C. e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*. Stichting Spoelberch-Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, p. 359, geeft een ‘kampioenlijst’ waarin echter diverse dikke specimens ontbreken.

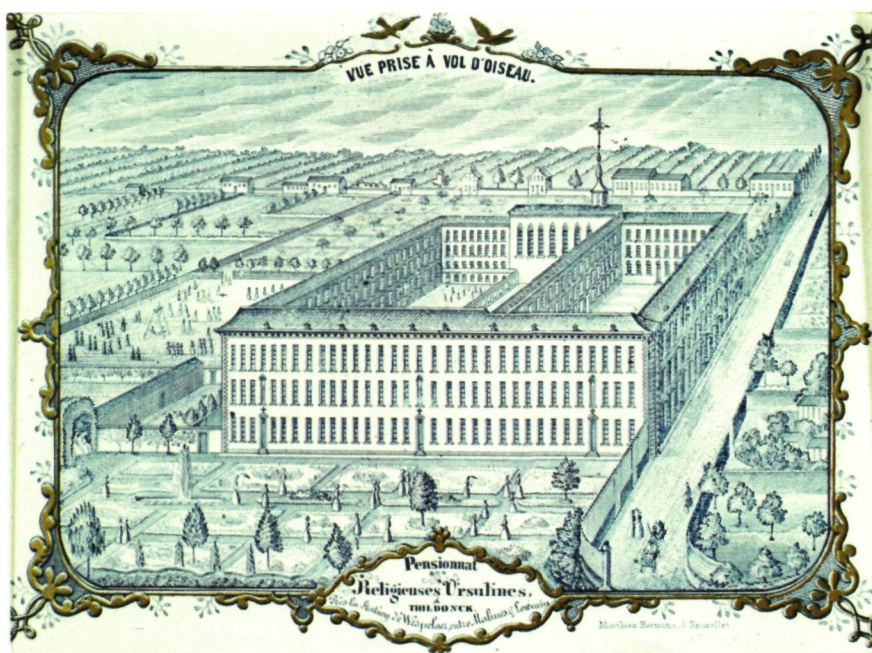

Roger Deneef, Herlinde De Jaeck
& Bernadette Uytterhoeven

HAACHT (TILDONK): URSULINENKLOOSTER

KRUINEIKESTRAAT 5, 3150 TILDONK

► Het ursulinen-
pensionaat op een
porseleinkaart uit
de late jaren 1850
(collectie
E. Notschaele,
Kessel-Lo)

Tuin bij kostschool en klooster van de zusters ursulinen, uitgebouwd vanaf 1821; aanvankelijk was zowel de sierals de nutstuin op traditionele wijze ingericht (rechthoekige blokken); neo-gotische verbouwing van het complex rond 1880 en heraanleg van de siertuin (circa 3 hectare) in een hybride landschappelijke stijl, structuur en aankleding bepaald door religieuze thema's (calvarie, 'gotisch' gewelf van linden, Lourdesgrot...).

Het pensionaat en de kooltuin

Pastoor Johannes Lambertz, bijgestaan door drie vrome (1) juffrouwen, richtte in 1818 een schooltje

op te Tildonk. Het was aanvankelijk gevestigd in de verbouwde stal van de pastorie, maar verhuisde in 1821 naar de huidige locatie in de Kruineikestraat. In 1832 legden enkele leden van deze gestaag groeiende congregatie een 'eeuwige gelofte' af en onderschreven daarmee de regel van de ursulinen van Bordeaux (2). Katholieke Engelse meisjes (uiteraard van goeden huize) waren een belangrijke doelgroep; één van de hotels in het dorp, waarin de familieleden van de pensionnaires onderdak vonden, heette trouwens 'Hôtel de Londres' (3). De bloei van het meisjespensionaat van Tildonk – en van de Belgische ursulinen in het algemeen – is tot op zekere hoogte verweven met de geschiedenis van de zogenaamde Oxfordbeweging binnen de 'High Church' en de katholieke 'revival' in Engeland. De eerste buitenlandse vestigingen van de Belgische ursulinen (na Nederlands Limburg) zijn in Engeland gesitueerd: Londen in 1851 en Oxford in 1856 (4).

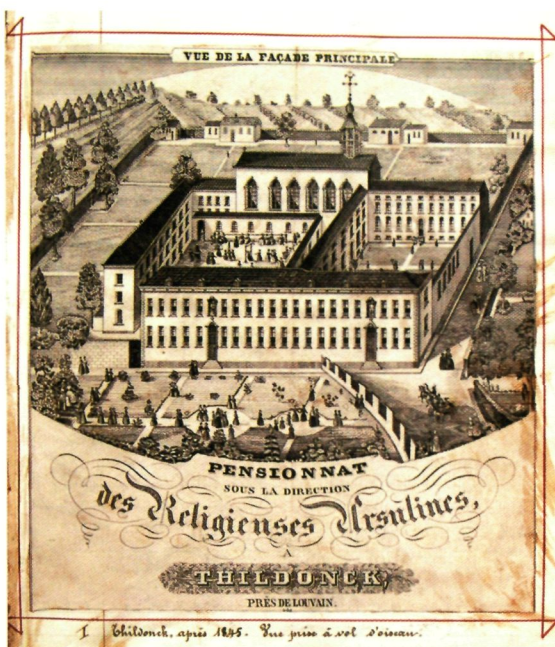

▲ Het 'gotische' lindenlaantje in het park van het ursulinenpensionaat aan het begin van de 20ste eeuw (ansichtkaart collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Ten tijde van de stichting bestond het kloostereigendom – in totaal 74,5 are groot – uit drie percelen: 1° een huis (perceel 164) volgens U-vormig grondplan, open naar de straat toe, met een afgeronde uitbouw die vermoedelijk de kapel signaleert; 2° een tweede gebouw langs de Kouterstraat, dat als “brouwerij” wordt omschreven en; 3° een “hof” van bijna 60 are (5). Er bestaan twee (min of meer naïeve) etsen, die een beeld geven van het ommuurde complex, niet lang na een grondige verbouwing in 1846 (6):

1° een “*vue de la façade principale*” met de siertuin op de voorgrond. Pensionnaires in hoepelrok flaneren op de rechte paden tussen de met heesters getooide grasparties; de ronde uitsparingen op de kruispunten langs de hoofdas lenen zich tot kleine samenscholingen; links onderaan in beeld twee dames in een rozenprieeltje; op de grote binnenplaats geen spoor van beplanting, wel zitbanken en speeltuigen, onder meer een schommel; het ere-erf met gesnoeide taxus- of buxuskegels en grasparties is van de straat afgescheiden door een muur

▲ De siertuin bij het ursulinenpensionaat van Tildonk rond 1850, vóór de aanleg van een ‘jardin anglais’ (archief Ursulinen, Tildonk)

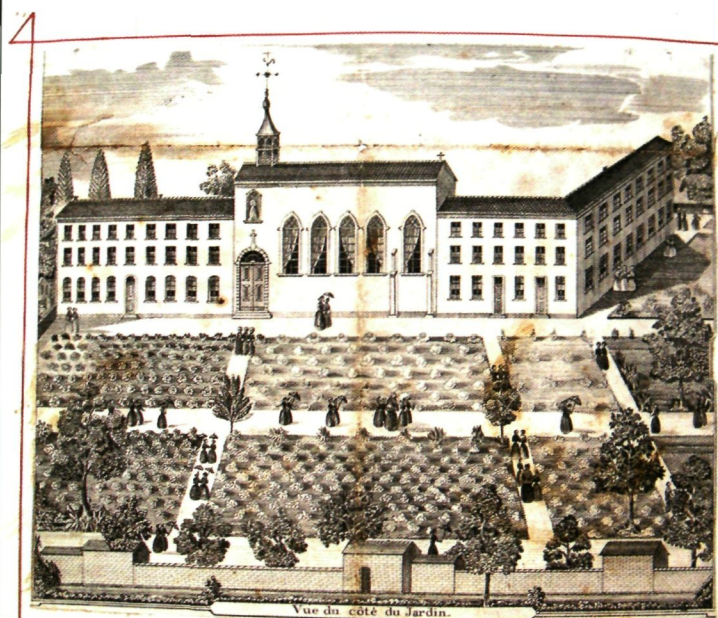

▲ Het pas aangelegde landschappelijk park bij het neogotische pensionaat in 1897 (archief Ursulinen, Tildonk)

met hekwerk die, naar binnen afbuigend, de hoofdingang van het klooster buiten de omheining laat; links bovenaan in beeld de rijbeplanting langs het kanaal Leuven-Rupel.

2° een “*vue du côté du jardin*”, met de kapelvleugel en de moestuin met de omheiningsmuur langs de Kouterstraat; onderaan rechts het gebouw dat tot 1856 als “brouwerij” stond geregistreerd, maar ten tijde van de afbeelding vermoedelijk al als tuinhuis of schuur dienstdeed. In het gewas dat op de afbeelding bijna de hele oppervlakte van de moestuin inneemt, zullen sommigen terstond en met gemengde gevoelens kool (*Brassica oleracea*) herkennen, het basisvoedsel van sommige katholieke pensionaten tot omstreeks 1960, vooral de rode

Ghildonch après 1845

▲ De 'kooltuin' bij het ursulinenpensionaat rond 1850 (archief Ursulinen, Tildonk)

variëteit ('Rubra'). Eén van de archaïsche synoniemen van moestuin – 'koolhof' – is hier dan ook volkomen gewettigd. Volgens een geschreven bron (7) zag het basisdieet van de zusters en pensionnaires er in die periode van mislukte aardappeloogsten en latente hongersnood echter als volgt uit: ingezouten rapenloof, gekookte appels (in plaats van

boter), boekweitpap en blijkbaar ook vlees (want het weigeren ervan werd als zinrijke penitentie gewaardeerd), maar geen kool...

Op een porseleinkaart uit de late jaren 1850 wordt het gebouwencomplex met twee binnenplaatsen en een verdieping meer afgebeeld, resultaat van een verbouwing in 1856-1858 (8). De recreatieruimte heeft zich verplaatst van de grote binnenplaats naar de ruimte ten oosten van het gebouw, naast iets wat op een tweede, ommuurde moestuin lijkt, met leifruit op de naar de toeschouwer gekeerde muur. De kolen komen niet in beeld. Het huidige hekwerk met poort langs de straat heeft de plaats ingenomen van de oude, naar binnen afbuigende muur. De rechtlijnige geometrie van de 'lusttuin' en ook het prieel (vermoedelijk gesnoeide taxus, uiterst links in beeld) bleven bewaard, maar de ronde punten zijn verdwenen. Deze afbeelding valt niet te rijmen met een passage uit de annalen van het klooster (9), waarin wordt gemeld dat een weiland voor de hoofdgevel van het complex in 1853 tot grote tevredenheid van zusters en pensionnaires werd aangelegd als 'jardin anglais'...

Groene gotiek en art nouveau

Vanaf de jaren 1860 wordt een groot gedeelte van het complex verbouwd en uitgebreid in neogotische stijl (onder meer de kloosterkapel, de 'Mariazaal', de kerk), met kwistig gebruik van de 'Brugse travee', dakranden met blindboogjes en lisenen. De moestuinen met zaaibedden en serres beslaan voortaan de ruimte in te oosten van het gebouwen-

▼ Het met rotsblokken afgeboorde vijvertje in het park van het ursulinenpensionaat op een in 1905 afgestempelde Ansichtkaart (collectie André Cresens, Tielt-Winge)

► Het vijvertje in het landschappelijk park van de ursulinen (foto K. Vandevorst, 2003)

complex, aangezien de oude 'koolhof' grotendeels door de kerk en nieuwe schoolgebouwen werd ingenomen. Dit gedeelte functioneerde tot voor kort nog in gereduceerde vorm als nutstuin en er staat nog één serre overeind.

In de siertuin ten noorden van het complex doet de gebogen lijn haar intrede. Op prenten uit 1878-1879 en – enigszins gewijzigd – in 1897 verschijnt een hybride vorm van landschappelijke aanleg, die ook nu nog de site kenmerkt: kronkelpaden, heuveltjes en, in de lengteas van het tuinperceel, iets wat als een 'vista' kan worden beschouwd. Niet lang voordien, in 1893, werd volgens de kloosterannalen (10) de siertuin grondig aangepakt. De hoogstammige plantsoenen werden uitgedund, de tuin grondig herschikt en met nieuwe beelden gestoffeerd. In de aanleg was ook een vijvertje begrepen, dat op de oude afbeeldingen – en ook nu nog – overschaduwd wordt door een treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), maar gezien de actuele stamomtrek (268 cm) gaat het misschien niet meer om dezelfde boom. De oever was oorspronkelijk met rotsblokken afgezet en het geheel was omringd door een laag, smeedijzeren pijlpuntenhekwerk, oorspronkelijk in groen en zilver geschilderd. Van de nieuwe aanleg maakte ook de Lourdesgrot – obligaat onderdeel van elke kloostertuin – deel uit evenals het nog bestaande rustieke paviljoen iets verderop bij de noordgrens van het domein: een achthoekige 'gloriëtte' onder een strodak met een open lantaarn van boomstammetjes, gestut door acht ontschorste boomstammen met elk twee of drie gesteltakken als schoorbalken en aan de basis onderling verbonden door een omlopende zitbank. Bij hetzelfde programma hoort het heuveltje ter hoogte van de vijver (ongetwijfeld opgeworpen met de uitgegraven grond) waarop ooit een Mariabeeld (Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, later vervangen door Sint-Angela) heeft geprikt tegen een achtergrond van zomerlinden (*Tilia platyphyllos*) – getuige de halve kring van opslag aan de achterzijde. Dit beeld vormde het middelpunt van een gelobde bloemenparterre.

Het landschappelijke wordt getemperd door verschillende strakke lijnen, zoals strookvormige bloembedden ('plate-bandes') die de gazons omzomen, en enkele bomenrijen en lanen, met name de kogelacacia's (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera') die, evenwijdig met de hoofdgevel, de toegangsweg aflijnen ten opzichte van het park. De rij kogelacacia's wordt verlengd in een rechte laan, waarvan links in beeld het begin te zien is. Deze

◀ Het rustieke paviljoen in het park van de ursulinen (foto K. Vandevorst, 2003)

▲ Het park van de ursulinen vanaf de straat gezien (foto K. Vandevorst, 2003)

laan – op de afbeelding met zuilvormige bomen, wellicht Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') – is momenteel afgezoomd met zomerlinden (*Tilia platyphyllos*) en leidt naar een 'calvarieberg' van zandsteenknollen met gietijzeren, witgeschilderde beelden. Van deze lindedreef bestaat een ansichtkaart van rond 1900; de bomen zijn op dat ogenblik ongeveer even dik als de huidige, met nog geen 1,5 m stamomtrek; mogelijk werden ze ooit vervangen. De bedoeling is duidelijk: de linden werden opgesnoeid tot circa 10 m hoogte (de zuilen) en de naar binnen gebogen takken vormen als het ware de ribben van een 150 m lang, gotisch gewelf. Dit is geen uniek voorbeeld van 'vegetale gotiek': het schip van de kerkruïne van de abdij van Groot-Bijgaarden werd rond 1900 door de Broeders van de Christelijke Scholen op analoge wijze geëvoceerd maar dan met zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) en zelfs hedendaagse tuin- en landschapsarchitecten werden door dit thema geïnspireerd, bijvoorbeeld op het Kaatsspelplein te Ronse waar een verdwenen kloosterpand door René Pechère aan de hand van bomen geëvoceerd wordt (11).

Religieuze thema's spelen een belangrijke rol in de meeste klooster- en pastorietuinen. De pensioonaatstuin was vaak het decor voor religieuze plechtigheden zoals processies, bijvoorbeeld een Maria-beeld dat in processie, met pastoor Lambertz voorop, naar een daartoe bestemde sokkel of nis in de tuin werd gedragen (12). De aanlegstructuur wordt ook nu nog bepaald door religieus-didactische motieven. Evenwijdig met het 'gotisch' laantje naar Golgotha loopt de belangrijkste zichtas, die uitmondt bij een Heilig-Hartbeeld; de reeds vermelde Lourdesgrot neemt een centrale positie in en verspreid over het domein komen nog andere religieuze beelden voor (Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand, Sint-Jozef, engelbewaarder, Maria Goretti, kapel met piëta, Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, Sint-Angela...). Uiteraard werden in het park nog andere rituelen opgevoerd, zoals blijkt uit oude foto's, onder meer cricket (de toevloed van Engelse pensionnaires was daar niet vreemd aan).

Na 1900 worden aan het pensionaatsgebouw enkele belangrijke elementen toegevoegd (13), met name een hoektoren met belvédèreplatform en een feestzaal in – uitzonderlijk voor de katholieke zuil maar niet voor de ursulinen – art-nouveaustijl, naar ontwerp van Alphonse Gellé en Joseph Prémont. Het aantal oude, dikke bomen is momenteel vrij beperkt: enkele gewone platanen (*Platanus x hispanica*) met stamomtrekken van 340-380 cm, die vermoedelijk werden aangeplant lang voordat pastoor-stichter Lambertz in een geur van heiligheid werd begraven (14), en enkele bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met omtrekken rond 350 cm uit het aanlegcampagne van de jaren 1890. De rest van de bomen, overigens courante soorten, werd ongetwijfeld na 1900 aangeplant. Opmerkelijk in het siertuingedeelte is niet alleen het uitgebreide assortiment van sierheesters (hoewel evenmin zeldzame soorten of variëteiten), maar ook de rijke kruidenflora (circa 70 soorten tijdens één rondgang), waaronder enkele soorten die vermoedelijk om hun sierwaarde werden aangeplant en verwilderd zijn, bijvoorbeeld daslook (*Allium ursinum*), lelietje-van-dalen (*Convallaria majalis*), lievevrouwebedstro (*Asperula odorata*) en bosanemoon (*Anemone nemorosa*).

Merkwaardige bomen

(opname 24 juni 1999)

- 5. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 380
- 17. hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) 134
- 20. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 378
- 37. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 359

NOTEN

- (1) Maar weinig ontwikkeld, want de eerste volgelinge, Anne Van Grinderbeeck (of Van Groenderbeeck), was "*si peu instruite, qu'elle ne savait même pas les premiers éléments de la langue française*" en "*les maîtresses de Thildonck ne savaient que le patois*" volgens: SAINTRAIN H., *Jean-Corneille-Martin Lambertz, curé de Thildonck en Brabant, fondateur de la congrégation des Ursulines dites de Thildonck*, Tournai, Casterman, 1892, p. 26, 62.
- (2) GOOSSENS P.L., *Regel van de H. Augustinus en constitutiën der Zusters Ursulinen van Bordeaux aangenomen in 1832 door de Congregatie van Tildonk*, 1898, (herziene uitgave door J.E. Van Roey), Brussel, Etablissements généraux d'Imprimerie, 1948.
- (3) VER ELST A., *Wespelaar-Tildonk in oude prentkaarten*, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1973, afb. 36; *Idem*, deel 2, afb. 44.
- (4) SAINTRAIN H., *op. cit.*, p. 118-121; HOLEMANS, *op. cit.*, p. 194-212.
- (5) Oudste kadastrale legger [212] Tildonk, artikel 218, nrs. 9-11.
- (6) SAINTRAIN, *op. cit.*, p. 135-136; Oude kadastrale legger [212] Tildonk, artikel 218, nr. 11.
- (7) SAINTRAIN, *op. cit.*, p. 137.
- (8) Kadastrale opmetingsschets Tildonk 1858 nr. 1.
- (9) *Annales du monastère des Ursulines de Thildonck 1818-1859* (volume I), getypte versie, p. 140 (archief Ursulinen, Tildonk).
- (10) *Annales du monastère des Ursulines de Thildonck 1888-1901* (volume III), getypte versie, p. 418-419 (archief Ursulinen, Tildonk).
- (11) DENEFF R. (red.), *Historische tuinen en parken van Vlaanderen: Pajottenland – zuidwesten van Vlaams-Brabant* (Cahier M&L nr. 11), Brussel, afdeling Monumenten & Landschappen, 2005, p. 68-76. VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S., *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* (deel 15n3: kanton Ronse), Turnhout, Brepols, 1998, p. 237-238.
- (12) HOLEMANS F., "*Le Saint Curé de Thildonck*" J.C.M. Lambertz (1785-1869), Bruxelles, Albert Dewit, 1926.
- (13) Kadastrale opmetingsschets Tildonk 1902 nr. 6.
- (14) Over zijn "*réputation de sainteté*" en de wonderen die mogelijk door zijn toedoen zijn geschied, zie: SAINTRAIN, *op. cit.*, p. 218-273.

*Roger Deneef, Chris De Maegd, Hubert Simonart,
Jan Gordts & Jo Wijnant*

HAACHT (TILDONK): ESDORENHOF

MORTELSTRAAT 77, 3150 TILDONK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

►
Het Esdorenhof
vanuit het westen
in 1964
(foto G. Poncin;
archief H. Simonart,
Tildonk)

Landschappelijk park (circa 1 hectare) bij een in 1736, 1850-1860 en, ten slotte, 1938-1948 sterk verbouwd hof; dichte bomengordel rond een langgerekte open ruimte met bevedèreheuvel en vijvertje; bomenbestand grotendeels uit het interbellum maar ook enkele oude, monumentale bomen.

De hoeve in het Motteveld (of Mortelveld) ten zuiden van de dorpskern, op de grens met Winksele, werd in 1801 (1) aangekocht – waarschijnlijk als vast verblijf – door de uit Bergen (Mons) afkomstige jonkheer Quentin de Behault du Carmois, respectievelijk vader, grootvader en overgrootvader van vier burgemeesters van Tildonk (2). Het bouwjaar 1736 dat door de muurankers van

het woongedeelte wordt aangegeven, stemt vermoedelijk overeen met het echte bouwjaar, of misschien verbouwingsjaar, want de hoeve wordt mogelijk al vermeld in een haardtelling van 1663 (3). Op de Primitieve kadasterkaart (zonder datum, 1820-1830) worden twee gebouwen afgebeeld: de huidige woonvleugel dwars op de straat en, los daarvan en evenwijdig met de straat, een stal of remise. Het vierkante erf (10 are, met een vierkant waterbekken) vormde de lushof; de nutstuin (17 are) bevond zich achter het woonhuis (4).

In 1850 of 1866 – het goed werd dan bewoond door burgemeester Philippe de Behault – werden woonhuis en remise verbonden door een eenlaags gebouw en achter het woonhuis, aan de rand van de moestuin, werden een kleine hovenierswoning en een bakhuis opgetrokken (5). De boogvormige inrijpoorten (oorspronkelijk twee, sinds de restau-

► Het erf van het nog witgekalkte en met pannen bedekte Esdorenhof in 1954; links op de voorgrond de stam van de bontbladige esdoorn waarnaar het hof vanaf 1938 werd genoemd (archief H. Simonart, Tildonk)

► Esdorenhof in 1954, met het nu verdwenen heuveltje met monumentale esdoorn (vermoedelijk een bontbladige 'Leopoldii') en het paviljoentje tegen de omheiningmuur langs de Mortelstraat (archief H. Simonart, Tildonk)

ratie van 1938 vijf) waarmee de stalvleugel werd uitgerust, zijn typisch voor de koetshuizen uit die tijd. Het woonhuis zelf werd toen – of bij een volgende verbouwing tussen 1850 en 1866 – van een verdieping voorzien zonder dat de nok verhoogd werd; daardoor verdween het oorspronkelijke steile dak. Deze verbouwingen gingen gepaard met de aanleg van een landschappelijke 'lusttuin', die zich ten noordoosten van het hof uitstrekte op een per-

▼ Het Esdorenhof vanuit het park (foto K. Vandevorst, 2003)

ceel bouwland (sectie A nr. 244). Enkele bomen met stamomtrekken van meer dan 350 cm – oosterse plataan (*Platanus orientalis*) en bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') – behoren vermoedelijk tot de initiële aanplanting. Tijdens de uitzonderlijk droge zomer van 1976 zijn overigens verschillende van deze bruine beuken gestorven.

De laatste de Behault du Carmois die het Esdorenhof bewoonde, Marie Philippine, liet haar eigendom in 1929 over aan haar neef, Pierre De Smedt junior, burgemeester van Tildonk in 1929-1932, bij wie ze bleef inwonen (6). Er waren toen nog zeven inwonende arbeiders. Een poging door de volgende eigenaar om het uit te bouwen tot een rendabel landbouwbedrijf – de voormalige lusthof stond toen vol met perzikkbomen – liep uit op een mislukking. De naam Esdorenhof werd gegeven door professor André Simonart, die in 1938 eigenaar werd van het verkrotte gebouwencomplex (7). Een monumentale, nu verdwenen esdoorn – een geënte bontbladige (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') te oordelen naar een foto uit 1954 – vormde daartoe de aanleiding. De perzikkbomen werden gerooid en het vijvertje op het erf werd gedempt. Verschillende aanbouwsels werden afgebroken, het lage verbindingsstuk tussen het woonhuis en de remise werd voorzien van pittoreske getrapte dakkapellen. Later (1950-1955) kreeg ook de remise dakkapellen en een elegant dakruitertje. Het geheel (oorspronkelijk geel) werd witgekalkt. De basisvorm bleef echter tot op heden behouden: een L-vormig complex langs het erf, nu grotendeels gekasseid en met uitsparingen in gras. De naar het erf gekeerde zijde werd in 1980 gedecapeerd en bij de vroegere restauraties werden schouwen en schrijn- en voegwerk grondig vernieuwd. Op het jaartal 1736 wijzen nog de opkamer, de vlechtingen in de zijpuntgevel die nog de oorspronkelijke dakhelling aangeven, de dubbele ontlastingsbogen (littekens van verdwenen kruisvensters) en delen van de zandstenen venster- en deuromlijstingen, vensterdorpels met putjes met lood (hechtingspunten van verdwenen traliewerk) op de begane grond.

Het hele domein beslaat ongeveer 2 hectare, waarvan één hectare park, een 150 m lange en 60 m brede, met hoogstammig plantsoen omgeven ruimte. Eindpunt van de vista vanuit het hof is een met beuken beplant heuveltje, bedoeld als uitzichtpunt en met een vijvertje aan de voet. Dit aanlegconcept is typisch voor kleinere, 19de-eeuwse parken: een lichtjes uitgeschulpt gazon, een ringpad in de 'opgestuwde' rand, heuveltjes (hier oorspronke-

◀ Het koetshuis en het park bij het Esdoornhof (foto K. Vandevorst, 2003)

lijk twee) als uitzicht- of rustpunt langsheen het circuit. Het andere heuveltje (waarop de bontbladige 'Leopoldii'-esdoorn stond) is verdwenen in 1980, toen de toegang naar het oosten werd verlegd. De beplanting is zeer gevarieerd en bevat enkele minder courante soorten zoals oosterse plataan (*Platanus orientalis*), wierookcipres (*Calocedrus decurrens*), mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*), gele den (*Pinus ponderosa*), een monumentale veelstammige rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*). Een groot gedeelte van het huidige bomenbestand werd – gezien de stamomtrekken (150-300 m) – door Simonart aangeplant, maar er zijn zoals gezegd nog heel wat oude bomen. Ter hoogte van het vijvertje, aan de noordrand, bevindt zich een haagbeukprieeltje (*Carpinus betulus*), waarin een poortje was verwerkt dat naar een aanpalende boomgaard leidde. Er bleven ook sporen van de oude omheining bewaard – naast haagbeuk ook eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*). Het enige rechtlijnige element wordt gevormd door de overblijfselen van een 80 m lange bruine beukendreef, die vanaf de Motteweg ten noorden van het hof naar het park leidt en die vlak na de aankoop door professor Simonart werd aangeplant.

Merkwaardige bomen

(opname 1 september 1999)

1. oosterse plataan (*Platanus orientalis*) **372**
10. witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) **430**(30), tweestammig

18. rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*) **322**(20), tweestammig
24. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **363**
26. ruwe berk (*Betula pendula*) **198**

NOTEN

- (1) Volgens VERSTRAETEN K. e.a., *Beelden uit het verleden van Groot-Haacht*, Haacht, Gemeentebestuur, 1991, p. 78.
- (2) Onafgebroken 1839-1910, 1929-1932 (het burgemeesterschap van Pierre De Smedt jr., woonachtig in het Esdorenhof bij zijn tante, Philipinne de Behault du Carmois) en 1947-1973, volgens VANNOPPEN H., *De geschiedenis van Winksele, de Weergalm van de IJzerenberg*, Tielt, Veys, 1976, p. 547-571; zie ook: DE STEIN D'ALTENSTEIN I., *Annuaire de la noblesse de Belgique* (38e année), Bruxelles, Librairie polytechnique de Decq et Duhont, 1884, p. 66-68; *Etat présent de la noblesse belge*, Bruxelles, Tradition & Vie, 1960, p. 83-84.
- (3) Algemeen Rijksarchief Brussel, familie de Lalaing, nr. 1633.
- (4) Oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 46.
- (5) Kadastrale opmetingsschetsen Tildonk 1850 nr. 9 of 1866, nr. 14; oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 337.
- (6) Mariette Beco, het elfjarige meisje aan wie Onze-Lieve-Vrouw der Armen in 1933 achtmaal zou verschenen zijn, heeft een tijdje op het Esdoornhoof verbleven. Dit verklaart de aanwezigheid van de in 1958 ingehuldigde kapel op de hoek van het domein.
- (7) Oude kadastrale legger [212A] Tildonk, art. 1407.

HAACHT (TILDONK): VILLA VINCART

DORPSSTRAAT 10, 3150 TILDONK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De villa's van de Behault du Carmois ('Les Anémones', links) en Léon Vincart (rechts) in de Dorpsstraat op een prentbriefkaart uit het begin van de 20ste eeuw (archief Jan Gordts, Tildonk)

Tuin (12 are) achter een villa die gebouwd werd in de jaren 1880; resten van oude aanleg en beplanting (bruine beuken op een wal).

Langs de Dorpsstraat ten zuiden van de kerk staan naast elkaar twee grote, sobere, bakstenen huizen die duidelijk meer zijn dan eenvoudige dorpswoningen. Het linkse met het torentje ('Les Anémones', nr. 12) werd bewoond door een van de burgemeesters de Behault du Carmois (1); het rechtse – op een oude ansichtkaart met twee bomen in de voortuin – werd gebouwd door Léon Vincart (2), "bestierder van den tramway" in Tunis in de jaren 1880, achtereenvolgens ook vice-consul van België in Tunis, consul in Hong-Kong, Macao, Bangkok, consul-generaal in Seoel en Caracas (3).

Het huis van Vincart telde oorspronkelijk twee bouwlagen, de middelste van de drie traveeën onder een puntgevel met oculus; nadien werd er een verdieping bovenop gezet. De bomen uit de

voortuin zijn verdwenen, maar in de achtertuintuin (12 are) is nog een gedeelte van de oorspronkelijke aanleg bewaard gebleven, een langwerpig heuveltje of wal aan de korte achterzijde van het perceel, momenteel beplant met drie bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken van 200-225 cm. De Japanse zeldkova (*Zelkova serrata*), wierookcipres (*Calocedrus decurrens*), geelbladige Amerikaanse eik (*Quercus rubra* 'Aurea') en rode esdoorn (*Acer rubrum* 'October Glory') zijn van recente datum (na 1970).

NOTEN

- (1) VER HELST A., *Wespelaar-Tildonk in oude kaarten* (deel 2), Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1982, nr. 52; zie de artikels over het Esdoornhof en Villa Persoons te HAACHT (Tildonk).
- (2) Geregistreerd in de kadastrale opmetingsschets Tildonk 1887 nr. 3; oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 864.
- (3) GORDTS J., De bewogen carrière van Léon Vincart, gevolmachtigd minister van België in Venezuela (°Hoei, 22 april 1848, +Tildonk, 6 juli 1914). *HOGT* 17(2), 2001, p. 115-128.

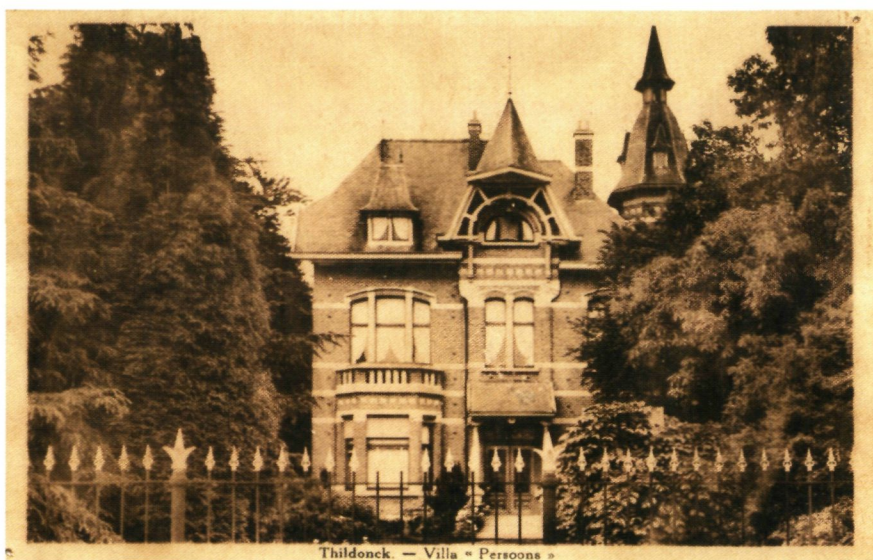
Roger Deneef &
Chris De Maegd

HAACHT (TILDONK): VILLA PERSOONS

DORPSSTRAAT 29, 3150 TILDONK

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De villa Persoons met torenspits in het dorpscentrum van Tildonk op een ansichtkaart uit het interbellum (met dank aan mevrouw Decremmer-Persoons, Tildonk)

Tuin (48 are) in landschappelijke stijl, aangelegd bij een in 1918 gebouwde eclectische villa.

Een herenhuis met 48 are lusthof (1) in de Dorpsstraat, op 70 m van de kerk, werd in 1910 aangekocht door Jules Persoons, de toenmalige burge-meester van Tildonk. Samen met zijn broer Alfons had hij rond de eeuwwisseling de firma 'Ecrémeuses Persoons' opgericht. De productie van melk-ontromers, een van de belangrijkste werkverschaf-fers in de streek, was gehuisvest in een grote fabriek aan de overkant van de vaart (2). In 1918 werd meer centraal in het lusthofperceel de huidige villa gebouwd (3): een bakstenen gebouw met een com-plexe plattegrond, een hoog en even complex schilddak, twee bouwlagen, drie traveeën, erkers, balkons en een zeshoekige toren met een open belvédère – oorspronkelijk met een spits, uitbun-

dig getooid met lijsten, 'diamantpunten', witte kordons en sierschrijnwerk aan de grote dakkapel boven de ingangstravee. De laatste resten van het 19de-eeuwse herenhuis werden rond 1950 afge-broken.

Vanaf de straat verschijnt het huis achter een soort ere-erf met de nu grotendeels verharde oprit. Het wordt ingelijst door een bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') en een oude maar geha-vende tamme kastanje (*Castanea sativa*), vermoe-delijk de enige boom uit de 19de eeuw. Links, in de hoek van de Dorpsstraat waar het vroegere huis stond, ligt een beplantingsheuveltje met vijf taxus-sen (*Taxus baccata*). Twee derde van de tuin bevindt zich achter het huis en is aangelegd volgens een beproefd recept: een langgerekt gazon begrensd door een rondweg en een in vorm en kleur geva-riëerde hoogstammige beplanting, die uit de tijd van Persoons dateert (stamomtrekken tot 317 cm):

► De tuinzijde van de villa Persoons (foto O. Pauwels, 2006)

resten van een rij bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') die de tuin afbakende, wierookcipres (*Calocedrus decurrens*), rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), goudbonte Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata Aureomarginata') etc. De struiketage is eveneens gevarieerd en bestaat uit courante soorten: een geschoren massief van laurierkers (*Prunus laurocerasus*), diverse soorten rododendron, kardinaalshoed (*Euonymus alatus*), boerenjasmijn (*Philadelphus coronarius*),

diverse soorten spirea, een oud exemplaar Chinese blauwereggen (*Wisteria sinensis*) etc. Bij de recente aanplantingen: sikkelpres (*Cryptomeria japonica*) en Japanse vingeresdoorn met diep ingesneden blad (*Acer palmatum* 'Nicholsonni'). In de verste uithoek van de tuin staat op een hoge sokkel de vrouwelijke incarnatie van 'Architectura', die met kritische blik het gebouw in de verte monstert. In deze hoek is er een tweede heuveltje, waar vermoedelijk ooit een paviljoen of prieel heeft gestaan.

▼ Bruine beuk, wierookcipres en goudbonte Ierse taxus in het park bij de villa Persoons (foto O. Pauwels, 2006)

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 337 nrs. 30-32.
- (2) Zie in dit inventarisdeeltje: *HAACHT (Tildonk): Appelburg*.
- (3) Oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 1024 nrs. 17 en 18; van de bouw bestaat geen kadastrale opmetingsschets.

Roger Deneef & Jo Wijnant

HAACHT (TILDONK): VILLA'S AAN DE VAARTDIJK

GEBROEDERS PERSOONSSTRAAT 1 & 2, 3150 TILDONK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De villa's aan de
vaartdijk te Tildonk,
niet lang na hun
bouw in 1928;
nr. 1 op de voor-
grond
(collectie J. Gordts,
Tildonk)

Twee tuinen (elk circa 30 are) rond twee villa's uit het interbellum.

Tijdens het interbellum werd de ruimte tussen de dorpskern en de vaart Leuven-Mechelen, de 'Deugniet' genoemd, verkaveld en bebouwd. Het ging om een groot perceel bouwland van circa 3,5 hectare, dat oorspronkelijk aan het Iers College te Leuven toebehoorde (1) en rond de Eerste Wereldoorlog werd aangekocht door burgemeester en fabrikant van melkafroommachines Jules Persoons (2). Dit perceel grensde aan zijn eigen woning in de dorpskern. Van daaruit werd een nieuwe straat getrokken, naderhand passend de Gebroeders Persoonsstraat genoemd. De twee eerst gebouwde huizen – villa's van een courant type, met art-deco-inslag (witte kordons en hoekblokken, geglazuurde

dakpannen) – dateren uit 1926-1932 (3). Ze stonden aan de vaartdijk, waar de nieuwe straat uitmondde, en de bijbehorende percelen werden ruimer bemeten dan de repelpercelen langs de rest van de straat.

De aanleg van de tuin rond de villa op het nummer 1, ongeveer 28 are, kostte volgens de aantekeningen van de bouwheer, Jean Jossa (4), 6.937 frank – inclusief sintels voor de paden, tuinvazen, 200 tulpen en bemesting. De villa wordt omgeven door een dichte gordel van bomen en struikgewas, die alleen bij de oprit onderbroken wordt. Deze gordel bestaat uit zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), gewone taxus (*Taxus baccata*), westerse en reuzenlebensboom (*Thuja occidentalis*, *T. plicata*) en – veel aangeplant tijdens het interbellum – vederesdoorn

(*Acer negundo*) en hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*). Een monumentale zilveresdoorn met ingesneden blad (*Acer saccharinum* 'Laciniatum') – 337 cm stamomtrek – laat vermoeden dat lang vóór de verkaveling de 'Deugniet' van een landschappelijk kleedje was voorzien, maar zilveresdoorns schijnen zeer snel te groeien.

De tuin rond villa nummer 2 is iets kleiner en laat zich vooral opmerken door een hoge mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*), naast zomerlinde, hinokischijncipres, bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*) en haagbeuk (*Carpinus betulus*). In beide tuinen vinden we rododendron, spirea- en laurierkersmassieven.

Architonische elementen zoals stapelmuren of tegelpaden, die vaak in villatuinen uit het interbellum voorkomen, werden niet aangetroffen.

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Tildonk, art. 156 nrs. 2, 18, 55 en 56.
- (2) Volgens kadastraal artikel Tildonk 1024. Over Jules Persoons, zie het artikel over de 'Villa Persoons' te HAACHT (Tildonk).
- (3) Van de villa nr. 1 werd geen kadastrale opmetingsschets gevonden; de bouw van nr. 2 werd geregistreerd in opmetingsschets Tildonk 1933 nr. 1.
- (4) Ons overgemaakt door Marleen Wildiers, Sint-Kornelis-Horebeke, waarvoor dank.

*Roger Deneef, Chris De Maegd
& Jo Wijnant*

HAACHT (TILDONK): 'T GROEN KASTEEL

LIPSESTRAAT 154, 3150 TILDONK
(NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► 't Groen Kasteel
(foto K. Vandevorst,
2003)

Tuin (2,5 hectare) in landschappelijke stijl met architecturale heuveltjes, rond villa in cottagestijl gebouwd rond 1910.

De villa 'Groen Kasteel' langs de straat van Tildonk naar Herent werd in 1909 gebouwd door de weduwe van brouwer Victor Vanderhaert (1). De naam Vanderhaert is verbonden met de brouwerij 'La Vignette', oorspronkelijk 'Brasseries Belges' genoemd, de eerste Leuvense brouwerij die (reeds in 1838) met stoomkracht was uitgerust (2). Het Groen Kasteel is een gebouw in verzorgde landelijke architectuur met een complexe plattegrond, een geleed volume (erkers en uitbouwen) en met een kenmerkende polygonale hoektoren in pseudo-vakwerk, een verwijzing naar de toen populaire cottagearchitectuur. Opvallend is het geslaagde kleurgebruik: blauwachtige leien, zichtbare bak-

steen voor de begane grond en schouwlijven, witte bepleistering op de verdieping en in de puntgevels, groen en wit schrijnwerk. De villa vormde (en vormt nog steeds) het middelpunt van een landschappelijke tuin van 2,5 hectare met (in het verleden) aansluitend boomgaarden, bospercelen (restant van het Clamottisbos), bouwland en een hoeve. De grootte van het domein, met een maximum van 25 hectare rond de bouwperiode, wisselde veelvuldig. De villa, het koetshuis en een muurserre (85 m²) werden in gebruik genomen in 1909. De tuinierswoning met koelruimte werd pas in 1930 gebouwd.

Bij de aanleg van het park rond de villa werden enkele populaire 'landschappelijke' kunstgrepen toegepast: licht uitgeschulpte gazons (wegens het ruimtevergroterend effect) met rondwegen die min of meer hol doorheen de opgestuwde rand lopen

(3). Typisch is ook het ontsluitingspatroon: een 8 met de villa op het knooppunt tussen de twee lussen.

In het bomenbestand is de initiële generatie nog herkenbaar, bomen met stamomtrekken tussen 220 en 350 cm: bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), gewone en hangende zilverlinde (*Tilia tomentosa*, *T. petiolaris*), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) en minder courant: twee Kaukasische zilversparren (*Abies nordmanniana*), zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') en moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens'). De struiklaag bestaat uit een groot aantal courante soorten (*Forsythia spectabilis*, *Symphoricarpos albus*, *Ilex aquifolium*, *Mahonia aquifolium*...). Zeldzamer is een smalbladige cultivar van buxus (*Buxus sempervirens* 'Myrtifolia').

Merkwaardige bomen

(opname 31 augustus 1999)

4. reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) **390**(20), zevenstammig exemplaar
14. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') **338**
19. Kaukasische zilverspar (*Abies nordmanniana*) **222**
43. ruwe berk met diep ingesneden blad (*Betula pendula* 'Dalecarlica') **159**
44. moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens') **285**

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Tildonk 1910 nr. 3/2; oudste kadastrale legger [212] Tildonk, art. 794 nrs. 19-36; bijkomende gegevens verstrekt door de huidige eigenaar, H. Ringelé-Lamin.
- (2) UYTTERHOEVEN R., *Leuven, bierstad door de eeuwen heen*, Leuven, 1983, nrs. 32 en 33. In *Le Nouvel Annuaire pratique de la Brasserie belge*, Bruxelles, Denis Bodden, 1905, p. 75, wordt de weduwe Verhaert als brouwer vermeld, maar niet meer als eigenaar van 'La Vignette'.
- (3) soms (maar niet hier) doorheen donkere massieven van taxus of levensboom.

Roger Deneef & Jo Wijnant

HAACHT (TILDONK): APPELBURG

KRUINEIKESTRAAT 97, 3150 TILDONK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De in 1914-1919
door Alfons
Persoons gebouwde
villa Appelburg op
de grens van
Tildonk en
Wespelaar; de akker
op de voorgrond
maakte oorspronke-
lijk deel uit van
het park
(foto R. Deneef,
2002)

Park met vijver, oorspronkelijk 2,30 hectare, nu gehalveerd, aangelegd in 1919 naast een eclectische villa; enkele zeldzame boomsoorten en monumentale bomen die ouder zijn dan de aanleg.

Alfons Persoons begon in 1914 met de bouw van een grote villa in het Moesbroek, op de grens met Wespelaar en op 150 m van de fabriek van melkafromers, die hij samen met zijn broer Jules en andere familieleden rond de eeuwwisseling had laten optrekken (1). Wegens de oorlogsomstandigheden werd het gebouw pas in 1919 voltooid (2). Het kan als eclectisch omschreven worden, met elementen uit de cottagearchitectuur (siergebinten,

dambordmotieven op de bakstenen gevels, erkers, loggia) en in mindere mate uit de art nouveau. Opvallend is het steile en complexe leien dak.

Rond de villa werd een park aangelegd, dat oorspronkelijk 2 hectare 28 are 20 centiare besloeg, maar momenteel gehalveerd is. De toegang tot het domein naast de fabriek aan de Kruineikenstraat, wordt nog steeds aangegeven door enkele bruine beuken. Voor de villa lag oorspronkelijk een ruim ereplein met een rotonde voor het af- en aanrijden – momenteel akkerland met nog slechts één toegangsweg. Het huidige parkrestant ligt achter de villa. Een langwerpige, licht boogvormige vijver, die zowat één vijfde van die ruimte inneemt, vormt het enige structurerende element. Het grootste gedeelte van de sierbeplantingen staat langs de noordelijke oever – bomen met stamomtrekken

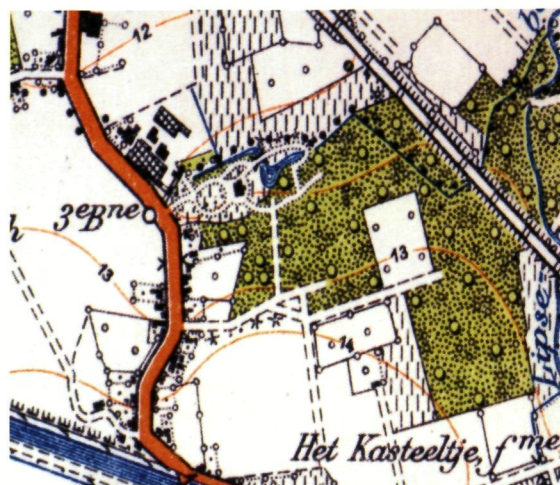

▲ Factuurhoofding van de firma Persoons met de fabriek in vogelperspectief; rechts achter het fabrieksgebouw — op de afbeelding lijkt de afstand kleiner dan in werkelijkheid — ligt de site waar in 1919 de villa van Alfons Persoons zal worden gebouwd (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

van 150 tot 250 cm, tijdens het interbellum aangeplant: gewone plataan (*Platanus x hispanica*), bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), winterlinde (*Tilia cordata*), Noorse esdoorn met bruinrood blad (*Acer platanoides* 'Schwedleri'), een zeldzame variëteit van treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Borneyensis').

Aan de zuidrand komen echter enkele monumentale bomen voor die ongetwijfeld ouder zijn dan de villa — zeer eigenaardig voor percelen die voordien als 'bouwland' werden aangemerkt —, met name een treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula'), een witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) en een beuk met sterk gegroefde schors (*Fagus sylvatica* 'Quercoides?') met respectieve stamomtrekken van 389 cm, 412 cm en 364 cm. Naast de villa staat een jong exemplaar van een zeldzame treurvorm van fijnspar (*Picea abies* 'Inversa').

▲ Het landgoed Appelburg te Tildonck op de stafkaart van 1931 (ICM, 1950)

Merkwaardige bomen

(opname 2 september 1999)

1. treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula') 432
2. treurfijnspar (*Picea abies* 'Inversa') 46
4. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') 253
5. groene es (*Fraxinus pennsylvanica*) 150
9. witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) 412
14. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 340
22. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 384

NOTEN

- (1) VER ELST A., Wespelaar-Tildonck in oude prentkaart (deel 2), Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1982, nr. 33.
- (2) Volgens VERSTRAETEN K., ARTOOS W. & SCHOOVAERTS A., *Beelden uit het verleden van Groot-Haacht*, 1991, p. 72; het gebouw werd geregistreerd in de kadastrale opmetingsschets Tildonck 1919 nr. 8.

Roger Deneef

HAACHT (WAKKERZEEL): PASTORIE VAN DE SINT-HUBERTUSKERK

PASTORIESTRAAT 38, 3150 HAACHT

De pastorie van
Wakkerzeel en de
in 2003 aangelegde
'kringlooptuin'
(foto R. Deneef,
2003)

Tot voor kort verwaarloosde tuin, 52 are, langgerekt, bij een typische norbertijnen-pastorie, voorbeeld van het 18de-eeuwse model 'vivre entre cour et jardin'; een voor pastorietuinen vaak kenmerkende tweeledigheid: sporen van regelmatige, symmetrische aanleg bij de pastorie en een landschappelijk gedeelte met bruine beuken achteraan.

De huidige pastorie van Wakkerzeel werd gebouwd in 1758 in opdracht van Ferdinandus de Loyers, abt van de abdij van 't Park te Heverlee maar voordien – van 1737 tot 1743 – ook pastoor te Wak-

kerzeel. De norbertijnenabdij van 't Park bezat sinds 1225 het patronaatsrecht van de kerk van Werchter en haar afhankelijkheden Haacht en Wakkerzeel, dat in 1577 een zelfstandige parochie was geworden (1). De perimeter van het pastoorsgoed van Wakkerzeel, zoals die wordt weergegeven op een figuratieve kaart uit 1656 (2) is nog precies dezelfde als de huidige: een 30 m brede strook die zich over 130 m uitstrekt vanaf de Martelarenlaan (toen "den kerck wegh") tot aan het gebouwencomplex aan de Pastoriestraat (toen "de smet straete"), waar de breedte van het perceel nagenoeg verdubbelt. Op de kaart van 1656 is een half gesloten complex te zien met twee percelen land of tuin en direct aansluitend bij het gebouw, een boomgaard.

► Het dorp Wakkerzeel met kerk en pastorie anno 1656, vóór de bouw van de huidige pastorie, in het kaartboek van de goederen van de abdij van 't Park (archief abdij 't Park, Heverlee)

De huidige, in 1758 gebouwde pastorie omvat een poortgebouw met een zadeldak en een zandstenen rondbooginrijpoort. Samen met het hoofdgebouw, een dubbel huis met twee verdiepingen onder een schilddak, en de omheiningmuur, vormt het een gesloten voortuin of binnenplaats – momenteel gras met een grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*). Typisch voor de norbertijnse pastorieën uit de jaren 1750 zijn de verticale banden van witte zandsteen die de raamposten met elkaar verbinden en die opgaan in de kroonlijst (3). Opvallend hierbij is ook dat de nieuwe pastorie beantwoordde – zoals bij de andere norbertijnerpastorieën – aan het toen gangbare model van het “*vivre entre cour et jardin*”, in dit geval de binnenplaats tussen poortgebouw en pastorie en, daarachter, de eigenlijke tuin.

Op de Ferrariskaart (1771-1775) wordt de hele oppervlakte van de tuin, ook de verbreding naast de gebouwen, met ‘blokjes’ weergegeven, de generische voorstelling (refererend aan groentebedden) van tuinbouw. Het Primitief kadaster verschaft geen informatie betreffende een gedifferentieerd gebruik van de tuin, bijvoorbeeld tussen boomgaard, moestuin en ‘lusttuin’. In de huidige toe-

stand is echter de tweeledigheid zichtbaar die talrijke andere pastorietuinen uit de regio kenmerkt en die vermoedelijk tot stand kwam niet lang na 1850. Op een foto genomen vanaf de kerktoeren omstreeks 1948 met de pastorie in de verte, is dit duidelijk zichtbaar: de omhaagde tuin met hoge, donkere boomkruinen – uiteraard bruine beuken – van het ‘landschappelijk’ gedeelte van de tuin rechts in beeld en, dicht bij het pastoriegebouw, een glimp van het regelmatig-geometrische gedeelte met kleine bomen (fruitbomen?) en iets wat op een padenkruis lijkt. Dit gedeelte werd na jaren van verwaarlozing in 2003 heraangelegd (4) als ‘kringlooptuin’ of ‘afvalarme’ tuin, met paden van kopse houtschijven of verhakseld loofhout en zes geometrische plantvlakken – herinnering aan de regelmatige, symmetrische aanleg. De symmetrie, die eigen was aan pastorietuinen, wordt nog aangegeven door oude taxusstruiken (*Taxus baccata*) op de grens met het achterste, beboste gedeelte van de tuin. De achterste helft van de tuin bestaat uit een ‘landschappelijk’ aangelegd bosplantsoen, tot februari 2003 met zeer veel opslag van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) maar met twee oude exemplaren bruine beuk (*Fagus sylvatica* ‘Atropunicea’), één struik Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*) en één boompje ongestekelde hulst (*Ilex aquifolium* ‘Heterophylla’). Een van de bruine beuken heeft een opvallend gegroefde stam, een kenmerk van de cultivar *Fagus sylvatica* ‘Quercoides’. Op beide beuken werd in het najaar 2003 de aanwezigheid van reuzenzwam (*Meripilus giganteus*) vastgesteld.

NOTEN

- (1) AERTS A., *Wakkerzeel, het stille dorp*, Haacht, HAGOK, 2005, p. 15 en p. 55-89.
- (2) Typografieboek T B, f° 287 – “*die Pastorje van Wackerssele met verscheijede parcelen van landten, bempden, bosschen en erven*” door Joris Subil, juli 1656, gereproduceerd in: VAN ERMEN E., VANHOVE L. & VAN LANI S., *Het kaartboek van de abdij van Park*, 1665, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, plaat 95.
- (3) Voor een beschrijving zie: *Bouwen door de Eeuwen heen – arrondissement Leuven*, 1971, p. 428; JORIS, op. cit.
- (4) Een project van de intercommunale Interleuven.

Roger Deneef &
Chris De Maegd

HAACHT (WESPELAAR): KASTEEL VAN WESPELAAR

GROTE BAAN 75, 3150 WESPELAAR

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Het kasteel in het Engels park van Wespelaar rond 1823 op een lithografie van J.B.A.M. Jobard naar Sturm, plaat 147 in het 'Châteaux et monuments des Pays Bas, pour faire suite au Voyage pittoresque' van J.J. De Cloet, 1830 (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

Vroege landschappelijke ('Engelse') tuin van 17 hectare, aangelegd in 1797 naar ontwerp van Ghislain Henry rond een middeleeuwse kasteelmotte; oranjerie, kunstmatige grot, talrijke beelden en 'fabriekjes': Chinese kiosk, Floratempel, piramide en – vanaf 1817 – een 'Elyseum' met borstbeelden van belangrijke historische figuren en een obelisk; bouw van een uitbundig eclectisch kasteel in 1882, gevolgd door een algemene versobering van het park (verdwijning van de meeste beelden en het 'Elysium', behalve de obelisk); het kasteel van Beyaert werd in 1955 vervangen door een sober landhuis; één van de belangrijkste historische kasteelparken van België.

Voorgeschiedenis

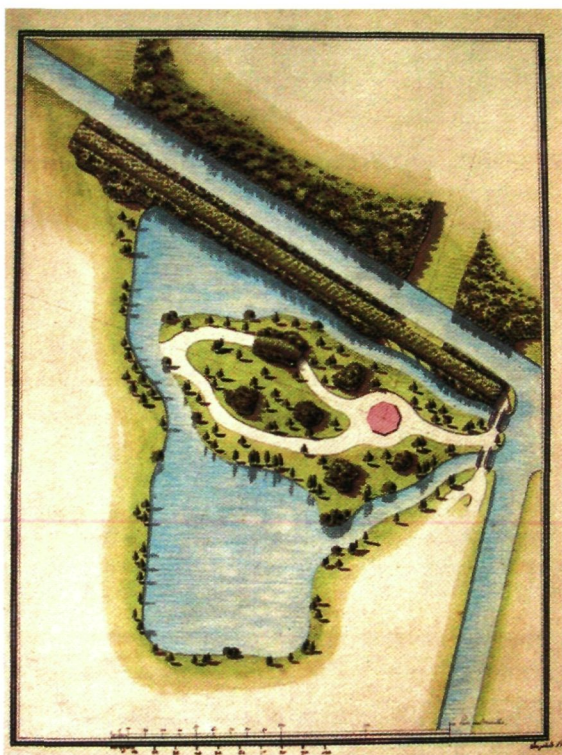
Op 5 augustus 1796 werd het kasteeldomein van Wespelaar, samen met nog andere landerijen in de gemeente, voor 30.000 gulden verkocht. De transactie omvatte ook het "*regt van collatie van alle de Benificien*" van de parochie, waardoor de koper een beslissende stem had bij de benoeming van de pastoor, koster en kapelaan. Dit recht werd als onderdeel van het oude regime enkele weken later, samen met alle kerkelijke instellingen, door de Franse overheid afgeschaft. Het domein omvatte "*het casteel met syne dobbele wallen, met de stallingen, remisien, schuere ende voordere batimenten daerinne wesende, met de hovingen, vyvers, wandelingen, bosschen, dreven, boomgaard ende panden daer aen annex [...], groot samen dryenviertig bunderen dry dagmaelen ende achtendertig roeden*". De nieuwe eigenaar was een soort van familiale vennootschap bestaande uit de kinderen van meester-

► Wespelaar met het kasteel en, bij de vaart Leuven-Mechelen, het landgoed Herkenrode ('Herkenrath') op de Ferrariskaart, 1771-1775

► Ontwerp voor de omgeving van een Chinees paviljoen in het park van Wespelaar, circa 1796 (archief de Spoelberch, Wespelaar)

brouwer Adrianus Artois: Leonardus, Joannes, Catharina, Maria en Joanna-Maria Artois – eigenaars van de brouwerij 'De Horen', op dat ogenblik de belangrijkste Leuvense brouwerij (1). De vennootschap was in 1785 opgericht onder impuls

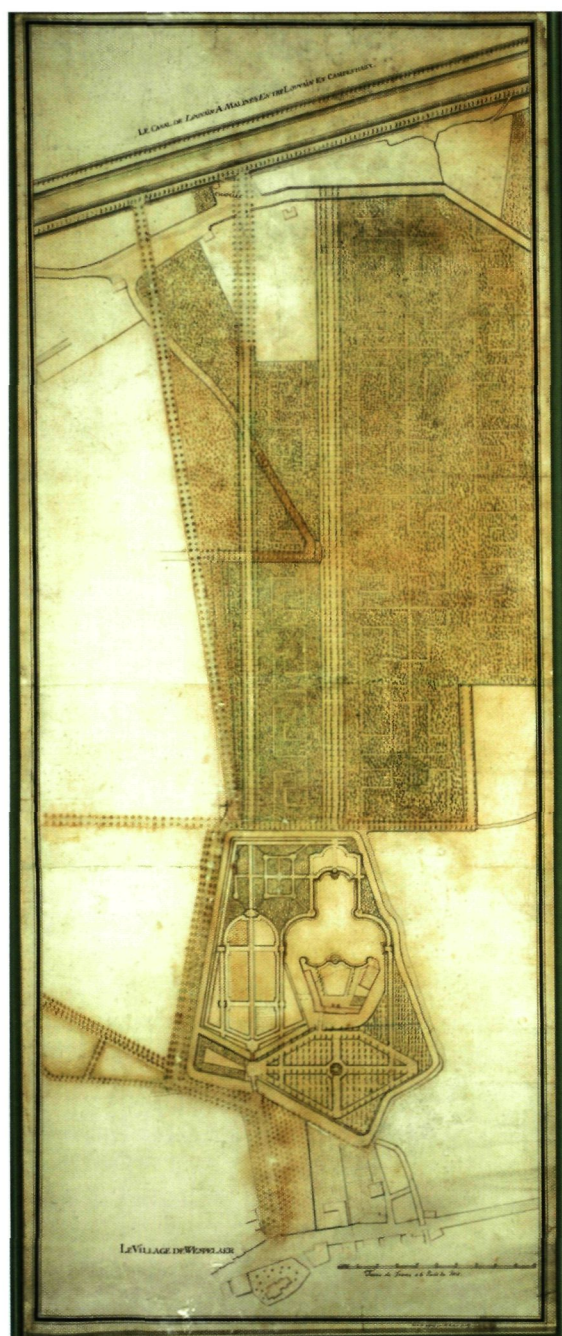
▲ Het kasteel van Wespelaar op de Primitieve kadastrakaart, opgesteld door J.L. Voncken in 1819 – een eerste weergave van de Engelse tuin, in 1817 aangevuld met een 'Elysium', het grote ronde perceel links onderaan (archief Kadaster Brabant, Brussel)

van Mathieu Verlat, ex-kanunnik en ex-hoogleraar, vriend des huizes van de familie, zakelijk adviseur en voogd van de jongste Artois, Joanna-Maria (1762-1840). De familie Artois verbleef in feite al sinds 1786 te Wespelaar, toen Verlat het domein voor twaalf jaar had gehuurd van Jean-Joseph Walckiers, de toenmalige eigenaar (2).

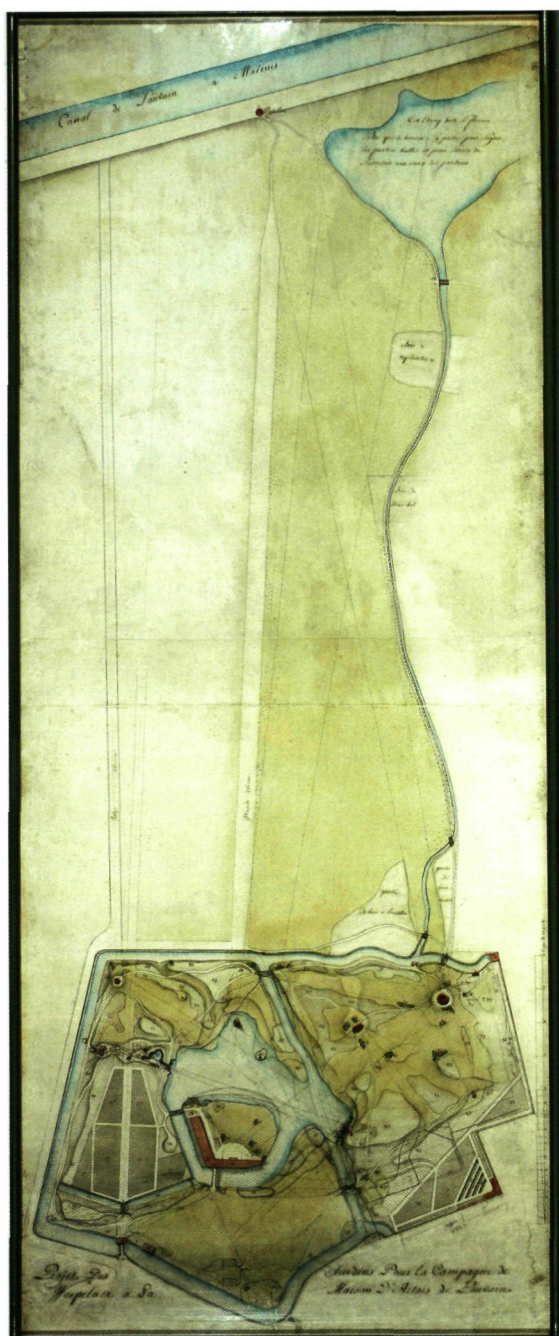
De oorsprong van het kasteeldomein gaat terug tot de heerlijkheid Overbeke, voor het eerst vermeld in 1238, de belangrijkste van de vier heerlijkheden te Wespelaar. De primitieve vorm van het domein – een ronde, dubbel omwalde, hoog-middeleeuwse watermotte – is ondanks talrijke wijzigingen nog steeds herkenbaar (3). Op het ogenblik van de verkoop moet het kasteeldomein er als volgt hebben uitgezien:

De buitenste gracht beschreef een onregelmatige vijfhoek van bijna 6 hectare; de binnenste gracht vormde ten zuiden van het kasteleiland een grote waterpartij. De Ferrariskaart (1771-1775) toont een ronde uitstulping in de zuidelijke oever, moge-

▲ Verfraaiingsontwerp voor het kasteeldomein van Wespelaar door Nepomuk Müller, 1766 – het zuiden boven (archief de Spoelberch, Wespelaar)

◀ Voorontwerp voor het park van Wespelaar door Henry uit 1796 – het zuiden boven (archief de Spoelberch, Wespelaar)

lijk een relict van een symmetrische, getrapte spiegelboog, een geliefd motief in barokke en classicistische ontwerpen. Op een geëtste kaart van Wespelaar, opgemaakt door Franse militairen in 1747 (4), wordt dit motief overigens uitdrukkelijk weergegeven. De ruimte binnen de grote omgrachting wordt op de Ferrariskaart grotendeels als tuin weergegeven, verdeeld in een zevental compartimenten, met een kleine boomgaard ten noorden

van het kasteel. Twee min of meer evenwijdige dreven verbinden de kasteelsite met de kronkelende oude weg Mechelen-Leuven, een honderdtal meter van het kanaal Leuven-Rupel, dat toen amper twintig jaar oud was. Het kasteel zelf wordt op de Ferrariskaart weergegeven met een L-vormig grondplan aan de oostrand van het eiland. Aan de andere zijde wordt een klein dienstgebouw afgebeeld. Het kasteleiland was – zoals nu nog – vermoedelijk toegankelijk vanuit het noordoosten, maar de Ferrariskaart, die wat dit blad betreft nog andere onnauwkeurigheden vertoont (5), geeft daarover geen uitsluitsel. Op de eerste officiële

▲ De artificiële grot in het Engels park van Wespelaar rond 1823 op een lithografie van J.B.A.M.

Jobard naar Madou, plaat 43 in het 'Album pittoresque des Pays Bas, pour faire suite au

Voyage pittoresque dans le royaume des Pays Bas' van J.J. De Cloet, 1830 (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

▲ De door Henry van Wespelaar ontworpen, nadien (foto K. Vandevorst, verbouwde orangerie 2003) bij het kasteel

kadasterkaart, opgesteld door J.L. Voncken in 1819, wordt het L-vormige kasteelgebouw opnieuw afgebeeld maar in een nieuwe context.

Het ontwerp van Müller

Een eerste verfraaiingsontwerp werd in 1766 opgesteld door een in Mechelen gelegde Oostenrijkse artillerieofficier, Nepomuk Müller. Dit ontwerp, afgebeeld in een diepgaande studie over het park van Wespelaar door Xavier Duquenne (6), voorzag in een uitbreiding en heraanleg van het bosgebied tussen het kasteel en het kanaal (met volledig parallelle dubbele dreven). De tekening suggereert een vreemd labyrinthisch patroon van paden die het hele bosgebied doorkruisen. De breedste (westelijke) van de dreven ligt in één as met het kasteleiland en de slotgracht, waarvoor een symmetrische en barokke, bijna rococoachtige vorm werd bedacht. De vijver zou met een spiegelboogvormig

uiteinde aansluiten bij de as doorheen het bos. De centrale as wordt ten noorden van het kasteel (onderaan op het plan) verlengd in het padenkruis van een ruitvormig ereplein, waarvoor een eigenaardig dichte beplanting volgens rasterpatroon én een fontein werden voorzien. Een geometrische parterreteruin zou in het verlengde van de tweede (oostelijke) dreef komen te liggen. Opmerkelijk is dat aan de gebouwen en de toegangsbrug, die er zowat als 'Fremdkörper' bijliggen, niets wordt gewijzigd. Volgens Duquenne werd dit ontwerp slechts ten dele uitgevoerd, maar wat dit impliceert wordt niet verduidelijkt.

Henry en het voorontwerp voor een Engelse tuin

De revolutie in de tuinarchitectuur die zich tijdens het tweede kwart van de 18de eeuw in Engeland had aangekondigd, bereikte rond 1770 ook het continent, hoewel er vroeger al tuinen werden ontworpen met onregelmatige of 'verwilderde' compartimenten, eerder bedoeld als contrast – symbool voor chaos – binnen een formele, barokke of rococo aanleg, niet als natuurnabootsing of -verrijking op zich (7). Maar ook de latere Engelse tuinen beslaan dikwijls slechts een deel van een domein, waarin regelmaat en symmetrie als hoofdstructuur behouden bleven. De omvorming van regelmatige geometrische tuinen naar 'natuurlijk' golvende contouren en tracés was zelden radicaal; nieuwe Engelse tuinen weerspiegelden vaak nog in hoge mate de oude straklijnige structuren (8). De eerste echte, als dusdanig erkende 'jardin anglais' in onze contreien duikt op in Schaarbeek in 1765.

▶ Het classicistische, door Henry ontworpen paviljoen bij het kanaal Leuven-Rupel, ooit 'bezoekerscentrum' voor trekschuittoeristen (foto. R. Deneef, 2002)

Toonaangevende vroege Engelse tuinen in de regio zijn het noordelijk gedeelte van het Arenbergpark te Heverlee (1771), het kasteelpark van Laken (1781) en de 'Drie Fontainen' bij Vilvoorde (1778). Wespelaar is een van de laatste opmerkelijke creaties in de 18de eeuw.

Een '*Projet des jardins pour la campagne de Wespelaar à la maison d'Artois de Louvain*', dat gedeeltelijk ook werd uitgevoerd, wordt toegeschreven aan Ghislain Joseph Henry (1754-1820). Henry was de architect van het kasteel van Duras bij Sint-Truiden (1790), het kasteel Zangerij te Eigenbilzen, het koninklijk paleis te Brussel en andere neoclassicistische en empiregebouwen. Met Wespelaar was hij niet aan zijn proefstuk als ontwerper van tuinen: in 1785-1786 legde hij een Engelse tuin aan in de commanderie van Alden Biezen en in het kasteeldomein van de hertog de Beaufort Spontin te Beauraing (provincie Namen) (9). Het voorontwerp van Wespelaar en de uiteindelijke aanleg werden waarschijnlijk ook mee bepaald door Mathieu Verlat. Verlat zou zich hebben laten

inspireren door abbé Jacques Delille (1735-1813), leraar, vertaler (Milton, Vergilius...) en auteur van stichtelijk, semi-romantisch dichtwerk zoals '*Les jardins, ou L'art d'embellir les paysages*' (1782), toen erg in de smaak (10).

De primitieve kasteelsite met het L-vormige kasteel op de middeleeuwse motte en de vijfhoekige buitenste ringgracht zou bewaard blijven, maar de oevers – vooral die van de vijver rond het kasteel – moesten meer 'natuurlijke', kronkelige contouren krijgen. De landbouwgrond ten westen van het oorspronkelijke park moest in de aanleg betrokken worden, waardoor de oppervlakte met meer dan één derde zou worden uitgebreid. Het ontworpen reliëf, weergegeven door schaduwpartijen, ondersteunt de ontworpen perspectieven en zichtlijnen, die in stippellijn worden weergegeven en de interessante punten met elkaar verbinden: het kasteel, de grote boogbrug, de Floratempel, de Chinese kiosk etc. De meeste 'fabriekjes' die in het ontwerp worden aangegeven werden ook daadwerkelijk gebouwd. Dit geldt ook voor het serregebouw en

▲
De Floratempel met een kopie van het beeld van Godecharle, op de voorgrond een van de oorspronkelijk bomen van het Engels park (foto Ph. de Spoelberch)

▲ De grot in het park van Wespelaar – in de verte het in 1954 gebouwde kasteel (foto K. Vandevorst, 2003)

de ommuurde moestuin ten noordwesten van het kasteel.

Ten oosten van het kasteleiland (links op het ontwerp) wordt een regelmatige tuin afgebeeld, bestaande uit vier trapeziumvormige compartimenten, die herinnert aan de door Müller ontworpen parterretuin. Het moet oorspronkelijk de bedoeling zijn geweest om het park tot aan het kanaal door te trekken. Het bosgebied zou worden gerooid, de twee parallelle lanen voorzien in het plan Müller zouden tot aan het kanaal worden doorgetrokken en een slingerende waterloop zou het grachtenstelsel van het park verbinden met een vijver naast het kanaal, die ook als waterreservoir voor de kasteelvijvers en -grachten zou fungeren. Een rond paviljoen op de kanaaldijk zou het eindpunt vormen van één van de zichtlijnen vanuit de kasteelsite. Dit gedeelte van het voorontwerp werd niet uitgevoerd; de lusttuinen, lustbossen en lustvijvers bij het kasteel van Wespelaar zullen nooit verder reiken dan halverwege het kanaal en volgens het kadaster (11) een oppervlakte beslaan van 17 hectare.

Schilderachtig, elegant en leerzaam

De aanleg van de Engelse tuin werd aangevat niet lang na de aankoop van het domein, op 10 februari 1797 (12). De toelichting bij een litho met een gezicht op het park van Wespelaar in een soort van reisgids uit 1825, vat de essentie van de 'Engelse' of vroege landschappelijke tuin voorbeeldig samen: "*Lorsque la nature par elle-même n'offre point à nos regards cette grandeur et cette variété pittoresque, qui étonne et qui séduit l'imagination, on en recherche*

avec empressement une faible image dans ces jardins élégans, où le génie anglais a su réunir une foule d'objets dignes d'intéresser". Wespelaar wordt geciteerd als een van de meest geslaagde voorbeelden (13).

Aan interessante voorwerpen was er alleszins geen tekort, vooral nadat in 1817 onder impuls van Jean-Baptiste Plasschaert (1769-1821), echtgenoot van Joanna-Maria Artois, een 'Elysium' werd toegevoegd. Plasschaert, zoon van een Brusselse advocaat, had een bewogen ambtelijke carrière achter de rug, hij bekleedde als overtuigd aanhanger van het nieuwe regime onder het keizerrijk diverse belangrijke posten en was met het 'Légion d'honneur' onderscheiden. In 1814 legde hij, na een dramatische gijzelingsepisode, zijn ambt als burgemeester van Leuven neer en huwde (onder een stelsel van scheiding van goederen) met Joanna-Maria, de jongste, toen al 52-jarige Artois. Na de dood van haar oudste broer Leonardus in datzelfde jaar, had zij de leiding van het bedrijf in handen gekregen. Het lidmaatschap van de tweede kamer van de Staten-generaal van het Koninkrijk der Nederlanden vormde een kortstondige epiloog voor Plasschaerts politieke carrière. In 1821 stierf hij aan een beroerte, niet lang na de dood van zijn vriend en geestesverwant, Mathieu Verlat (14).

Nog geen tien jaar na het begin van de aanleg was het park van Wespelaar al zo vermaard, dat keizerin Joséphine, die toen op het kasteel van Laken verbleef, in hoogsteigen persoon op bezoek kwam. In 1833 werd een wandelgids voor het park van Wespelaar gepubliceerd (15) van de hand van archeoloog-historicus-archivaris Antoine Schayes (1808-1859). Volgens deze gids voer elke morgen een "*gerieflijke en elegante*" trekschuit van Leuven naar Mechelen. Ter hoogte van Wespelaar, bij het classicietische, door Henry ontworpen lustpaviljoen, ingericht als bezoekerscentrum met eetgelegenheid (nu een ruïne), konden de passagiers aan land gaan en via de huidige 'Kanaaldreef' (de oostelijke en enige overblijvende van de twee parallelle dreven) het park bereiken. Vanaf 1837, na de ingebruikname van de spoorlijn Leuven-Mechelen (oorspronkelijk gepland doorheen de toegangsdreef tussen het kasteel en het dorp) en de inrichting van een halte 'Wespelaar-Tildonk' waar de treinen stopten vanaf 1 mei tot 1 oktober (16), kwam de bezoekersstroom uit noordelijke richting. De belangstelling werd in de daaropvolgende jaren door allerlei publicaties sterk aangewakkerd, niet het minst door de '*Atlas pittoresque des chemins de*

fer de la Belgique van de Brusselse stadarchivaris en historicus Alphonse Wauters (17). De toeristen werden niet meer opgevangen in het paviljoen aan het kanaal, maar in een café nabij het station, waar ze entreetickets en een boekje met uitleg konden kopen (18). Het aspect van educatief pretpark was prominent aanwezig en vormde Europees gezien helemaal geen uitzondering: de oudste 'toeristische' tuingids werd gepubliceerd in 1732 en betreft het park van Stowe (Engeland), een landschappelijk park met talrijke 'follies' (19).

Op een van de litho's van Jobard uit de vroege jaren 1820 is het kasteel vanuit de verte zichtbaar: een sober, tweelaags gebouw onder een zadel- of schildak met een dakruiter en dakvensters om de twee traveeën. Rond 1850, onder het eigenaarschap van Albert Marnef, universeel erfgenaam van Joanna-Maria Artois, werd de noord-zuidgerichte vleugel van het kasteel afgebroken en de resterende vleugel herbouwd volgens een min of meer symmetrisch grondplan (20).

De grot en de beelden

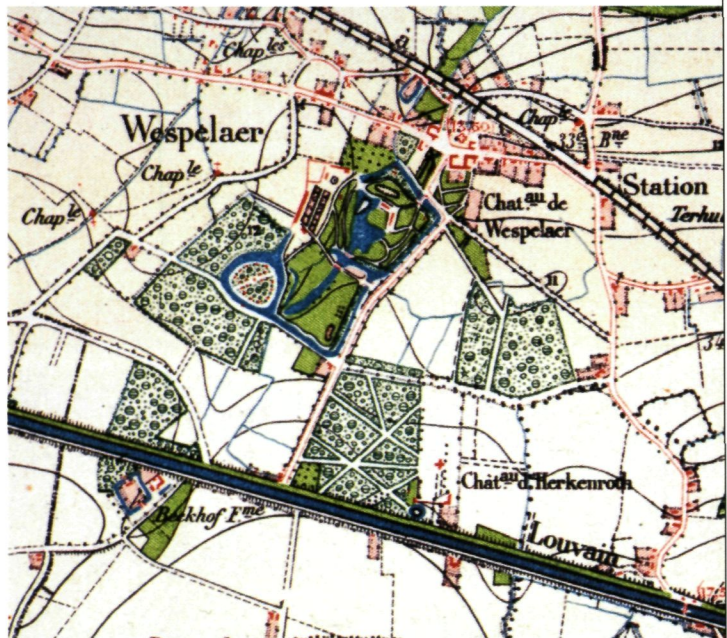
De Primitieve kadasterkaart, voltooid door J.L. Voncken in 1819, geeft een eerste duidelijk beeld van het Engels park, inclusief het toen pas voltooide 'Elysium'. Zoals in het voorontwerp was beschikt, bleef de oude structuur (de grote vijfhoek, het kasteleiland, de noordoostelijke toegangsbrug) bewaard, maar in een vervaagde vorm. De aanlegementen, beelden en 'architectura minor' die Schayes beschreven had, zette Casteels (21) uit op de zogenaamde Poppkaart, een kadastrale assemblage op schaal 1/5000 die de situatie in 1860 weergeeft.

De toegangsbrug over de buitengracht bevond zich nog zoals in de 18de eeuw ten oosten van het kasteel. Het is een rechte brug op ijzeren liggers en gekoppelde, gecanneleerde Dorische zuilen en een smeedijzeren balustrade (kwartbogen tussen de stijlen en een dubbele handgreep), langs de kasteelzijde gevat tussen twee natuurstenen pijlers met ingediepte voegen en acanthusknop.

De orangerie, eveneens ontworpen door Henry, werd verschillende keren verbouwd (22), maar behield waarschijnlijk haar oorspronkelijke zuidgevel met de drie typisch classicistische rondbogen, Franse voegen, guirlandes en proporties. Stilistisch verwant hiermee is het paviljoen aan de vaart, momenteel een ruïne. Binnen de grote ringgracht bevond zich een 'Chinese' kiosk – achthoekig, een tweelaags pagodedakje met uitgezwakte hoeken

◀ Interieur van de grot in het park van Wespelaar (foto F.A. Cresens, 2005)

en belletjes, op een stenen, onderkelderde sokkel (23). Chinoiserie in tuinen was vooral populair geworden na de publicatie in 1757 van *Designs of Chinese Buildings* door William Chambers, ontwerper van de pagode van Kew. Er bestaat een ontwerp voor de aanleg van de onmiddellijke omgeving van de kiosk.

De als rotspartij aangelegde zuidwestelijke punt van het 'eiland' (afgebroken in 1882, zie verder) werd door een lange 'Chinese' boogbrug verbou-

▲ Het Engels park van Wespelaar met omwaterd 'Elysium' en het domein Herkenrode met sterrenbos in 1864; de tuin van Herkenrode, toen in heraanleg, wordt blanco weergegeven (ICM, 1880)

► De obelisk en een deel van de ring-gracht vormen de enige restanten van het door Plasschaert geconcipeerde 'Elysium' te Wespelaar (foto K. Vandevorst, 2003)

▼ De Floratempel en de piramide in het park van Wespelaar, camouflage voor respectievelijk een fruit- en een ijskelder (foto K. Vandevorst, 2003)

▲ De piramide en het de ijskelder
10 m lange sas dat (foto R. Deneef,
toegang geeft tot 2003)

den met een grote, als grot ingerichte rotspartij op het 'vasteland', waar zich het gros van de 'fabriekjes' bevond. Lithografieën met een gezicht op deze 'rotskloof', de grote houten boogbrug, de rotspar-tij met de grotten en de treurwilg – zwanen, herten of biedermeierfiguurtjes op de voorgrond – werden in de 19de eeuw herhaaldelijk gepubliceerd. Blik-vanger bij uitstek was (en is nog steeds) een Floratempeltje op een lichte verhevenheid 200 m ten westen van het kasteel. Het is ook een ontwerp van Henry en behoort tot de standaard aankleding van

de meeste Engelse tuinen uit de 18de en het begin van de 19de eeuw: een typische 'tholos' op Dori-sche zuilen met een koepeldak, een caissongewelf, een entablement met trigliefen en metopen, een prachtige marmeren vloer. Geen verspilling, nut en sier verenigd, want onder de tempel bevindt zich een kelder om fruit te bewaren! Momenteel her-bergt het tempeltje een kopie van de witmarmeren kopie van de 'Flora Farnese' door Gilles-Lambert Godecharle, die in 1957 naar het kasteel ver-huisde.

De beeldhouwer Godecharle (1750-1835), vooral bekend om kopieën van grote meesters, vervaar-digde tussen 1791 en 1822 de negen beelden en zeven beeldengroepen die het park bevolkten, voor het merendeel geïnspireerd op de Grieks-Romeinse oudheid (Belisarius, Apollo Belvedere, Mercurius, Pan en Syrinx, Bacchus en Ariadne, Amor en Psy-che, Venus...) en – op het Florabeeld na – in Franse natuursteen. Uit zijn atelier zijn ook de 37 borstbeelden van het 'Elysium' afkomstig (zie ver-der). Het Florabeeld is het enige dat zich nog in Wespelaar bevindt.

De grot aan de zuidwestelijke oever van de kasteel-vijver, gemetseld uit diverse soorten zandsteen en – wat betreft de (onder aarde en vegetatie) verborgen gedeelten – baksteen, behoort samen met die van Attre (provincie Henegouwen), het Boeken-bergpark te Deurne en het domein De Drie Fontei-nen te Vilvoorde tot de grootste en meest spectacu-laire artificiële grotten van België. De toegangen,

DE PIRAMIDE VAN WESPELAAR

De piramide en de andere *fabriques* in het park van Wespelaar zijn ontworpen door de Brusselse architect Ghislain Joseph Henry die er een aantal maçonnieke symbolen in verborg. Die symboliek volgt uit de egyptomanie van de 17de en 18de eeuw, met als protagonist de Duits-Romeinse jezuïet Athanasius Kircher en zijn driedelig werk uit 1655: *Oedipus aegyptiacus*, over de Egyptische mythen en symbolen. Voor hem stelden obelisk en piramides de engelenwereld voor, de verbinding van God (de top) naar de aarde (de basis) en het onderaardse. De vier zijden symboliseren de vier elementen. Obelisk en sommige piramides zijn afgeknot en bekroond door een kleine stompe piramide met gelijkzijdige driehoeken als zijden, wat het verband tussen top en God benadrukt.

De vorm van deze piramide is bepaald doordat een diagonaal van de basis en de twee aanliggende opstaande ribben een gelijkzijdige driehoek vormen (op de afknotting na). De oriëntatie van het bouwwerk is zo dat de deuropening in de richting van de opgaande zon wijst, op de dag van de zomerzonnwende. De afknotting is

alsof de piramide moet passen in de kubus opgericht op haar basis. De verdeling tussen onder- en bovenkamer verdeelt de afstand basis-top volgens de harmonische verhouding 1,618... tot 1 (de zgn. gulden snede). De verhouding 1 tot 1/2 van de onderkamer tot de bovenkamer kan gezien worden als de aanzet van de rij 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, ... waarvan de som 2 is. De maten zijn zo gekozen dat de som van de hoogtes convergeert naar de top van de piramide. De gebruikte maatstaf is de Brabantse voet van 0,27575 m; de diagonaal, en dus de ribbe, van de piramide is 32 voet, de diameter van de kamer is 12 voet. De kamer vertoont twee merkwaardige geluidseffecten; Zoals bij elk bolvormig gewelf wordt de stem van een spreker bij de wand opgevangen door het gewelf en gebundeld naar een punt aan de overkant, het zgn. fluisterpunt. Er is een duidelijke galm, zoals in elke ruimte met naakte muren. Spreekt men echter in het centrum, naar boven toe, dan verdwijnt de galm volledig: het gewelf focuseert het geluid naar beneden doch de vloer weerkaatst het naar boven, in de opening, waar het ontsnapt.

Frans Cerulus

kamers, tunnels en overstroomde gedeelten werden in kaart gebracht door Duquenne (24), die ook wijst op de onverwachte douches die de bezoeker te beurt vielen en de rol daarvan: *"Dit soort grappen was vooral in oudere tuinen, zoals aan de toegangspoort van het park van Edingen, bedoeld om de strenge beleefdheidsregels wat af te zwakken en het gezelschap wat losser te maken. De hilariteit die de sproeiertjes veroorzaakten was slechts één van een hele reeks ongewone belevenissen die de bezoeker in de grot ondervond zoals koude, isolement, angst, verrassing, inspanning, vooruitgang of verwondering"*. Naast het amusementsaspect was er ook de diepere symboliek, de impliciete verwijzing naar de grotmetafoor van Plato – de grot als antiek symbool voor de zintuiglijk waarneembare wereld, en ook een erotische dimensie: hoogtepunt van een bezoek aan de grot was de confrontatie in het halfduister met de slapende hermafrodit, een kopie door Godecharle uit 1811 van de beroemde 'Hermafrodit Borghese'.

De Elyzeese Velden

Het grootste gedeelte van de gids van Schayes gaat over het 'Elysium' dat door Plasschaert werd geconcipeerd en in 1816-1817 aangelegd. Het grachtenstelsel werd daartoe 300 m in zuidelijke richting uitgebreid, waardoor de oppervlakte van de Engelse tuin nagenoeg verdubbelde. Op een rond, bebost eiland – 1 hectare 65 are 40 centiare groot – in het uiterste zuidwesten werden 37 beeldhouwwerken, eveneens werk van Godecharle, opgesteld. Het eiland was toegankelijk vanuit het noordoosten via een bootje in de vorm van een zwaan dat rond zijn as draaide, uiteraard dat van de mythologische veerman Charoon. De kermisattractie was nooit ver weg. De iconostase op de 'Elyzeese Velden' bestond voor het merendeel uit figuren uit de literaire, filosofische en wetenschappelijke wereld – van Homerus over Plato en Corneille tot Voltaire, Rousseau en Schiller – maar ook enkele staatslieden zoals Frederik II de Grote

► De voormalige moestuin bij het kasteel van Wespelaar, heraan-gelegd naar ontwerp van J. Wirtz (foto K. Vandevorst, 2003)

(die ook niet onverdienstelijk fluit speelde en componeerde), George Washington, koning Willem I en – betekenisvol voor de politieke sympathieën van Plasschaert – Napoleon Bonaparte (*'bien étonnés de se trouver ensemble'*). Alphonse Wauters betreurde de afwezigheid van Mozes, Julius Cesar en Dante (25). De idee van een galerie van beroemdheden of grote figuren past volledig in het educatieve project dat in de vroege landschappelijke parken prominent aanwezig is. Prototype was een valleitje dat William Kent in 1735 ontworpen had in het park van Stowe (Buckinghamshire, Engeland) met een 'Temple of Ancient Virtue' aan de ene kant en een galerij met borstbeelden van 'British Worthies' aan de andere kant, gescheiden door een rivier: de Styx. Directe inspiratie heeft Plasschaert waarschijnlijk geput uit het voorbeeld dat graaf Coloma aan het einde van de 18de eeuw in zijn tuin bij Mechelen had laten aanleggen.

Op de Primitieve kadasterkaart (1819) wordt het 'Elysium' van Wespelaar bijna figuratief afgebeeld: de 37 borstbeelden staan in een grote cirkel langs de oever van het eiland en langs een diametraal dwarspad. In het middelpunt van het eiland staat een obelisk, 10,5 m hoog, inclusief het topstuk:

een metalen ring gevormd door een staartbijtende slang, de *Ouroboros*, het symbool van onsterfelijkheid. Het opschrift in vergulde bronzen letters "*Immeritis mori*" en verzen uit de Aeneis van Vergilius (in het Latijn en – vrij vertaald door Delille – het Frans) gegraveerd in het voetstuk, beklemtonen de idee van deugd en onsterfelijkheid. Het park van Wespelaar was zwanger van symbolen, waarschijnlijk ook maçonnieke want Plasschaert bekleedde een hoge functie in de vrijmetselarij. Het 'Elysium' verdween, op de obelisk na, in 1897 toen de beelden werden verwijderd. Enkele beelden belandde in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel. Op de stafkaart van 1909 [zie p. 211] wordt de ringgracht niet meer afgebeeld, maar een gedeelte van het tracé is nog als greppel herkenbaar.

'Physique amusante'

In het park van Wespelaar staat een tweede, op het oude Egypte geïnspireerde constructie, eveneens deel van de oorspronkelijke lay-out: een piramide. Ook hier worden nut en sier vermengd want onder de piramide bevindt zich een ijskelder (26). De piramide is opgetrokken uit zandsteen, heeft een afgeknotte top en een vierkante basis van 6,20 m

▲ De noordgevel van het kasteel van Wespelaar, gebouwd in 1882 naar ontwerp van Hendrik Beyaert, op een gravure van J. & F. Neirinck, uit 'Henri 1891-1892' (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

▲ Het kasteel van Wespelaar, gebouwd in 1882 naar ontwerp van Hendrik Beyaert, vanuit het zuidwesten op een ansichtkaart uit de jaren 1920 (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

zijde, tevens de hoogte van het gebouw. De binnenruimte bestaat uit twee bouwlagen: een gelijkvloerse verdieping met vier rondboognissen, een vloer van roze, wit geaderde marmer en een gat in het plafond, dat uitgeeft op een koepelvormig 'zoldertje' met vier halfronde openingen.

Duquenne wijst op de 'Egyptische' mode die vanaf het einde van de 18de eeuw de tuinarchitectuur, de decor- en interieurontwerpen en, na de Egyptische veldtocht van Napoleon, de hele architectuur overspoelde en uitdrukking kreeg in de empirestijl. In een naschrift wijst Duquenne er bovendien op dat de piramide verbonden was met de cultus van Osiris, de mythologische uitvinder van het bier (27). De piramide van Wespelaar was misschien dus ook een ode aan het bier, waarop de familie Artois haar fortuin had gebouwd. In de onmiddellijke omgeving stond trouwens een beeld van Bacchus. Maar misschien is er nog een derde aspect, met name de akoestiek. Fysische proeven en demonstraties van geïnduceerde natuurverschijnselen waren een geliefkoosd tijdverdrijf in de 18de eeuw; zij leken eerder op goochel- of variéténummers en werden soms als 'physique amusante' omschreven. Wie zich pal onder het gat in het centrum van de piramide opstelt en spreekt of roept, vangt niet zoals gebruikelijk de echo's op van zijn eigen stemgeluid; het geluid komt als het ware vanuit het diepste binnenste van het lichaam, vanuit de 'plexus solaris' – een uiterst vreemde gewaarwording. Geluiden die worden gemaakt vanuit de nissen, worden daarentegen als versterkte echo's weergegeven.

Het serregebouw en de moestuin

Aan de noordwestrand van het park lagen de moestuin en het serregebouw (respectievelijk de Primi-

tieve percelen 369 en 368) – een lang, smal, oranjeachtig gebouw van baksteen met negen hoge rondboogramen, ontworpen door Henry. Het werd ettelijke keren verbouwd, maar de essentie bleef behouden. De roem van Wespelaar – vooral in de vroegste periode (keizerin Eugenie, De Candolle) – was in niet geringe mate verbonden met de collectie exotische planten in de serres, zoals ananas. In de beschrijving van de moestuin door Schayes is er sprake van een beglaasde bijenkorf, een zonnewijzer met een vers van Plasschaert of door hem gekozen ("Vous qui vivez dans cette demeure, / Etes-vous bien? Tenez-vous-y, / Et n'allez pas chercher midi / A quatorze heures") en een bronzen kanonnetje dat op het middaguur automatisch knalde. De moestuin werd aan de westzijde begrensd door een classicistisch portiek van latwerk, dat de toegang vormde tot een lustbosperceeltje (perceel 344). De

▼ Het door Beyaert ontworpen kasteel van Wespelaar in een meer natuurlijk decor, zonder beelden of 'Chinese' brugjes, op een ansichtkaart uit de jaren 1920; links in beeld de grot (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

▲ In 1955 werd het door Beyaert ontworpen kasteel afgebroken en vervangen door een sober landhuis (foto K. Vandevorst, 2003)

oude moestuin van het kasteel van Wespelaar werd in 1983 heraangelegd naar ontwerp van Jacques Wirtz – niet helemaal onterecht in een tuingids (28) omschreven als “*genereus, barok, in de stijl van de palazzotuinen van Firenze*” – kleinschalig, vol verrassingen, met schelpen omrande waterbekkens en fontein, bemoste paden tussen groene kamers van gesnoeide buxus en taxus met vaste planten en bloeiende struiken, vazen, beelden, zitbanken, potten met citroenboomjes en agapanthus... Merkwaardig is het interieur (met lijsten en guirlandes gevormd uit schelpen) van de tot paviljoen omgebouwde broodoven aan het oostelijke uiteinde.

Beyaert en de Hertogenburg

Edmond Willems (1831-1895) volgde zijn tante Amélie Willems, weduwe van Albert Marnef, in 1868 op als eigenaar van het domein in Wespelaar en van de brouwerijen Artois. Willems was burgemeester van Wespelaar en vanaf 1879 ook senator voor de katholieke partij. Onder zijn eigenaarschap werden belangrijke veranderingen aangebracht. Hij liet het kasteel, dat rond 1845 door Marnef was ge- of verbouwd, afbreken en gaf aan de

befaamde architect Hendrik Beyaert de opdracht een nieuw te ontwerpen. Dat kasteel werd in 1882 gebouwd en vertoont op een grootse en uitbundige manier alle kenmerken van de eclectische stijl waarin Beyaert excelleerde: een complexe plattegrond en volumes waarin de meest uiteenlopende historische ingrediënten verwerkt zijn (donjon, erkers, spietorens, puntgevels, frontons, barokgeveltjes, hoge en spitse daken met gietijzeren bekroningen, dakkapellen, hoge schouwlijven, balkons, terrassen, trappen, kruiskozijnen...) gecombineerd met een kleurrijke en even uitbundige afwisseling van baksteen en witte en blauwe natuursteen (kordons, speklagen, zigzag- en dambordpatronen, spiraalspeklagen in de spietoren met buitentrapp en barokke helmbekroning). De balustrades van de terrassen en de toegangsbrug, afgewerkt met gepunte bollen – aloud symbool voor rust en sereniteit – getuigen van dezelfde zorg voor detail. In de toenmalige vakpers werd het kasteel van Wespelaar bejubeld als “*une des oeuvres les plus réussies et, en tout cas, des plus soignées de l'éminent architecte*” (29). De bewondering gold ook voor de interieurs en het siersmeedwerk.

▲ Een oude taxus en Floratempeltje
ingang tot de fruit-
kelder onder het (foto R. Deneef,
2003)

De smaak met betrekking tot parkaanleg was veranderd. Programmatische, educatieve en speelse aspecten, die sterk aanwezig waren in de vroege landschappelijke tuinen, speelden geen rol van betekenis meer. De hang naar 'Chinese' paviljoentjes en bruggen, het uitbundige gebruik van zeldzame uitheemse bomen, symbolisch geladen vormgevingen, grotjes, rotspartijen etc. had plaats geruimd voor een meer natuurlijke behandeling van tuinen en parken. Het Chinese paviljoentje werd afgebroken en het perspectief vanuit het nieuwe kasteel werd opengetrokken naar het zuiden toe door de afbraak van de grote boogbrug en de rotspartij tegenover de grot. In 1897, na de dood van Willems, werden op één na (Flora) alle beelden in het park – ook de bustes van het 'Elysium' – verkocht of aan de Belgische staat afgestaan. Op de stafkaart van 1909 [zie p. 211] wordt de ringgracht rond het voormalige 'Elysium' niet meer afgebeeld. Rond 1900 had het Wespelaars toerisme zijn beste dagen gekend, zoals blijkt uit een reisgids uit die periode (30).

Door het huwelijk van burggraaf Adolphe de Spoelberch met de oudste dochter van Willems, Elisabeth, kwam het domein van Wespelaar in handen van de familie de Spoelberch. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het kasteel geplunderd. Guillaume, de zoon van Adolphe de Spoelberch, was aandeelhouder en (vanaf 1936) lid van de raad van bestuur van de brouwerijen Artois en medeoprichter van de conservenfabriek 'La Corbeille' bij het station van Wespelaar. In 1922 nam hij het kasteeldomein over, hij liet in 1923 het poortgebouw tegenover de kerk optrekken en voltooide de aanleg van het park langs de kant van het dorp. In

1924 kocht hij ook het aanpalende Herkenrode*. Van 1933 tot 1946 was hij burgemeester van Wespelaar. Tussen 1947 en 1954 werd het domein, samen met Herkenrode, verhuurd aan een Vlaamse katholieke jeugdbeweging (KSA). De 'Hertogenburg', zoals het gedoopt werd door de huurders, werd gebruikt voor vakantiecampen, studie- en vormingsdagen. Na de terugkeer van de familie de Spoelberch in 1954 werd het kasteel van Beyaert afgebroken en vervangen door het huidige landhuis – een sober, tweelaags, witgepleisterd gebouw onder schilddak, zeven traveeën breed.

Dendrologische waarde

In zijn glorieperiode was het park van Wespelaar niet alleen een toeristische trekpleister. De beroemde Zwitserse botanicus A.-P. de Candolle bezocht Wespelaar in 1810 en was bijzonder opgetogen over een moerascipres (*Taxodium distichum*), maar de het kasteel vond hij nogal lelijk en de eigenlijke tuin was "weinig leerzaam" (31). Zijn aandacht werd vooral getrokken door de serres, o.m. één die helemaal gevuld was met een reusachtige *Celosia cristata*. Hij noteerde ook dat de bomen amper tien tot twaalf jaar oud waren. De oudste bomen werden ongetwijfeld aangeplant bij de aanleg van het Engels park: een reeks platanen (*Platanus x hispanica*) en bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), een kleinbladige linde (*Tilia cordata*), een tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) – bomen met stamomtrekken tussen 4 en

◀ De voormalige fruitkelder onder de Floratempel
(K. Vandevorst, 2003)

5 m, maar een tamme kastanje (*Castanea sativa*) met bijna 6 m omtrek dateert waarschijnlijk uit de vroege 18de eeuw.

Merkwaardige bomen

(nummers uit 'Beltrees', opnamen 1986 in cursief, opnamen 2000 vetgedrukt)

985. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 540/580

981. Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) 425/459

980. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 301/310

983. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 490/510

982. gewone taxus (*Taxus baccata*) 265/287

984. kleinbladige linde (*Tilia cordata*) 400/400

14914. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 482

14920. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 405

14923. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 450

14924. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 480

14929. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 450

14957. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 449

14987. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 408

NOTEN

- (1) Een groot deel van de historische gegevens – ook het citaat uit de verkoopakte – is afkomstig uit CASTEELS R., *800 jaar domein de Spoelberch te Wespelaar*, Haacht, HAGOK, 1997, p. 221, die een exhaustief overzicht geeft van de geschiedenis van het kasteeldomein van Wespelaar.
- (2) DUQUENNE X., *Het park van Wespelaar. De Engelse tuin in België in de 18de eeuw*, Wespelaar, uitg. Ph. de Spoelberch, 2001, p. 8.
- (3) VERBESSELT J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw* (XIV), Brussel, Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Brabant, z.d., p. 14.
- (4) Deze kaart bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek en werd gereproduceerd in: DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 57.
- (5) Zie de tekst over het belendende domein Herkenrode.
- (6) DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 58.
- (7) De introductie van de landschappelijke, Engelse tuinstijl in de toenmalige Oostenrijkse Nederlanden wordt uitvoerig behandeld door DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 31-42.
- (8) Zie o.m. het vogelperspectief van het park van Laken in een aquarel van Le Febvre uit 1788, gereproduceerd in DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 35; zie ook: HAJOS G., Peter Joseph Lenné und Laxenburg. Die Bedeutung des wiederaufgefundenen Lenné-Planes für den kaiserlichen Park bei Wien. *Die Gartenkunst* 13(1), 2001, p. 1-15.
- (9) DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 37.
- (10) DELILLE J., *Les jardins, ou L'art d'embellir les paysages*, Paris, Valade Cazin, 1782.
- (11) Oudste kadastrale legger [212] Wespelaar, art. 94, nr. 26 en nrs. 33-49.
- (12) Volgens DE CLOET J.J., *Châteaux et monuments des Pays Bas*, Bruxelles, Jobard frères, 1825.
- (13) DE CLOET J.J., *Voyage pittoresque dans le Royaume des Pays Bas* [...], Bruxelles, J.B.A. Jobard, 1825, toelichting bij plaat 40.
- (14) De levenswandel van Plasschaert wordt uitvoerig beschreven in: GODAERT P., *Jean-Baptiste Plasschaert, 1769-1821, fonctionnaire – maire – député, humaniste sous trois occupations de l'espace belge*, Nauwelaerts, 1989, 117 pp.
- (15) S[CHAYE]S A.G.B., *Promenade au parc de Wespelaar, ou Description historique, topographique et pittoresque de ce jardin célèbre*, Louvain, imprimerie G. Cuelens, z.d. – circa 1833.
- (16) STAES J. e.a., *Mechelen, Leuven, Tienen... een treinreis door het verleden*, Leuven, Standaard Boekhandel, 1987, p. 30-32.
- (17) WAUTERS A., *Atlas pittoresque des chemins de fer de la Belgique*, Bruxelles, Vandermaelen, 1840; en andere publicaties: DUPLESSIS J. & LANDOY E., *Guide indispensable du voyageur sur les chemins de fer de la Belgique*, Bruxelles, E. Landoy, 1845, p. 258; FERRIER A., *Manuel du voyageur sur le chemin de fer belge*, Bruxelles, Société belge de librairie, 1841, 104.
- (18) WAUTERS A., *Histoire des environs de Bruxelles*, VII (heruitgave van de editie van 1855), Bruxelles, Editions Culture et Civilisation, 1972, p. 270.
- (19) DE MAEGD C., Rond ruïnes: omgaan met ruïnes getoetst aan de Tiense begijnhofkerk. *Monumenten en Landschappen* 18(3), 1999, p. 28.
- (20) Kadastrale opmetingsschets Wespelaar 1850; oudste kadastrale legger [212], nr. 39
- (21) CASTEELS R., *op. cit.*, p. 285.
- (22) Kadastrale opmetingsschets Wespelaar 1850 en 1885 nr. 1.
- (23) Het vermoedelijke dubbelontwerp wordt afgebeeld door DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 88.
- (24) DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 94.
- (25) WAUTERS A., *op. cit.*, p. 268.
- (26) Doorsnede in: DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 114.
- (27) DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 160.
- (28) DE GROOTE C., *Gids voor tuinen in België*, Tielt, Lannool Terra, 1995, p. 248-249.
- (29) Citaat uit een artikel over 'Arts and Crafts' in Engeland: William Morris et l'art décoratif en Angleterre. *L'Emulation* (nouvelle série), 4de jg., 1894.
- (30) NEVE F., *Louvain pittoresque. XX promenades à Louvain, Tervuren et leurs environs au point de vue pittoresque, historique et archéologique*, Louvain, Ch. Peeters, z.d., p. 219: "Il est très malaisé d'obtenir l'autorisation de visiter le parc de Wespelaar".
- (31) Volgens een dagboekfragment geciteerd in: DUQUENNE X., *op. cit.*, p. 73.

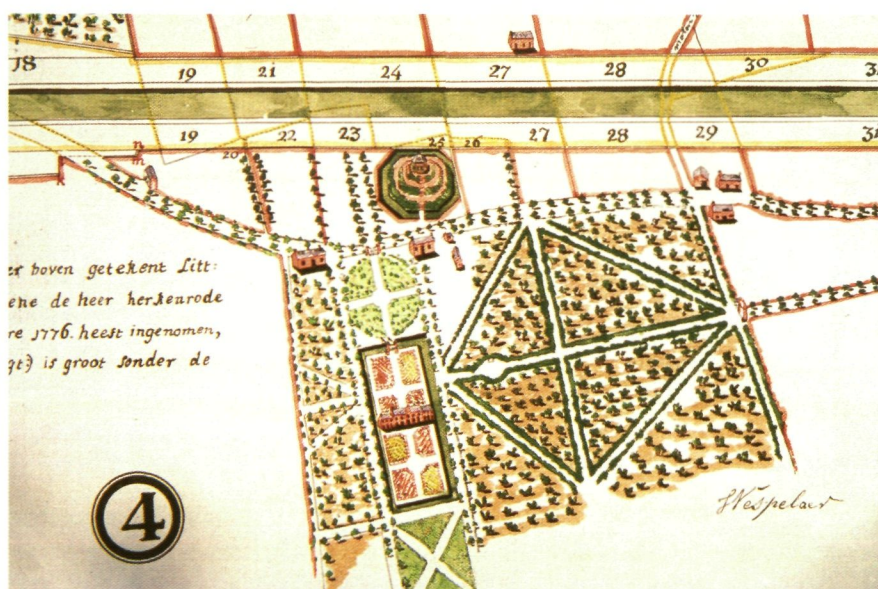
Roger Deneef &
Herlinde De Jaeck

HAACHT (WESPELAAR): HERKENRODE

VIJVERBOS 6, 3150 WESPELAAR

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Een betrouwbaar, gedetailleerd beeld van het landgoed Herkenrode anno 1750 op een van de figuratieve 'vaartrollen', opgemaakt met het oog op de ontelingen voor de aanleg van de vaart Leuven-Rupel — zuiden boven (Stadsarchief Leuven)

Omgracht buitengoed met landhuis, sterrenbos en een getrapte, met linden beplante motte met paviljoen, aangelegd rond 1750, oorspronkelijk 15 hectare; de bouw van een nieuw landhuis rond 1860 ging gepaard met een beperkte landschappelijke aanleg (behoud van omgrachting en sterrenbos), die rond 1930 werd uitgebreid; bouw van een nieuw huis in 1964; sinds 1970 is Herkenrode uitgegroeid tot een van de merkwaardigste dendrologische collecties van West-Europa.

Het buitengoed van de burgemeester

Het landgoed Herkenrode werd aangelegd door Jean-Baptiste van Herckenrode, hoofdmeier van Leuven in 1751-1758 en tot 1759 eigenaar van de heerlijkheid Steenberg (1), maar het is niet uitgesloten dat het geënt werd op een bestaand domein (2). Op de Ferrariskaart, 1771-1775 [zie p. 196] wordt een omgracht, rechthoekig perceel afgebeeld, 30 m breed en 100 m lang, dat in twee nagenoeg gelijke helften wordt verdeeld door een smal, langgerekt landhuis, dwars opgesteld, omgeven door tuinbedden of parterres. Buiten de ringgracht, tegen het kanaal Leuven-Rupel aan, worden enkele kleine gebouwen afgebeeld en iets wat op een grote vierkanthoeve lijkt. Het landgoed, zowat 15 hectare, zou voor het grootste gedeelte uit bos hebben bestaan, door rechte dreven in blokken verdeeld die door diagonalen werden doorsneden. Het 'eiland' lag geprangd tussen twee evenwijdige dreven.

► De getrapte, met linden beplante en omwaterde motte bij het kanaal Leuven-Rupel, aan de zuidrand van het landgoed Herkenrode (foto R. Deneef, 2003)

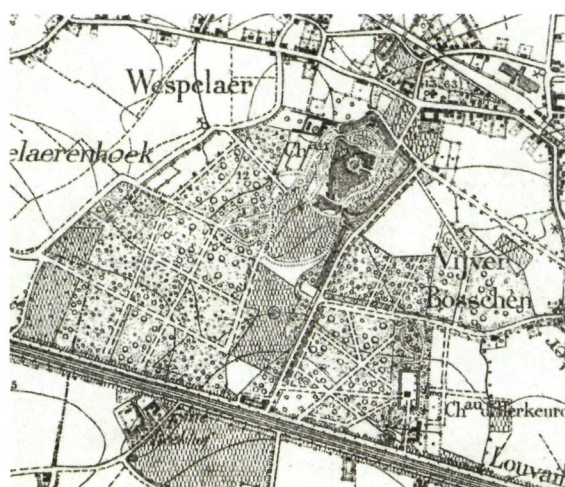

▼ Het domein Herkenrode op de Primitieve kadastraal-kaart, opgemaakt door J.L. Voncken in 1819 (archief Kadaster Brabant)

Het is bekend dat sommige Ferrariskaartbladen niet helemaal betrouwbaar zijn (3). Op één van de zogenaamde vaartrollen, in feite figuratieve onteigeningsplannen voor de aanleg van het genoemde kanaal (4), wordt ongetwijfeld een meer betrouwbaar beeld gegeven. De vermeende vierkanthoeve blijkt een ronde of achthoekige motte te zijn, opgebouwd uit drie trappen en bekroond met een zeshoekig paviljoen in Louis XV-stijl met een uitgezwinkt koepeldak. Deze motte lag buiten het goed, aan de overzijde van de oude, slingerende, met bomen afgezoomde weg van Mechelen naar Leuven, waar zich het toegangshek en de twee dienstgebouwen bevonden. Deze circa 5 m hoge, in drie trappen aangelegde, met linden beplante en omwaterde heuvel doet sterk denken aan de 'Parnassusberg' of 'Linderonde' in Heverleebos (5). Eigenaardig is de kruidlaag die bijna uitsluitend uit eikvaren (*Polypodium vulgare*) bestaat. Werde deze heuvel doelbewust als tuinelement aangelegd of gaat het om recyclage? Langs de vaart Leuven-Rupel komen verschillende ronde motten voor, o.m. te Tildonk; de motte van Herkenrode beantwoordt min of meer aan hun standaardmaat: 30 à 40 m diameter. Het is dus mogelijk dat Herkenrode op een oudere site werd opgetrokken.

▲ Het kasteelpark van Wespelaar en het domein Herkenrode met ringgracht, sterrenbos op de stafkaart van 1909 (ICM, 1925); de 'landschappelijke' aanleg bij Herkenrode blijft beperkt tot een lusvormige kronkel ten noorden van het eiland

Via een rond ereplein met een padenkruis was het 'eiland' te bereiken. Het landhuis nam de hele breedte van het eiland in beslag. Zowel de voor- als de achtertuin waren kruisgewijs ingedeeld in vier omhaagde parterres. Het landhuis zelf was – voorzover de tekening op de kaart toelaat in detail te treden – vijf traveeën breed, met een verhoogde of door frontons bekroonde middentravee, langs weerszijden uitlopend in lagere aanbouwen van drie traveeën. Het is niet duidelijk waarvoor het perceel met het Sint-Andriesskruis ten noorden van (op de tekening onder) het eiland werd gebruikt. Het bos ten westen van het landhuis werd ontsloten door een ruit- en kruisvormig tracé van dreven. Opmerkelijk is de kleine rotonde op de west-oost-gerichte dreef, mogelijk met een beeld of vaas. Het strookperceel met de 'patte d'oie' ten oosten (links) van het eiland was vermoedelijk een boomgaard (zoals het latere Primitieve perceel 277).

Herkenrode bij het begin van de 19de eeuw

Op de Primitieve kadasterkaart (1819) wordt grosso modo nog dezelfde configuratie getoond, maar het bos met de dreven zou toen dubbel zo groot zijn geweest. Deze 'Waerande' besloeg in 1819 de hele ruimte tussen het eiland, de Beeksestraat (nu Vijverbos genoemd) en het aan het einde van de 18de eeuw aangelegde kasteelpark van Wespelaar – 10 hectare waarvan het grootste gedeelte hooghout ("haute futaie"). Het drevenpatroon werd uitgewerkt tot een klassieke 'patte d'oie' die van het landhuis uitstraalde en waarop twee 'sterren' werden geënt. Eén van de dreven

▲ Het rond 1860 gebouwde landhuis van Herkenrode – ook 'De Beek' genoemd – omstreeks 1900 (archief Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Leuven)

▲ Het kasteelpark van Wespelaar en het domein Herkenrode zonder ringgracht, maar nog met sterrenbos op de stafkaart van 1931 (ICM, 1950)

mondde uit op de motte bij de vaart, die als lustgrond ("terrain d'agrément") werd geregistreerd en via een (nog bestaand) brugje toegankelijk was. De rotondeachtige uitstulping in een van de dreven werd ook door landmeter Voncken van het kadaster uitdrukkelijk weergegeven. Een gevorkte hoofdas vormde de ruggengraat van het landgoed: een trechtervormig laantje (de hoofdtoegang vanaf de vaart, al aanwezig in 1750), uitlopend op een ovaal ere-erf en verlengd in twee evenwijdige dreven met daartussen het eiland. Het landhuis was indrukwekkend genoeg om door de inspecteur van het kadaster als 'château' te worden bestempeld.

De aanhorigheden – remise links, L-vormige boerderij rechts – flankerden de hoofdtoegang. In de stippellijnen op de kadasterkaart is de indeling nog herkenbaar van de voor- en achtertuinen van 1750. Het strookperceel (1,5 hectare) ten oosten van de as was boomgaard, zoals in 1750. De als tuin, lust-

► Het hek met pijlers en vazen van de oorspronkelijke hoofdtoegang naar Herkenrode langs het kanaal Leuven-Rupel
(foto K. Vandevorst, 2003)

► Het in 1964 gebouwde kasteel van Herkenrode met op de voorgrond een droge gracht of 'haha'
(foto K. Vandevorst, 2003)

◀ *Magnolia 'Purple Breeze'* (*sargentiana* hybride) in het nieuwe arboretum ten noorden van het domein Herkenrode (foto Ph. de Spoelberch, 2006)

tuin en lustvijver geregistreerde percelen besloegen nog geen twee hectare. Opmerkelijk is dat het ereplein en het eilandperceel gewoon als 'tuin' staan geregistreerd, normaal te begrijpen als moestuin maar vermoedelijk een combinatie van 'nut en sier'. De strook tussen de twee dreven ten noorden van het eiland (in 1750 met een Sint-Andrieskruis) was rond 1820 gewoon bouwland. De Primitieve kadastrale indeling bleef tot op heden behouden, ondanks de veranderingen op het terrein. Toen het kadaster werd opgesteld was het goed eigendom van Gerard d'Onyn de Chastre, burgemeester van Leuven in 1808-1811 en in 1818-1830, zoon van Marie Cathérine de Herckenrode (6). Uiteraard ging het nog steeds om een buitenverblijf.

Landschappelijke kronkels in een strak kader
Het 18de-eeuwse landhuis werd omstreeks 1860 afgebroken en vervangen door een villa: een witgepleisterd dubbel huis van twee bouwlagen en drie traveeën onder een schilddak. De voorgevel bevond zich (zoals vroeger) aan de zuidzijde; de ingangstravee was uitgewerkt tot een risaliet met een boogfronton en een half rond bordes. Op de stafkaart van 1864 [zie p. 201] worden alleen het sterrenbos en de motte bij de vaart in detail afgebeeld; de onmiddellijke omgeving van het kasteel, aangegeven met een rood kruisje, werd blanco gelaten.

Vermoedelijk werd er toen nog volop gewerkt. Op de stafkaart van 1892 verschijnt de nieuwe aanleg, stilistisch hybride, want niet alleen het sterrenbos maar zelfs het rechthoekige eiland overleefde de heraanleg. Het 'landschappelijke' bleef beperkt tot een lusvormige kronkel ten noorden van het eiland.

Nieuwe impulsen

In 1931 (de volgende stafkaarteditie) was uiteindelijk ook de ringgracht verdwenen. Het landhuis bevindt zich op het snijpunt van twee lussen – een kleine zuidelijke, waarin de vorm van het oude ereplein doorschemert, en een grote, ingesnoerde noordelijke lus, die de voornaamste vista en een vijver met golvende contouren omsluit. Het domein Herkenrode was in 1924 aangekocht door de eigenaar van het aanpalende kasteel van Wespelaar: burggraaf Guillaume de Spoelberch (7). Tussen 1947 en 1954 werd het domein Herkenrode, samen met het aanpalende kasteel van Wespelaar, verhuurd aan een Vlaamse katholieke jeugdbeweging (KSA). De 'Hertogenburg', zoals de huurders dit geheel doopten, werd gebruikt voor vakantiecampen, studie- en vormingsdagen. De motte bij het kanaal speelde als 'Ridderheuvel' een belangrijke rol in de romantische initiatierituelen van de vereniging (nachtwaken, ridderslagen etc.) (8). In

1964 werd het honderd jaar oude landhuis afgebroken en vervangen door een classicistisch geïnspireerd gebouw aan de noordrand van het domein, buiten de oorspronkelijke hoofdas. De dienstgebouwen ten westen van de as, nabij de ronde motte – serre, orangerie, koetshuis – werden afgebroken en niet meer heropgebouwd (9).

Vandaag wordt Herkenrode bewoond en onderhouden door Philippe de Spoelberch, voorzitter van de Vereniging *Belgische Dendrologie*, die sinds 1970 het beheer bepaalt (10). Het sterrenbos en de bossen ten noorden van de Beeksestraat (nu Vijverbos) werden ingrijpend uitgedund en verrijkt met tal van nieuwe soorten en variëteiten. Tuinarchitect Jacques Wirtz ontwierp in 1979 een formele, uit groene (door hagen van beuk, buxus of taxus omheinde) kamers opgebouwde structuur ten oosten van het landhuis. Ze worden gebruikt als moesen kweektuinen en gedeeltelijk ook voor de uitstalling van zeldzame bomen en struiken – vooral *Magnolia*, *Viburnum*, *Amelanchier* en *Cornus*. De gemengde perken in of langs de vista naar het kanaal zijn beplant met vaste planten, struiken en bomen die in de eerste plaats gekozen werden wegens hun esthetische kwaliteiten.

De noordelijke helft van het voormalige sterrenbos herbergt een belangrijke collectie rododendrons, stewartia's, esdoorns en hydrangea's. In de zuidelijke helft bleef de sterstructuur bewaard. Vanaf 1986 werd op de weilanden ten noorden van de Vijverbossen een arboretum uitgebouwd. Het domein Herkenrode bestaat momenteel uit 10 hectare 'tuin' – samenvallend met de vroegere sier- en moestuinen en het sterrenbos – en 15 hectare 'arboretum' – bos en voormalige weiden ten noorden van de Beeksestraat. Het mag beschouwd worden als een van de belangrijkste dendrologische collecties van West-Europa.

Talrijke jonge bomen, vaak van Oost-Aziatische afkomst, behoren tot de eerste die in België werden aangeplant, onder meer *Maackia amurensis*, *Stewartia monodelpha*, *Magnolia officinalis* var. *biloba*, *Pinus densiflora* 'Umbraculifera', verschillende soorten eik (*Quercus glandulifera*, *Q. macrolepis*), linde (*Tilia chingiana*) en esdoorn (*Acer barbi-*

nerve, *A. micranthum*, *A. pycnanthum*). Van de oude aanplantingen is niet zoveel overgebleven: gewone haagbeuk met ingesneden blad (*Carpinus betulus* 'Incisa') met 312 cm stamomtrek en kam-pioenexemplaren van hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) en sawaraschijncipres (*Chamaecyparis pisifera*).

Merkwaardige bomen

(metingen 1986 en 1990 door eigenaar)

- haagbeuk met ingesneden blad (*Carpinus betulus* 'Incisa') **312**;
- hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) **193**;
- sawaraschijncipres (*Chamaecyparis pisifera*) **210**;
- Amerikaanse amberboom (*Liquidambar styraciflua*) **248**.

NOTEN

- (1) PEETERS M., *Gids voor oud Leuven*, Antwerpen, Standaarduitgeverij – Bussem, Fibula Van Dishoeck, 1983, p. 158, 276.
- (2) WAUTERS A., *Histoire des environs de Bruxelles*, VII (heruitgave van de editie van 1855), Bruxelles, Editions Culture et Civilisation, 1972, p. 270, verbindt Herkenrode met het middeleeuwse slot Horst (niet hét Horst).
- (3) DANCKAERT L., Ferraris: een man, een gebouw, twee kaarten. *Monumenten en Landschappen* 16(5), 1997, p. 6-20.
- (4) Bewaard in het Stadsarchief Leuven.
- (5) DENEFF R. & WIJNANT J., Oud-Heverlee (Oudheverlee): Heverleebos en Meerdaalwoud, p. 159-164 in: *Inventaris Historische Tuinen en Parken van Vlaanderen – Bierbeek, Boutersem, Oud-Heverlee, Glabbeek* (M&L cahier 9), Brussel, Afdeling Monumenten en Landschappen, 2004.
- (6) LAMEERE J.B., *Aentekeningen van merkwuurde geschiedenissen voorgevallen binnen Loven (en omliggende) 1784-1835* (jubileumuitgave Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving), Leuven, Peeters, 1986, alfab. index personalia, p. 331; het Primitief kadastraal artikel 49 staat op naam van zijn vrouw Marie.
- (7) Oude kadastrale legger [212A] Wespelaar, art. 694.
- (8) CASTEELS R., *800 jaar domein de Spoelberch te Wespelaar*, Haacht, HAGOK, 1997, p. 403.
- (9) Kadastrale opmetingsschetsen Wespelaar 1964 nr. 38 voor de afbraak en 1966 nr. 22 voor de heropbouw.
- (10) BAUDOUIN J.C. e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*, Stichting Spoelberch-Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, p. 306-307.

*Roger Deneef,
Chris De Maegd & Jo Wijnant*

HAACHT (WESPELAAR): TER HULST

WAKKERZEELSESTRAAT 63, 3150 WESPELAAR
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het Hof Ter Hulst
verbouwd tot
cottage tijdens het
interbellum
(foto R. Deneef,
1999)

Omgracht landgoed van circa 71 are; in oorsprong een omwalde hofstede, verwoest tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1925-1927 vervangen door een cottage-achtige villa met garage; open ruimte omringd door de bomen langs de ringgracht.

Het historische (18de-eeuwse?) gebouw van het omwalde Hof ter Hulst gaat terug op een oud allodiaal goed, dat een cijnshof en een groot aantal cijnsgoederen omvatte (1). Op de Primitieve kadastrakaart (1819) wordt een gebouw met een L-vormig grondplan afgebeeld. Het lag tegen de ringgracht aan, op de westelijke helft van het 'eilandje' (43 are 70 centiare). Dit gebouw werd verwoest bij het begin van de Eerste Wereldoorlog en in de jaren 1920 heropgebouwd (2). Oorspronkelijk

ging het om een bescheiden, rechthoekige villa van twee bouwlagen, drie traveeën en onder een schilddak, die naderhand een paar keer werd vergroot. Het pseudovakwerk in de verdieping werd mogelijk later aangebracht, bij een van de verbouwingen, toen langs weerszijden van het gebouw een travee onder een dwars wolfsdak en, in de voorgevel, twee erkertjes werden toegevoegd.

Links achter de villa werden twee kleine dienstgebouwen opgetrokken, waaronder een garage met onder de daklijst een fries in pseudovakwerk, mogelijk ook later toegevoegd. Bij de brug over de gracht bevindt zich een smeedijzeren toegangspoort, gevat in een bepleisterde gevel met jaartal 1927, overluifeld met een leien dak en eindigend in twee torentjes. Het volutensmeedwerk van de brug, de poort en de balkons zijn waarschijnlijk van dezelfde makelij.

► Het omwalde Hof
Ter Hulst op de
Primitieve kadaster-
kaart, 1819
(archief Kadaster
Brabant, Brussel)

De huidige tuin bevat geen sporen van architecturale beplantingen of elementen van de 'Nouveau Jardin Pittoresque' (stapelmuur, slabs...), die in een dergelijke context vaak voorkomen. Het oostelijke gedeelte van het 'eiland' bestaat uit een gazon omgeven door de hoogstammige beplanting of opslag – vooral zwarte els (*Alnus glutinosa*) – langs de ringgracht. De wortelopslag van zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) langs de binnenoever laat vermoeden dat er ooit een rij linden heeft gestaan. De gebruikelijke cocktail van soorten – bruine beuk, zomer- en zilverlinde... – bevat ook bomen die in de interbellumtuinen vaak voorkomen: vederes-

doorn (*Acer negundo*), Italiaanse populier (*Populus nigra* 'Italica'), sawaraschijnepres (*Chamaecyparis pisifera*). Op het heuveltje in het oostelijke uiteinde van het eiland heeft mogelijk ooit een paviljoen gestaan.

NOTEN

- (1) CASTEELS R., 800 jaar domein de Spoelberch te Wespelaar, Haacht, HAGOK, 1997, p. 47.
- (2) Kadastrale opmetingsschetsen Wespelaar 1916 nr. 16 en 1925, nr. 16; oudste kadastrale legger [212] Wespelaar, art. 459 en 863.

Roger Deneef

HAACHT (WESPELAAR): PASTORIE VAN DE SINT-HUBERTUSKERK

NEERSTRAAT 9, 3150 WESPELAAR
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De knoteiken, traditionele bron van geriefhout, langs de oostelijke arm van de gracht rond de pastorie van Wespelaar (foto R. Deneef, 2003)

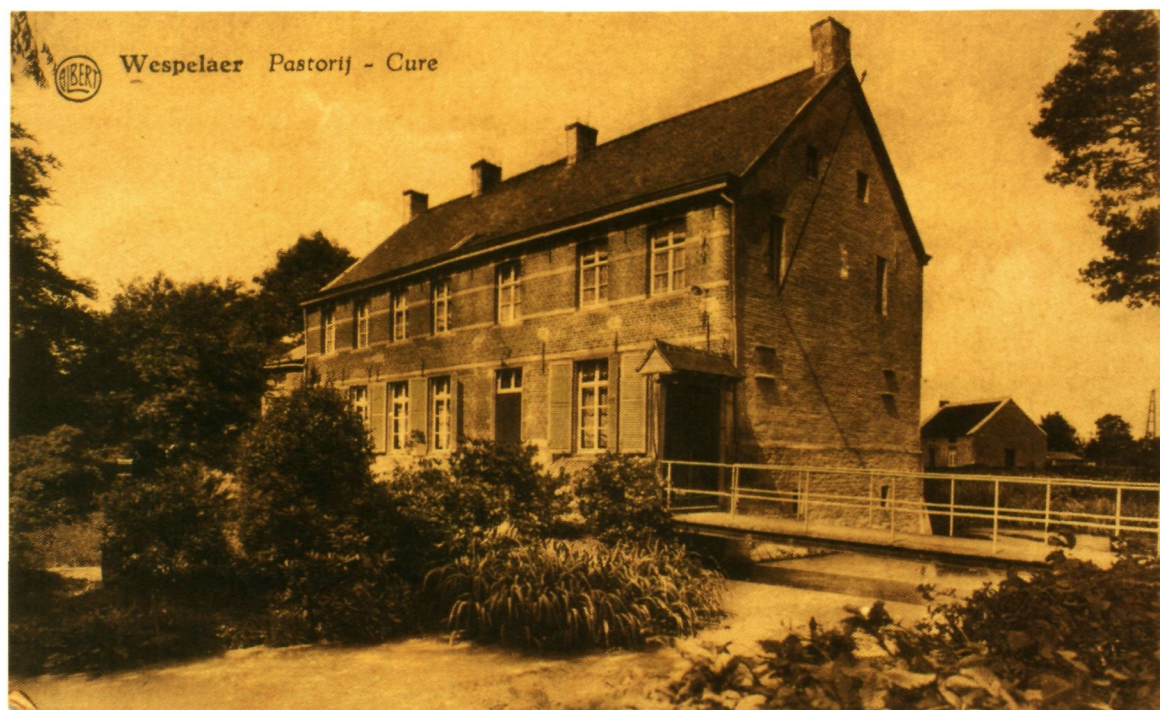
Omgrachte tuin (30 are, ringgracht inbegrepen) rond een oorspronkelijk 17de-eeuwse, meermaals herbouwde pastorie; geknotte zomereiken en relictten van oude beuken- en haagbeukenhaag langs de ringgracht; sporen van landschappelijke aanleg.

Het 17de-eeuwse gebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl werd verbouwd en met twee traveeën verlengd in de jaren 1870 (1), maar de dichtgemetselde kruisramen, een van de twee rondboogdeuren en de vlechtingen in de noordelijke puntgevel

getuigen van de oorspronkelijke toestand (2). De aanleg van het perceel dateert waarschijnlijk ook uit de 17de eeuw. Het pastoriegebouw bevindt zich in de noordwesthoek van een rechthoekig omgracht perceel van 20 are. Dit aanlegconcept vertoont een grote gelijkenis met andere pastorietuinen in de regio, die in dezelfde periode werden aangelegd, bijvoorbeeld Sint-Pieters-Rode en Onze-Lieve-Vrouw-Tielt (3). De noordelijke grachtarm bij de Neerstraat werd bij een laatste verbouwing in 1975 (4) gedempt. Bij het oorspronkelijke concept hoort ook de rij op 1,70 à 1,80 m hoogte geknotte zomereiken (*Quercus robur*) langs de buitenoever van de oostelijke grachtarm. Knoteiken – traditioneel een bron van geriefhout (schopstelen etc.) –

► De pastorie van Wespelaar in betere tijden: de noordelijke grachtarm is nog niet gedempt (ansichtkaart uit de collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

komen ook voor langs de ringgrachten van de pastorieën van Sint-Pieters-Rode en Sint-Martinus-Lubbeek. Ongewone afmetingen hebben de haagbeuk (*Carpinus betulus*) en de rij met elkaar vergroeide beuken (*Fagus sylvatica*) langs de binnenvoer van de zuidelijke grachtarm, relictten van een oude haag (sporen van knotting op 1,5 m hoogte).

In de loop van de 19de eeuw werden bij een groot aantal pastorieën miniatuurversies van de kasteelparken in landschappelijke stijl aangelegd. De oude, vlakke, rechthoekige, bij het huis aansluitende tuin voor 'nut en sier' (groenten en bloemen), meestal met een padenkruis, bleef daarbij onaangeroerd. Doorgaans werd hiervoor het traditionele 'pastoorsbosje' – soms 'warande van de pastoor' genoemd – aangesproken. Deze landschappelijke heraankleding bestond uit enkele bruine beuken, taxussen en struiken als rododendron, een licht verzonken slingerpad, een paar bloemperken of corbeilles, een taxusbosje en, als het kon, een vijvertje met een eilandje zoals in de

pastorie van Boutersem-Roosbeek. In Wespelaar werd voor de aanleg van een landschappelijk parkje uitzonderlijk de oude eilandtuin gebruikt. Het verzonken ringpad met enkele vertakkingen of zijlusjes is nog aanwezig, de laatste bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') werd in 2002 om gezondheidsredenen (reuzenzwam) gerooid. De grote taxus (*Taxus baccata*) dateert mogelijk uit de periode vóór de landschapstuin.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Wespelaar 1878 nr. 3.
- (2) *Bouwen door de Eeuwen heen – arrondissement Leuven*, 1971, p. 431.
- (3) *Historische tuinen en parken van Vlaanderen – Inventaris Vlaams-Brabant: Holsbeek, Lubbeek, Tielt-Winge* (M&L Cahier nr. 6), Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2002, p. 36-37 en 143-144.
- (4) VER ELST A., *Wespelaar-Tildonk in oude prentkaarten*, deel 2, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1982, toelichting bij afb. 15.

Roger Deneef & Jo Wijnant

KEERBERGEN: HET KASTEEL

HAACHTSEBAAN 85, 3140 KEERBERGEN

► Het kasteel van Keerbergen als hotel Les Lierres, maar nog vóór de verbouwing die het zijn huidige uitzicht gaf (ansichtkaart collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Tuin rond een in 1875 gebouwde villa, vanaf 1928 hotel, nu gemeentepark met heemkundig museum; enkele merkwaardige oude bomen.

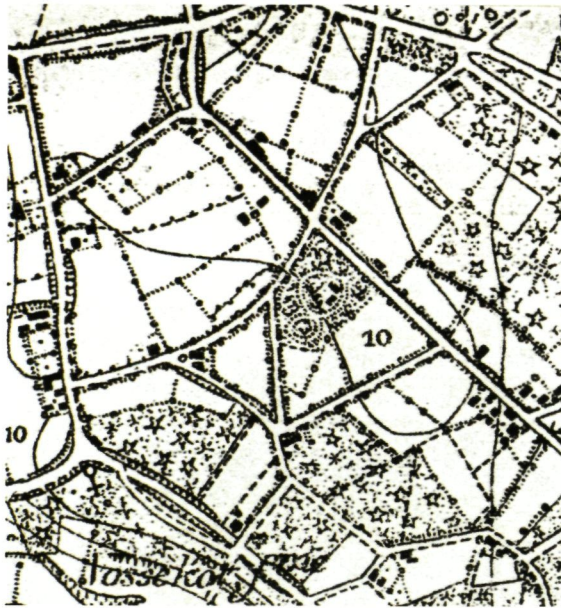
De bouw in de jaren 1870 (1) van een grote villa op 'de Heide' langs de steenweg Keerbergen-Haacht, ten zuiden van het dorp, zou kunnen worden beschouwd als een verre voorbode van de snelle ontwikkeling die Keerbergen na de Eerste Wereldoorlog zou doormaken tot toeristisch en verblijfscentrum voor de omringende steden, Brussel in het bijzonder. Deze villa – een eenvoudig dwarshuis onder laag schilddak, een voor die tijd karakteristieke halve verdieping en ramen en deuren met stucomlijstingen –, het kleine, losstaande koetshuis en de omringende tuin besloegen amper 1,5 hectare. Het was echter imposant genoeg om door de (niet met kastelen verwerende) Keerbergen-

ren tot 'kasteel' te worden gepromoveerd. Het initiatief ging uit van de familie Van Langendonck, die toen ongeveer één zesde van het gemeentelijk grondgebied bezat. Achteraf zullen ook de (aan- of ingetrouwde) namen Lints en Goelens opduiken als eigenaars (2).

In 1928 (3) werd het kasteel omgebouwd tot 'Hôtel Les Lierres', volgens een reclameboodschap uit de jaren 1930: veertig kamers, badkamers, centrale verwarming, bossen, park, tennis, golf, ping-pong en vijver, heerlijke ligging, "*vroolijkheid*" en gezondheid gegarandeerd (4). In een latere verbouwing werd de gelijkvloerse verdieping rondom aanzienlijk uitgebreid met een veranda-achtige uitbouw met opvallend grote rondboogvensters. Later werd het domein gemeente-eigendom en in 1981 werd het heemkundig museum 'De Botermolen' in het noordwestelijk gedeelte van het domein, tegen de dienstvleugel aan, gehuisvest.

► Het 8-vormige wegenpatroon van het parkje rond het kasteel van Keerbergen op de militaire topografische kaart van 1909 (ICM, 1925)

▲ Het verbouwde kasteel van Keerbergen; rechts een hoge zilverspar (foto K. Vandevorst, 2003)

De topografische kaart van 1908 geeft een 8-vormige structuur weer, een ontsluitingspatroon bestaande uit een grote cirkel met het kasteel in het centrum en daarachter een kleinere cirkel die het achterliggende gedeelte van de tuin ontsluit. Op oude prentbriefkaarten is niet alleen die structuur maar ook de stoffering ervan zichtbaar. Op de hier afgebeelde opname zien we rechts van het gebouw zelfs twee van de markantste, nog bestaande

bomen: een Virginische jeneverbes (*Juniperus virginiana*) en vooral de hoge balsemzilverspar (*Abies nordmanniana*) met bijna 3 m stamomtrek (5). Het mooie smeedijzeren toegangshek, dat op de oudste foto's (6) nog aanwezig is, zal bij de overgang naar het hotelwezen vervangen worden door twee modernistische, ruw gepleisterde 'olympische schavotjes' langs weerszijden van de toegang, met daarop de naam van het hotel. Door de herinrichting van het domein na de gemeentelijke overname – de aanleg van een ruim dolomietterras bij het kasteel en brede, met betonnen boordstenen afgezoomde dolomietpaden – en de uitbreiding van het museum is van het oude aanlegpatroon niet veel meer te merken. Enigszins onverklaarbaar – vóór 1875 was het gewoon landbouwgrond – is de aanwezigheid van een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met 441 cm stamomtrek.

Merkwaardige bomen

(opname 15 juni 2000)

3. balsemzilverspar (*Abies nordmanniana*) 299
4. Virginische jeneverbes (*Juniperus virginiana*) 100/40
5. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 441

NOTEN

- (1) Geregistreerd in 1876 volgens de kadastrale opmetingsschets Keerbergen 1876 nr. 3; gebouwd in 1872 volgens VERELST H. & CORNET R.J., *Keerbergen. Centre touristique et villégiature de Bruxelles*, Bruxelles, éd. L. Cuypers, 1946.
- (2) Zie de oudste kadastrale legger [212] Keerbergen, artikels 14, 349 en 1144.
- (3) Volgens WOUTERS R., *Keerbergen – 50 jaar volksleven*, Tremelo, R. Wouters, z.d., p. 161.
- (4) VERELST H., *De heerlijkheid van Keerbergen – Oorsprong en geschiedenis met plan en zichten – Gids voor den toerist*, Aarschot, Tuerlinckx-Boeyé, z.d.
- (5) BAUDOUIN J.C. e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*. Stichting Spoelberch-Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, p. 323; *Beltnes* nr. 7248.
- (6) VAN DE VELDE E., *Keerbergen in oude prentkaarten*, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1972.

Roger Deneef & Jo Wijnant

KEERBERGEN: VILLA 'LES MÉLÈZES'

HAACHTSEBAAN?, 3140 KEERBERGEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Hotel 'Sans Souci' aan de rond 1930, met pas aangelegde tuin, aan de Mechelsebaan te Keerbergen (collectie L. Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Tuin van 35 are rond in 1924 gebouwde villa, eerste in de ontwikkeling van Keerbergen van landelijke, agrarische gemeente tot toeristische en residentiële trekpleister; diverse bomen en struiken uit de oorspronkelijke aanleg.

De verbouwing van het Keulens Hof (1) tot 'hôtel-laiterie' in 1911 vormt waarschijnlijk het prille begin van het verblijfstoerisme in Keerbergen (2) en, meer algemeen, in het *"golvende duinenland-schap met dennenbossen, heidevelden met windden-nen en berkengroepjes"*, zoals het in 1960 nog idyl-lisch werd beschreven (3). Deze ontwikkeling, die pas na de Eerste Wereldoorlog goed op gang kwam, leidde in een eerste fase tot de vestiging van enkele restaurants en hotels ('Sans Souci', 'Les Lierres'...) en selecte villa's en, ten slotte, tot de huidige toe-

stand: het grondgebied van de gemeenten Keerbergen, Tremelo en Bonheiden, soms de Brabantse Kempen genoemd, bestaat vandaag voor het groot-ste gedeelte uit uitgestrekte residentiële verkavelin-gen, in het gewestplan meestal ingekleurd als 'woonpark'.

'Les Mèlèzes', in 1924 gebouwd tegenover het 'Kasteel*', was de eerste grote villa in Keerbergen, qua stijl zwemend naar de cottage maar zonder pseudovakwerk. Van de bloemperken en kronkel-paden van de 35 are 'lusttuin' (4) die op oude prentbriefkaarten (5) zichtbaar zijn, is niets meer overgebleven, maar naast de oorspronkelijke strui-kenbeplanting – vooral Pontische rododendrons (*Rhododendron ponticum*) – zijn ook nog enkele bomen van de oorspronkelijke tuin bewaard: enkele bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en een zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), bomen met circa 250 cm stamomtrek.

► Villa 'Les Mèlèzes'
tegenover het kas-
teel te Keerbergen
(foto K. Vandevorst,
2003)

NOTEN

- (1) door de familie Van Langendonck – die 35 jaar eerder ook het 'Kasteel' had gebouwd; het Keulens Hof bevond zich op de plaats van het Atheneum van Keerbergen.
- (2) VERELST H. & CORNET R.J., *Keerbergen. Centre touristique et villégiature de Bruxelles*, Bruxelles, éd. L. Cuypers, 1946.
- (3) BAEYENS L. & SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Heist-op-den-Berg 59E*, Centrum voor Bodemkartering, 1960.
- (4) Volgens de oude kadastrale legger [212A] Keerbergen, artikel 2311 nr. 5.
- (5) WOUTERS R., *Keerbergen – 50 jaar volksleven*, Tremelo, R. Wouters, z.d., p. 161.

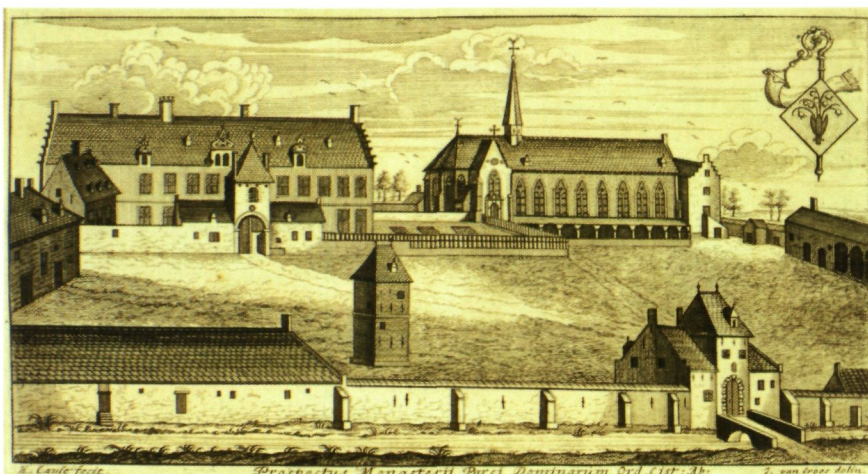

Greta Paesmans, Roger Deneef
& Jo Wijnant

ROTSELAAR (ROTSELAAR): ABDIJ VROUWENPARK – MONTFORTCOLLEGE

AARSCHOTSESTEENWEG 39, 3110 ROTSELAAR

► De abdij van Vrouwenpark vanuit het noorden, door H. Cause, 1694 (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

Domein van voormalige Cisterciën-zerinnenabdij, ongeveer 11 hectare, in 1815-1820 heraangelegd in een vroege landschappelijke stijl op de puinen van de abdijgebouwen; met een serpentine-vijver ('rivier') en talrijke follies (pittoreske boogbruggen en 'gotisch' tuinpaviljoen, 13de-eeuws cellarium als 'grot' etc.) binnen de strakke, oude omkadering; abdiskwartier bleef als 'kasteel' behouden; kostschool en klooster van de paters montfortanen sinds 1927; de oorspronkelijke eenheid van het park werd verbroken door nieuwbouw; talrijke oude en zeldzame bomen.

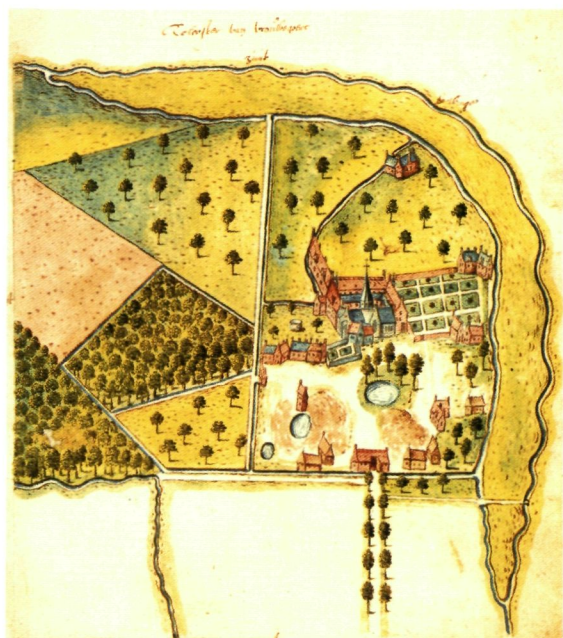
De abdij in het Oude Regime

In het vruchtbare religieuze klimaat waarin ook de begijnenbeweging gedijde en de bloei van een

nieuwe mystiek met 'liefde' als centraal begrip, kenden onze streken in de eerste helft van de 13de eeuw een ware explosie van vrouwenkloosters. In 1247 telde het huidige België 48 communauten die deel uitmaakten van de orde van Cîteaux, waaronder de abdij Vrouwenpark te Rotselaar. De abdij ontstond kort vóór 1215 op initiatief van Arnold III van Rotselaar, erfseneschalk van hertog Hendrik I, die hiertoe zijn 'park' ter beschikking stelde, het jachtgebied in de zuidoostelijke hoek van zijn domein ter hoogte van de oude weg van Leuven naar Aarschot. Van bij het begin werd Vrouwenpark rijkelijk begiftigd met onder meer een hoeve en een watermolen in het nabijgelegen gehucht Dieve – momenteel bekend onder de benaming Drielinden – en met de tienden van Rotselaar. In de loop van de 13de eeuw wist ze ook tienden te verwerven in Wezemaal, Tildonk, Erps, Korbeek-Lo, Hakendover, Wommersom, Zittert-Lummen en Grez-Doiceau. Verder bezat ze verschillende hoeven, onder meer te Buken, Nieuwrode, Sint-Pieters-Rode, Wommersom, Kumtich en Zuur-

► 'Klooster van Vrouwenpark' op een figuratieve kaart van Pierre de Bersacques, 1596-1598 (zuid = boven)

► Het 13de-eeuws 'cellarium', enig bovengronds overblijfsel van de oorspronkelijke gebouwen van de abdij Vrouwenpark, romantische 'krocht' in de landschappelijke tuin van Moerincx (foto 1953, copyright IRPA KIK)

bemde. Sinds de 14de en de 15de eeuw kende het abdiydomein geen noemenswaardige aangroei meer. Vrouwenpark stond onder het geestelijke gezag van de abdij van Villers en rekruteerde voornamelijk uit de adellijke en patricische kringen van Leuven en Oost-Brabant (1).

Tussen 1578 en 1595, toen de streek gedurig werd geteisterd door oorlogshandelingen en rondtrekkende troepen, werden de abdijsgebouwen geplunderd en gedeeltelijk vernield. Het herstel en de

▲ De abdij Vrouwenpark in 1767, op de kaart van de baronie
Rotselaar door J.B. Joris (noorden = links-boven)

vernieuwing van de abdij onder abdis Robertina d'Amenzaga (1655-1664), vormde de aanzet tot nieuwe bloei. Uit deze heropbouwperiode dateren het abdiskwartier, de stalvleugel en het aalmoezeniershuis. Tegen het einde van de 18de eeuw vierde de decadentie hoogtij en kende Vrouwenpark, in tegenstelling tot de meeste abdijen in deze periode, geen opmerkelijke vernieuwingscampagne. In 1796 werd de abdij door het Franse bewind opgeheven. De kloostergebouwen met boomgaard, vijvers en zes hectare tuin werden voor 150 gulden verkocht aan ene 'citoyen' Hurllet uit Brussel. Een figuratieve kaart van 1596-1601 door Pierre de Bersacques (2) geeft een beeld van de abdij vóór de restauratie door abdis d'Amenzaga. Het abdijscomplex lag tussen de Winge en de Lostingbeek en was volledig door daarvan afgeleide grachten omgeven. De vorm van het domein kan vergeleken worden met een cirkelsector van bijna 90 graden, met aan de oostzijde een trapeziumvormig aanhangsel. De kern werd gevormd door de vroeggotische, ijzerzandstenen kerk, rond 1270 gebouwd en waarvan de funderingen in 1997-1998 werden opgegraven (3), en door de conventsgebouwen die het vierkante kloosterpand vormen. Hierbij sloot aan de westzijde de ommuurde, volgens dambordpatroon ingedeelde kloostertuin aan met dienstgebouwen (aalmoezeniershuis, boerderijgebouwen, brouwerij en bakkerij), en aan de noordzijde de kleine tuin van de abdis die met een ijzerzandstenen muur omringd was. Het erf was vanaf de oude weg Leuven-Aarschot langs een rechte, beboomde dreef vanuit het noorden toegankelijk via een bakstenen

▲ Het kasteel van Moerincx, voorheen abdyskwartier, in de nieuwe landschappelijke tuin in de abdij Vrouwenpark omstreeks 1880, gekleurde pentekening uit het Dictionnaire des communes van G.I.D. Declerck (collectie Emile Nottschaele, Kessel-Lo)

poortgebouw en omvatte drie poelen, een duiventoren en verspreide bedrijfsgebouwen in leem of hout. De boomgaarden bevonden zich vooral in het zuidelijke gedeelte van het abdijsdomein. Het werd aan drie zijden door bos (het 'Kloosterbos') ingesloten. Van deze gebouwen bleef bovengronds niets bewaard, op een 13de-eeuwse 'cellarium' na, in feite de gelijkvloerse verdieping van het kwartier van de lekenzusters.

Een gravure uit 1694 (4), de kaart van de baronie Aarschot van J.B. Joris (1767), de Ferrariskaart (1771-1775) en een plattegrond opgesteld naar aanleiding van de verkoop in 1797, beelden de abdij af na de restauratie door abdis d'Amenzaga. De opstelling van de gebouwen is nagenoeg onveranderd; de poelen op het erf zijn verdwenen, maar de duiventoren en zelfs de tuin bij het abdiskwartier – op de plattegrond van 1797 voorgesteld met een padenkruis – zijn bewaard gebleven.

Het Moerincxkasteel

Rond 1814 kocht Jean-Baptiste Moerincx (1753-1831), afkomstig uit Antwerpen, advocaat en op dat moment burgemeester van Rotselaar, de voormalige abdijgebouwen samen met 108 hectare gronden die vrijwel één aaneengesloten blok van weiden en akkers vormden langs beide zijden van de nieuwe steenweg Leuven-Aarschot. Hij nam zijn intrek in het voormalige abdisverblijf – een omvangrijk rechthoekig gebouw van twee bouwlagen met trapgevels en een zadeldak – dat hij liet herinrichten en dat voortaan bekend werd als 'Moerincxkasteel'. Toen de Primitieve kadastrakaart werd opgesteld waren de werken vermoedelijk nog aan de gang; op de oudste (hier afgebeelde)

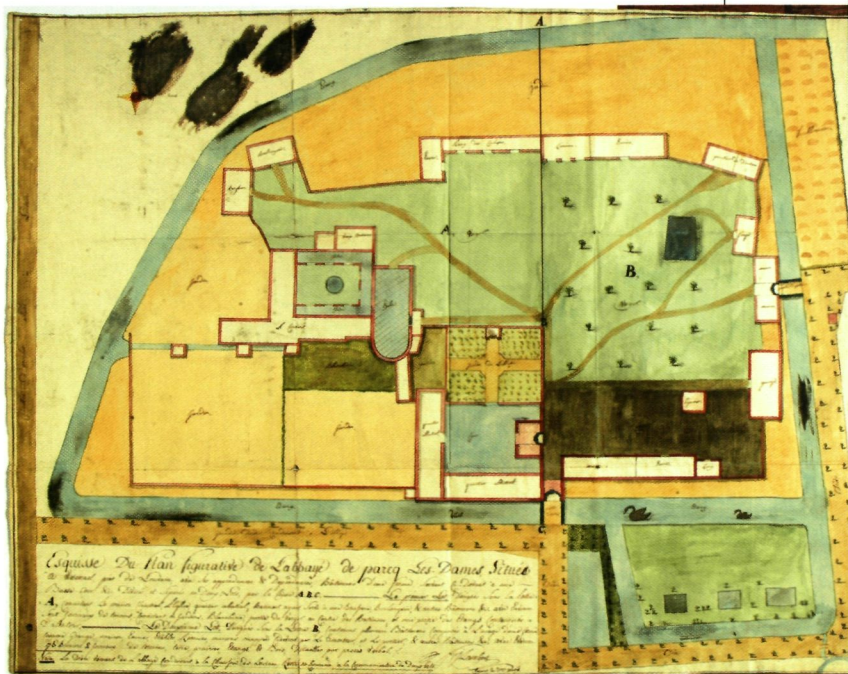

▲ De abdij Vrouwenpark met de pas aangelegde steenweg Leuven-Aarschot in 1771-1775 op de Ferrariskaart

versie, gedateerd 1820, staat nog een dwarsvleugel van het abdishuis afgebeeld, die op een latere versie verdwenen is. Oude foto's tonen een in lichte tinten geschilderd volume met een schilddak en dakkapellen, en hoge beluikte vensters waaruit de kruisen werden verwijderd. De kamers werden heringericht tot ruime salons met een neoclassicistische geïnspireerde aankleding, zoals blijkt uit de nog aanwezige polychroom beschilderde stucplafonds en marmeren schouwen.

De meeste abdijgebouwen werden gesloopt, waaronder de abdijkerk en de aanleunende kloostergebouwen. Het domein zelf werd omgevormd tot een

▼ Plattegrond van de abdij van Vrouwenpark, figuratieve kaart opgesteld naar aanleiding van de verkoop in 1797 (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten bij de aanplakbiljetten voor de verkoop van nationale goederen, nr. 39)

De pas aangelegde, vroeglandschappelijke tuin met serpentinevijver en pittoreske 'grot' – het oude 'cellarium' (perceel 739) – in de voormalige abdij Vrouwenpark op de Primitieve kadasterkaart, 1820 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ Het koepelgewelf met hergebruikte gewelfsleutel in het tuinpaviljoen in het voormalige abdijdoorn Vrouwenpark (foto G. Paesmans, 1997)

romantisch park met grillige waterpartijen, slingerende paden en kunstmatige glooiingen en heuvels. Gerecupereerde ijzerzandstenen en gebeeldhouwde bouwonderdelen (gewelfsleutels, kapitelen etc.) leverden bovendien geschikt materiaal voor pittoreske boogbruggen – soms met spitsbogen – en een tuinpriël. De nieuwe tuin verrees letterlijk op de puinhopen van de gesloopte abdij, die overdekt werden met aarde van de nieuw uitgegraven serpentinevijver.

Een klachtbrief van Moerinx uit 1821, waarin hij verzet aantekent tegen het feit dat “den soo geseiden Engelsche hof” met de hoogste kadastrale taxatiecategorie werd vereerd, laat daarover geen enkele twijfel bestaan. Na een deprimerende beschrijving van de bodemgesteldheid – “gronden... vervuult met heel oude fondamenten”, waarop “boomen die vegten tegen de dood” vegeteren – besluit Moerinx “dat men diens soo geseiden Engelschen hof ofte van plaisir beter soude noemen den treurenden hof” (5). Zijn protest werd vermoedelijk aanvaard, want in de oudste kadastrale legger wordt de tuin – perceel 742, 1 hectare 89 are groot – gewoon als “grond” bestempeld (6). Pas in 1853 duikt de term *lustgrond* op.

'Den soo geseiden Engelschen hof'

De belangrijkste innovatie in de tuin van Moerinx is de circa 300 m lange serpentinevijver die van noord naar zuid slingert en die het beeld oproept van een meanderende rivier. Het 13de-eeuwse 'cellarium' kreeg een nieuwe functie als pittoreske 'grot' of 'krocht'. Een daarin opgeworpen stuw

▲ De oprijlaan met zwarte walnoot en het uit recuperatiemateriaal opgetrokken paviljoen in de landschappelijke tuin van Moerinx in de voormalige abdij Vrouwenpark (foto K. Vandevorst, 2003)

zorgde voor een «*cascade sonore*» en «*Autour des parois de la grotte, des fauteuils rustiques invitaient au repos, que la fraîcheur et le murmure de l'onde rendait délicieux en cet endroit*», aldus E. Gens (7), die in 1849 het domein bezocht. De talrijke tongvarens (*Asplenium scolopendrium*) herinneren aan dit vochtige verleden. Tezelfdertijd was het ook een zonneterras of belvédère, bereikbaar via een brede, natuurstenen trap aan de zuidzijde. De hoofdtoegang van het domein lag niet meer in het noorden, maar bij de huidige metalen brug over de oostelijke arm van de ringgracht. De dreef – volgens Gens van beuken – die deze toegang verbond met de nieuwe steenweg Leuven-Aarschot, lag aan de buitenzijde van de gracht.

Het meest markant is het aan drie zijden door water omringde tuinpaviljoen (8) vlakbij het begin van de dreef aan de Aarschotsesteenweg, een twee bouwlagen tellende octogoon, opgetrokken uit ijzerzandsteen met een conisch, sterk overkragend, rieten dak. De begane grond, opgevat als een hoge sokkel, is aan drie zijden opengewerkt met gedrukte boogopeningen. Een in de muurdikte uitgespaarde trap leidt naar de binnenruimte, die overspannen wordt door een gedrukt bakstenen koepelgewelf. De 'gerecycleerde' gewelfsleutel van kalkzandsteen

met de aanzet van gewelfribben toont een fraai bloemmotief met drie bloemkelkkransen. De verdieping met omlopend terras is langs de noordzijde bereikbaar via een brede, stenen trap. Rechts van de ingang merken we een ingemetseld 13de-eeuws knopkapiteel. Elk muurpand wordt geaccentueerd door een grote bakstenen spitsboog met een lancetvormige deur en vensters met ruitvormige onderverdeling, hetzij in beschilderd hout hetzij in *trompe-l'oeil* uitgevoerd. De bepleisterde binnenafwerking en de plankenvloer zijn van recentere datum. Ook in de pittoreske driedelige boogbrug vlakbij het aalmoezeniershuis zijn belangrijke sculptuurfragmenten verwerkt, waaronder knopkapitelen en bladmotieven. Van de «*temple rustique d'ordre toscan*» en andere spelereien waarvan Gens gewag maakt, is niets meer te bekennen.

Uit de 17de eeuw bleef ook het aalmoezeniershuis bewaard – een bakstenen huis van twee bouwlagen, op het plan van 1797 «*quartier du directeur*», door Moerinckx gebruikt als koetsierswoning – en daarnaast een wagenhuis- en stalvleugel. Het gaat om een in een wapenstein 1671 gedateerde, eenlaagse, langgerekte, bakstenen vleugel met rode pannenedaking (in 1928 werden de natuurleien vervangen) ten noordwesten van het 'cellarium', waarvan op de gravure van Cause uit 1690 de aanzet te zien is. Volgens de kaart van 1797 waren de gebouwen toen in gebruik als paardenstal, wagenhuis en varkensstal. Momenteel doen ze nog steeds dienst als stalling en berging.

Typisch is de landschappelijke heraanleg (9) van de noordoostelijke, trapeziumvormige annex van het domein (rechts onderaan op de kaart van 1796), duidelijk te zien op de Primitieve kadasterkaart: de ringgracht werd hier en daar verbreed met lobben,

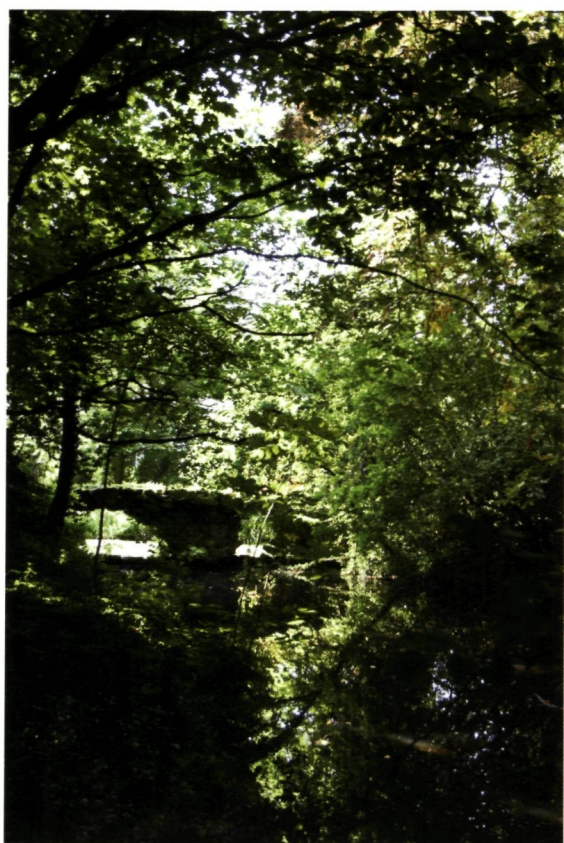
◀ Recyclage van afbraakmateriaal van de abdij Vrouwenpark in de 'gotische' boogbrug bij het aalmoezeniershuis (foto G. Paesmans, 1997)

▼ De 'gotische' boogbrug bij het aalmoezeniershuis van de voormalige abdij Vrouwenpark (foto G. Paesmans, 1997)

► Vroeglandschappelijke heraanleg van het abdijdomein Vrouwenpark: de serpentinevijver met boogbrug in de omgeving van het tuinpaviljoen in het zuiden van het park (foto O. Pauwels, 2006)

▼ Het voormalige abdiskwartier van Vrouwenpark, nu klooster van de paters montfortanen, vanuit het park (foto O. Pauwels, 2006)

uitstulpingen en zelfs twee kleine eilandjes. Het grote amoebevormige eiland, waar nu de feest- en sportzaal staat, werd opgeplant met bosschages en sierbomen. Het grillige reliëf, de overdaad van 'fabriekjes', brugjes etc. (er was interessant recuperatiemateriaal in overvloed), het overmatige gekronkel van de paden en waterlopen binnen een strakke omkadering en de 'onnatuurlijke natuurlijkheid' in het algemeen, duiden op het rococokarakter van deze vroege *jardins à l'anglaise* uit het eerste kwart van de 19de eeuw. De strak geometrische patronen van de oude aanleg werden zelden volledig uitgewist; de deformalisering betrof in de eerste plaats de waterpartijen. In de meeste gevallen wordt deze vroege landschappelijke fase verdoezeld door een latere aanleg, maar Rotselaar behoort met het kasteel van Wespelaar*, het domein Gellenberg te Lubbeek en het Klein Park van Lovenjoel tot de best bewaarde voorbeelden in de regio.

De generatie bomen die tot de eerste aanleg behoort, bestaat uit 8 bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met stamomtrekken van meer dan 3,50 m – één exemplaar zelfs 4,55 m. Hierbij horen ook enkele taxussen (*Taxus baccata*) met stamomtrekken tot 2 m, een zilverlinde (*Tilia tomentosa*) met 472 cm stamomtrek (10) en mogelijk ook enkele platanen (*Platanus acerifolia*), tamme kastanjes (*Castanea sativa*), paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*) en een tulpenboom

(*Liriodendron tulipifera*). Het groepje van 10 bruine beuken op de heuvel waar zich het klooster bevond, vertoont zeer uiteenlopende stamomtrekken (van 1 tot 3 m) maar zou – gezien het dichte plantverband, de puinrijke ondergrond en de marginale maar sterk wisselende groeiomstandigheden – ook tot die eerste generatie kunnen behoren. Toen de familie Moerincx in 1925 het domein te koop stelde, was de hierboven beschreven structuur nog vrijwel intact.

Het Montfortcollege

In 1927 kochten de paters montfortanen uit Leuven het kasteel met een 11 ha groot domein. Deze congregatie van priesters-missionarissen, genoemd naar de Franse volksmissionaris Louis-Marie Grignon de Montfort (1673-1716) en met speciale devotie tot Onze-Lieve-Vrouw Middelaars, had zich in 1921 op verzoek van kardinaal Mercier te Leuven aan de Diestsevest gevestigd. De aankoop was bedoeld om er hun in 1923 opgerichte Vlaamse school voor novicen in onder te brengen. De school opende haar deuren in 1928 en had zoveel succes dat het 17de-eeuwse abdisverblijf in 1936 moest worden uitgebreid met een tweede verdieping en een neotraditionele vleugel naar ontwerp van de Leuvense architect Lucien Goemans. Hierbij werd de oostelijke arm van de oude ringgracht overbouwd en deels gesupprimeerd. In 1948 werd aan de noordrand van het domein een huis in pseudocottagestijl gebouwd.

In het verlengde van de Goemansvleugel verscheen in 1954 de nieuwe kapel van ingenieur-architect E. Stassin, een leerling van dom P. Bellot, waarna in 1964 de tussenliggende ruimte opgevuld werd. In 1963 werd de nieuwe feest- en sportzaal op het 'eiland' ingehuldigd. Het meest ingrijpend in structuur en aanleg van zowel abdij- als parksite was het internaatsgebouw, voltooid in 1966 en opgetrokken in de overgangszone tussen abdissenhuis en dienstvleugels, ter hoogte van convent en cellarium. Niet alleen kwam hierdoor de 'leesbaarheid' van de abdijrelicten in het gedrang, maar door de gedeeltelijke demping en onderbreking van de serpentinevijver ook het aanlegconcept van Moerincx (de meanderende rivier). De 'krocht' verloor haar functie als romantische grot. De in 2001 voltooide uitbreiding gaat nog een stap verder: de nieuwe dwarsvleugel, die oorspronkelijk op de restanten van de 13de-eeuwse abdijkerk gebouwd had moeten worden, werd een beetje verplaatst zodat de fundering van de kerk bewaard kon blijven.

▲
De in 1997 vrijgelegde noordwand van de 13de-eeuwse abdijkerk van Vrouwenpark (foto G. Paesmans, 1997)

Dendrologische waarde

De montfortaanse periode had voor het park ook een positieve kant. Waar in de oudste aanplantingen vooral werd gegrepen naar een beperkt aantal, spectaculaire en populaire soorten, de bruine beuk op kop, wordt in de latere aanplantingen een grotere diversificatie merkbaar. De in de loop van de 19de eeuw toenemende belangstelling voor – en het groeiende aanbod van – zeldzame of exotische soorten en variëteiten is ook in het park van Rotseelaar merkbaar. Deze trend hebben de montfortanen voortgezet.

Opmerkelijk is het groepje van Amerikaanse netelbomen (*Celtis occidentalis*) aan de ringgracht, in België de dikste geregistreerde specimens van deze zeldzame soort, met stamomtrekken van bijna 2 m (11). Een andere merkwaardige verschijning is een zomereik met min of meer lijnvormige bladeren (*Quercus robur* 'Strypemonde') met 190 cm stamomtrek. In het Klein Park ('Ave Regina') van Bierbeek (Lovenjoel) staat een iets dikker exemplaar (215 cm); de 'kampioenenlijst' van België vermeldt alleen jonge exemplaren (32 cm en kleiner) van deze zeldzame cultivar, die in 1907 in Nederland in omloop werd gebracht. In de bestaande inventaris van het Montfortanenpark (12) werd deze boom als 'cucculata' cultivar aangeduid op grond van het feit dat op een van de takken bredere, min of meer bolstaande bladeren voorkomen. Op nauwelijks 50 m van elkaar komen de twee treurcultivars van beuk voor: zowel *Fagus sylvatica* 'Pendula' (stamomtrek 294 cm) als de veel zeldzamere *Fagus sylvatica* 'Borneyensis'.

De toegangsreef vanaf de steenweg Leuven-Aarschot, in de beschrijving van Gens (1849) een

beukendreef, blijkt bij de aankoop van het domein door de paters montfortanen een "zwarte olmen-laan" (13) te zijn, waarachter het kasteel nauwelijks zichtbaar was. In 1928, tijdens de eerste opstoot van de iepenziekte, werd de dreef geveld. Of deze bomen waren aangetast kan niet met zekerheid uit de archivalia worden opgemaakt. Gezien de verbouwingswerken, speelde mogelijk ook geldbehoefte een rol. In 1934 werd de dreef herbeplant met zwarte walnoot (*Juglans nigra*). Momenteel zijn er 35 exemplaren aanwezig, met stamomtrekken die variëren tussen 114 cm en 222 cm. Ook in de meer recente aanplantingen komen veel interessante, zeldzame soorten en variëteiten voor, onder meer doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*), een treurvorm van blauwe atlasceder (*Cedrus atlantica* 'Glauc pendula'), Libanonceder (*Cedrus libani*), amberboom (*Liquidambar styraciflua*) etc.

Relevant is ook dat de kruidenflora van het park enkele soorten omvat die meestal als kenmerkend voor bosvegetaties worden beschouwd, vreemd gezien de geschiedenis van het domein. Het gaat om bosanemoon (*Anemone nemorosa*), donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*), gewone salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*), ijle zegge (*Carex remota*), heksenkruid (*Circaea lutetiana*) en daslook (*Allium ursinum*). Sommige van deze soorten, onder meer daslook, werden aangeplant door de huidige eigenaars.

Merkwaardige bomen

(opnamen 5 en 16 juni 1997)

1. Amerikaanse netelboom (*Celtis occidentalis*) **182(30)**
2. Amerikaanse netelboom (*Celtis occidentalis*) **182(30)**
3. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) **472**, gekapt in 2000
4. Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) **382**
5. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **343/326**
6. treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Borneyensis') **236**
7. Amerikaanse netelboom (*Celtis occidentalis*) **196**
8. Amerikaanse netelboom (*Celtis occidentalis*) **149**
9. gewone platan (*Platanus x hispanica*) **348**
10. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **404(50)**
11. gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) **331**
12. treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') **233**;
13. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **455(170)**
14. zomereik met smal, onregelmatig blad (*Quercus robur* 'Strypemonde') **190**

NOTEN

- (1) Deze gegevens werden gesprokkeld uit onder meer: BROUETTE E., Abbaye de Parc-les-Dames, à Rotselaar, p. 522-523 in: *Monasticon belge*, deel IV: province de Brabant, vol. 2, Luik, 1968, p. 522-523; DESPY A. & G., Un problème d'histoire cistercienne: les débuts de l'abbaye de Parc-les-Dames, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 42, 1964, p. 1242-1254.
- (2) K.U.Leuven, 2416, P° 3r°, gereproduceerd in: MINNEN B., *Het hertogdom Aarschot onder Karel van Croÿ (1595-1612), kadasters en gezichten*, Gemeentekrediet van België, 1993, plaat 104 en bijbehorende tekst p. 337.
- (3) MINNEN B., CAES W. & HOOFT P., Het archeologisch onderzoek van de kerk en het kerkhof van de cisterciënzerinnenabdij Vrouwenpark (Rotselaar, België), 1997-1999. *Citeaux: commentarii cistercienses* 51(1-2), p. 167-184.
- (4) Heruitgave van de kopersnede uit: LE ROY J., *Castella et praetoria nobilium Brabantiae et coenobia celebriora [...]*, Antwerpen, H. Thieullier, 1696.
- (5) MINNEN B., *Gegevens over het domein onder de familie Moerincx (1814-1925)*, niet gepubliceerde nota, deel van aanvraagdossier bescherming, HAGOK, 1997.
- (6) Oudste kadastrale legger [212] Rotselaar, artikel 745, vergelijk de nrs. 32 en 65.
- (7) GENS E., *Ruïnes et paysages en Belgique*, Bruxelles, A. Jamar, z.d., p. 77-78.
- (8) Vermeld in: MEULENKAMP W., *Follies. Bizarre bouwwerken in Nederland en België*, Amsterdam/Antwerpen, De Arbeiderspers, 1995, p. 283.
- (9) PUTSEYS J., *De landschapstuin aan het begin van de negentiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden. Moerincx' tuin te Rotselaar*, K.U. Leuven, 1981-1982, 20 pp.
- (10) In 2000 na zware stormschade gekapt.
- (11) BAUDOUIN J.C. e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*. Stichting Spoelberch-Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, p. 483.
- (12) BERGHS J., *Bomen rond het Montfortcollege*, Rotselaar, 1987, p. 78, nr. 123.
- (13) HUMBLE L., MOORS L. & WITTEBOLS A., *Gedenkbboek 50 jaar O.-L.-Vrouwepark Rotselaar*, Rotselaar, Montfortcollege, 1978, p. 10, 168.

Roger Deneef, Chris De Maegd
& Jo Wijnant

ROTSELAAR (ROTSELAAR): REGA'S HOF

STEENWEG OP GELRODE 75, 3110 ROTSELAAR
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De zuidgevel (voorzijde) van het in 1882 gebouwde kasteel Heikant, het oude Rega's Hof, naar ontwerp van Joseph Schadde (ansichtkaart collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Domein van circa 12 hectare met park in late landschappelijke stijl met grot en serpentinevijver, aangelegd in de jaren 1880 rond een eclectisch kasteel met neogotische kapel, op de plaats van een 18de-eeuws 'huis van plaisantie'; vroeg-18de-eeuwse eilandtuin en diverse oude bomen bleven bewaard.

Het landgoed van professor Rega

Van het landgoed bij Rega's hof – later het kasteel Heikant genoemd naar het nabijgelegen gehucht van Rotselaar – bestaan twee 18de-eeuwse figuratieve kaarten, die een ongewoon duidelijk en concordant beeld geven van de toenmalige aanleg: 1° de kaart van de baronie Rotselaar, een van de vier grote wandkaarten opgemaakt in 1767 door landmeter J.B. Joris in opdracht van de hertog van

Arenberg (1); 2° de Ferrariskaart (1771-1775). De Primitieve kadasterkaart (1820-1830) bevestigt en preciseert dit beeld dat – tot circa 1850 wat betreft de gebouwen, en tot 1880 wat betreft de omgevingsaanleg – weinig zal veranderen. Kern van het landgoed is een bijna gesloten complex van gebouwen en enkele losstaande gebouwtjes aan de zuidrand van de alluviale vlakte van de Demer, ongeveer halfweg tussen Aarschot en de samenvloeiing met de Dijle te Werchter. De kaarten tonen een configuratie van gebouwen die vergelijkbaar is met die van de andere grote hoeven in de omgeving in die tijd, maar het hof werd minstens al sinds het begin van de 18de eeuw gebruikt als 'huis van plaisantie'. De aanleg van de onmiddellijke omgeving laat hierover weinig twijfel bestaan.

Het hof was door een 120 m lange, beboomde dreef verbonden met de huidige Steenweg op Gelrode. Loodrecht hierop takte een tweede, ongeveer

► Rega's Hof met twee eilandtuinen in 1767, op de kaart van de baronie van Rotselaar door J.B. Joris (noorden = links-boven)

even lange dreef in westelijke richting af. Deze zijdreef leidde langsheen een bosplantsoen naar een soort van eilandtuin, een omgracht perceel, dat aan het einde van de 19de eeuw zal verdwijnen. In de Primitieve kadastrale legger (2) wordt dit gedeelte als "jardin" omschreven, te interpreteren als moestuin, maar mengvormen ('nut en sier') waren in die tijd gebruikelijk en het cirkeltje waarop deze dreef op de Primitieve kadasterkaart uitloopt laat enige sieraanleg vermoeden. De vorm van deze eilandtuin herinnert aan de 17de-eeuwse schansen, die vooral in de streek rond Diest voorkomen; het is dan ook niet uitgesloten dat het om een voormalige schans gaat.

Ongeveer 150 m ten noordoosten van het hof lag een rechthoekige, met bomen afgezoomde vijver, die bewaard is gebleven en die ongetwijfeld ook een sierfunctie had. De huidige vijver (13,5 are) wordt omringd door monumentale tamme kastanjes (*Castanea sativa*), die aan de lange zijden op ruggen van 1 m hoog en 2 m breed zijn geplant.

▼ De Demervallei, het gehucht Heikant en de Heikantberg, Rega's Hof met twee eilandtuinen in 1771-1775, op de Ferrariskaart

▲ Rega's Hof te Rotselaar-Heikant op de Primitieve kadasterkaart opgesteld door J. Gulikers in 1820-1830, met de

gebouwen (percelen 249 en 250), hovingen (254, 263, 264), de 'lustgrond' bij het hof (248) en de eilandtuin met de kastanjes (233, 234, 235); de langwerpige poel (245) is waarschijnlijk een relict van een oude stroomgeul (archief Kadaster Brabant)

Tamme kastanje is een soort die in relictten van 18de-eeuwse tuinen vaak wordt aangetroffen. De afmetingen van enkele kastanjabomen – 385 cm stamomtrek of een schaarhoutexemplaar met stammen tot 176 cm – laten vermoeden dat het om 18de-eeuws plantgoed gaat. Op de kaarten van Joris en Ferraris is alleen maar een vijver te zien, op de Primitieve kadasterkaart ligt in die vijver een eilandje (perceel 235), wat overeenstemt met de huidige toestand. De Primitieve kadastrale legger geeft details met betrekking tot het bodemgebruik die op de 18de-eeuwse kaarten niet of niet zo duidelijk zichtbaar zijn: 1° De gebouwen en de toegangsdreef werden omgeven door 'lustgrond' (perceel 248). Langs het hof en afbuigend naar het 'Hoeij Broeck' liep een openbare weg; 2° Diverse tuinpercelen lagen verspreid tussen de omgevende bosjes, akkers en weilanden; 3° De 53 hectare eigendom van de familie Rega in Rotselaar vormde geen aaneengesloten geheel en daardoor was een coherente, grootschalige aanleg onmogelijk. De langwerpige poel (perceel 245) tussen het hof en de noordoostelijke eilandtuin is waarschijnlijk een relict van een oude stroomgeul van de Demer.

Het goed ontleent zijn naam aan Henricus Josephus Rega (1690-1754), geneesheer, professor en rector van de universiteit van Leuven (3), die het in 1724 had aangekocht (4) en die vermoedelijk ook verantwoordelijk is voor de hoger beschreven aanleg. Bij het overlijden in 1838 van de ongehuwde Antoinette Rega, de laatste telg van de familie Rega

in Rotselaar-Heikant, had het goed nog ongeveer hetzelfde uitzicht als in 1770. Via een zuster van Antoinette kwam het in het bezit van de kasteelheer van Kwabeek te Boutersem-Vertrijk: Philippe de Wouters de Bouchout.

Eclectisch kasteel en landschappelijk park

Zijn kleinzoon, Lambert de Wouters d'Oplinter, vestigde zich in 1880 metterwoon in Rega's Hof. In 1882-1885 werd het oude 'huis van plaisantie', dat al wijzigingen had ondergaan in 1847 en 1867, grondig verbouwd, zodat het grosso modo zijn huidige uitzicht verkreeg (5): een eclectisch gebouw met een leien daken en een complexe plattegrond en (tot in de jaren 1950) een gesloten binnenplaats, een mengsel van neogotische (de kapel) en neotraditionele stijlelementen (baksteenbouw met speklagen en kruisventers). Aan de oostelijke kant bevindt zich een donjonachtige, drie verdiepingen hoge, vierkante toren onder een hoog schilddak met nokversiering, en daarachter een lagere toren tussen trapgevels. Beide torens worden verbonden door een halfcirkelvormige wintertuin met acht gietijzeren kolommen; het glaswerk en het dak werden gesloopt, zodat er een terras met een pergola overblijft. De langgestrekte hoofd vleugel telt twee verdiepingen met een rij dakkapellen. Op de westelijke hoek werd een typisch neogotische kapel als uitbouw toegevoegd. Aan de achterzijde van de woonvleugel, in het ver-

lengde van de ingangstravee, staat een zeshoekige traptoren met een peperbusbekroning. De portiersloge aan de straat werd in dezelfde stijl als die van het kasteel gebouwd. De architect was Joseph Schadde; de gelijkenis met zijn andere kasteelontwerpen (Vla-mertinge, Ter Meeren in Sterrebeek, Altena te Krui-beke, Brustem bij Sint-Truiden...) is treffend (6).

▲
De serpentinevijver
op de grens van
het open en het
meer beboste
gedeelte van het
landschappelijke
park bij het kasteel
Heikant
(foto R. Deneef,
1999)

◀
De oostelijke eiland-
tuin bij Rega's Hof
te Rotselaar-Heikant
(foto R. Deneef,
1999)

► De landschappelijke aanleg rond het kasteel Heikant, voorheen Rega's Hof, op de militaire topografische kaart van 1930 (ICM, 1949)

Het domein, dat er nog ongeveer uitzag als ten tijde van professor Rega (7), werd heraangelegd in de gangbare landschappelijke stijl. Vermoedelijk gebeurde dit in verschillende etappes (vergelijk de militaire topografische kaarten van 1893, 1908 en 1930). Lambert overleed in 1893; de heraanleg van het domein was dus grotendeels het werk van zijn zoon Gaëtan (1878-1944). De nieuwe 'lusthof' (perceel 265a) besloeg een oppervlakte van bijna 11 hectare, omvatte de 'lustgronden' van Rega en grote percelen weide en akker (8). Hij strekte zich uit tot aan de Leibeek, op de kaart van Joris nog omschreven als een oude Demerloop, en omvatte ook de oostelijke eilandtuin. De publieke weg die

langs het kasteel naar de beemden tussen de Leibeek en de Demer liep, werd geprivatiseerd (de kasteelheer was ook burgemeester).

Het belangrijkste onderdeel van de landschappelijke aanleg is de (gedeeltelijk nog bestaande) serpentinevijver, die zich over circa 400 m uitstrekt van zuidwest naar noordoost en die de open ruimte ten noorden van het kasteel scheidt van de beboste noordelijke rand van het park. Binnen dit bosmassief werden twee doorsteken gemaakt, die nu wegens de canadapopulieren (*Populus x canadensis*) en de opslag van Noorse esdoorn (*Acer platanoides*) nauwelijks zichtbaar zijn, maar nog duidelijk zijn op de stafkaart van 1930. Deze corridors eindigen in twee beplantingsheuveltjes van circa 1 m hoogte, waarop nog relictten van oude ornamentale beplanting voorkomen: mahonia (*Mahonia aquifolium*), kleine maagdenpalm (*Vinca minor*), en ook enkele hoogstammige bomen, blikvangers die vanuit het kasteel zichtbaar waren: Hollandse linde (*Tilia x europaea*), tamme kastanje (*Castanea sativa*) en bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'). In het park komen nog andere architecturale heuvels voor.

Via een platte boogbrug met smeedijzeren leuningen kan de serpentinevijver in het westelijk gedeelte worden overgestoken. Op de zichtlijn tussen het kasteel en het oostelijke heuveltje, aan de oever van de serpentinevijver, bevindt zich een 'grot' van met

► Het grotje bij de serpentinevijver (op die plaats genivelleerd) in het park van Rega's Hof (foto R. Deneef, 1999)

cement gebonden zandsteenknollen. Het belvédère-platformpje, dat het dak van de grot vormt, is toegankelijk via een trap aan de achterzijde. Het is niet duidelijk of het beeld van de slapende of treurende figuur naast een van de grotingangen (Job? Sint-Pieter in de Hof van Olijven? Belisarius na zijn ontslag?) bij de oorspronkelijke compositie hoort. Dit was niet het enige parkmeubilair. Uit een getuigenis van voormalig personeel (9) blijkt dat er in de jaren 1940 ook nog twee paviljoenen waren met een rieten dak en muren van hout-vlechtwerk op een basis van ijzerzandsteen.

De open ruimte tussen de serpentinevijver en het kasteel werd gestoffeerd met bomengroepjes of alleenstaande bomen: rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), westerse levensboom (*Thuja occidentalis*), sitkaspar (*Picea sitchensis*), zwarte walnoot (*Juglans nigra*), bruine beuk... met stamomtrekken tot circa 3 m. In deze ruimte staan echter bomen die veel ouder zijn, enkele vermoedelijk nog 18de-eeuws, zoals zomereiken (*Quercus robur*) met stamomtrekken van 4,5 m en meer. Op de stafkaart van 1930 komt het nog bestaande patroon van parkwegen duidelijk tot uiting.

Het ceremoniële gedeelte van het park ten zuiden van het kasteel heeft een strak, vormelijk karakter. De stafkaarten (1864, 1893 en 1930) tonen een rechte dreef geflankeerd door bos. Pas in de recente

▲
Slapende figuur aan een van de ingangen van het grotje bij de serpentinevijver in het park van Rega's Hof te Rotselaar-Heikant (foto R. Deneef, 1999)

uitgaven wordt de toestand getoond zoals hij nu is: een circa 50 m breed, leeg gazon dat tussen evenwijdige grindwegen afdaalt naar het kasteel. Het bosperceel links (ten westen) daarvan vertoont, ondanks het 'natuurlijke' uitzicht van het bestand (zomereik, gewone esdoorn, adelaarsvaren, veelbloemige salomonszegel ...), nog sporen van een 'parkmatige' aanpak, onder meer de licht verzonken paden en sierstruiken als hulst (*Ilex aquifolium*) en taxus (*Taxus baccata*).

De moestuin

De oostelijke eilandvijver – een van de percelen 'lustgrond' onder de Rega's – bleef behouden in de nieuwe aanleg. De westelijke eilandvijver – vroeger

◀
Het kasteel Heikant of Rega's Hof vanuit het zuiden (foto R. Deneef, 1999)

► De voormalige moestuin en de serres in het park van Rega's Hof te Rotselaar-Heikant (foto R. Deneef, 1999)

'hof' – bleef eveneens als groentehof (60 are groot) behouden, maar de omgrachting maakte plaats voor een omheiningsmuur (10). De moestuin is nu als weiland in gebruik en gedeeltelijk met canadapopulieren beplant, maar uit het hoger geciteerde getuigenis (11) kunnen we opmaken hoe hij er een halve eeuw geleden uitzag. Tegen de noordmuur bevonden zich een halve serre en de toegangspoort; tegen de westmuur stonden diverse oude fruitbomen, mogelijk als leibomen. Een gracht liep van noord naar zuid doorheen de tuin (overblijfsel van de vroegere ringgracht?) en op die gracht stond een sluisje waardoor de watertoevoer kon worden geregeld. De groentebedden lagen in het midden – met voor de getuige ongewone gewassen zoals postelein en kardoen (veelgebruikt bij wildschotels); prei, aardappelen en selder werden op de zwaardere grond langs de gracht geteeld; aan de zuidzijde lag een boomgaard en er was ook een champignonkwekerij.

Besluit

Gaëtan de Wouters d'Oplinter overleed in 1944. In 1952 werd het domein verkocht. Het kasteel verkeerde toen in een vergevorderde staat van verwaarlozing (12). De sanering onder de nieuwe eigenaars impliceerde onder meer de afbraak van de westvleugel, waardoor de gesloten binnenplaats naar die zijde werd opengelegd. De ruimtelijke eenheid van het gebied tussen het kasteel en de serpentinevijver werd bovendien gebroken door de bouw van een zwembad en een tennisveld. De teloorgang van de moestuin is een universeel fenomeen, dat uiteraard te maken heeft met de opkomst van de superette in de jaren 1960. Desondanks is Rega's Hof een van de interessantste kasteeldomeinen uit de regio, vooral wegens zijn historische leesbaarheid: doorheen de landschappelijke aanleg uit de jaren 1890 zijn nog duidelijke sporen te zien van de 18de-eeuwse tuinaanleg, die wat betreft de eiland- en vijvertuinen, mogelijk op nog oudere elementen (schansen uit de Dertigjarige Oorlog) is geënt.

Merkwaardige bomen

(opname 2 september 1999)

2. zwarte walnoot (*Juglans nigra*) 315
5. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 385
8. tamme kastanje (*Castanea sativa*), meerstam-mig, dikte stammen 179, 169, 163, 115
10. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 360
12. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 400
13. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 214
24. zomereik (*Quercus robur*) 460
27. reuzenlebensboom (*Thuja plicata*) 236
28. zomereik (*Quercus robur*) 450
30. westerse levensboom (*Thuja occidentalis*) 184
31. sitkaspar (*Picea sitchensis*) 248
36. rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*) 262(120)
39. ruwe berk (*Betula pendula*) 236
44. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 360

NOTEN

- (1) Bewaard in het Rijksarchief te Brussel (Arenbergarchief, kaarten en plattegronden, 2849) en gereproduceerd in: VAN ERMEN E., *De wandkaarten van het hertogdom Aarschot, 1759-1775, opgesteld in opdracht van de hertog van Arenberg*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1998, Rotselaar 4.
- (2) Oudste kadastrale legger [212] legger Rotselaar, artikel 377.
- (3) Over leven en werk zie: VAN DRIESSE A.B.J., Bij het tweede eeuwgetij van het afsterven van de Leuvense professor H.J. Rega. *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde van België* 16, 1954, p. 299-385.
- (4) DOUXCHAMPS H., *La famille de Wouters d'Oplinter* (II), Bruxelles, Association familiale de Wouters, 1994, p. 497-505.
- (5) Kadastrale opmetingsschetsen Rotselaar 1848 nr. 53, 1868 nr. 15 en 1883 nr. 11.
- (6) MEUL V., Joseph Schadde, 1818-1894, academicus en historiserend bouwmeester in de tweede helft van de 19de eeuw., *Monumenten & Landschappen* 13(6), 1994, p. 8-61. DOUXCHAMPS, *op.cit.*, spreekt over 'Schade' en brengt hem alleen maar in verband met de kapel.
- (7) Zie de militaire topografische kaart 24/6 van 1864 (ICM, 1880).
- (8) Kadastrale opmetingsschets Rotselaar 1895 nr. 26.
- (9) DE KEYZER D., Gaan dienen op het kasteel. Verhalen van leven en vooral werken op het Rega's hof, Rotselaar-Heikant (vervolg). *HAGOK* 12(1), 1997, p. 61-71
- (10) Kadastrale opmetingsschets Rotselaar 1899 nr. 14.
- (11) DE KEYZER D., *op.cit.*
- (12) ARREN P., Van kasteel naar kasteel (deel 7), Kapellen, Hobonia, 1997, p. 210-218.

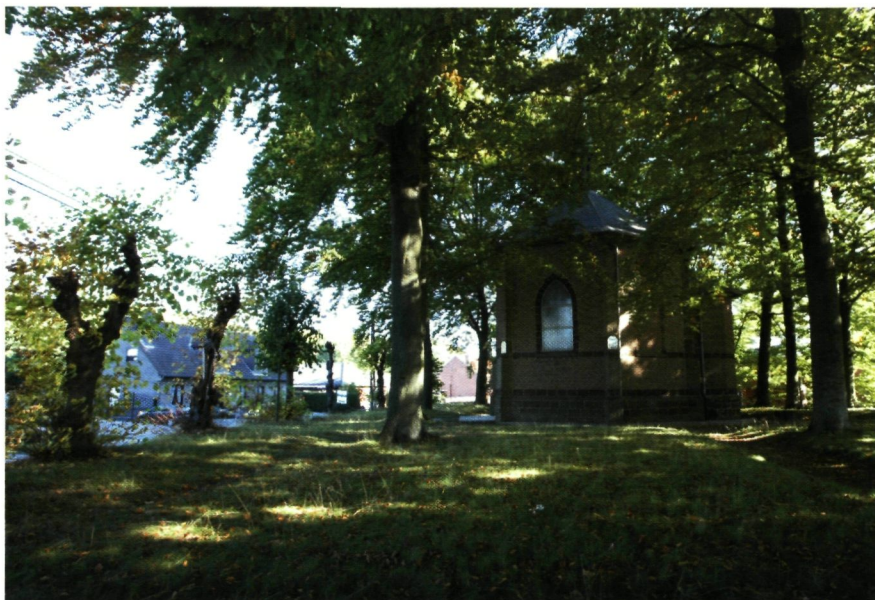

Roger Deneef & Jo Wijnant

ROTSELAAR (ROTSELAAR): KAPEL ONZE-LIEVE-VROUW VAN ZEVEN SMARTEN

STEENWEG OP WEZEMAAL, 3110 ROTSELAAR

► De Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten in het beukenplantsoen, afgezoomd door gekandelaarde linden, aan de Heikant te Rotselaar (foto K. Vandevorst, 2003)

Halfcirkelvormige aanplanting (14 are) van beuken en gekandelaarde linden rond een neogotische bedevaartskapel van 1840 (gebouwd in de plaats van een 17de-eeuwse kapel); aanleg bepaald door getallensymboliek en bedevaartsritueel.

Een eerste kapel werd gebouwd in de 17de eeuw, in een periode waarin tal van boskapellen de ultieme recuperatie van heidense devotieplaatsen in het kader van de Contrareformatie bezegelden. Op die plek zou een houten Mariabeeldje zijn teruggevonden dat afkomstig was van de afbraak van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Rotselaar. Iemand had het aan een boom opgehangen en *“allengskens kwam er een grote toeloop van mensen*

geplaegd met de koorts en vrouwen met kwade borsten” (1), zodat de toenmalige pastoor van Wezemaal (waaronder de Heikant nog ressorteerde) zich genoopt zag er een kapel voor te bouwen. Op de figuratieve kaart van de baronie Rotselaar door J.B. Joris (1767) wordt een gebouwtje afgebeeld dat zou kunnen beantwoorden aan het model dat bij veel van deze kappellen voorkomt: een eenbeukige ruimte met een rechthoekig grondplan, een zadeldak met dakruiter, mogelijk met een barokke voorgevel, maar in het perspectief van de afbeelding blijft deze zijde van het gebouw verborgen.

Op de Primitieve kadasterkaart, opgemaakt door J. Gulikers in 1820, wordt een rechthoekig grondplan met een kruisje (perceel 625) weergegeven, in een mutatieschets van 1895 (2) duidelijk met een bolle zuidzijde, vermoedelijk de apsis van de kapel.

► De Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten op de kaart van de baronie Rotselaar door J.B. Joris, 1767

De huidige kapel zou rond 1840 gebouwd zijn op de plaats van de oude (3). Deze (herop)bouw heeft echter geen sporen nagelaten in de kadastrale documenten; het oude rechthoekige grondplan van de kapel bleef kadastraal de hele 19de eeuw behouden. Het gaat om een neogotische kapel (stucgewelf met houten ribben en spitsboogramen) met een zeshoekig grondplan en een polygonale sluiting, gebouwd boven een crypte. Het zeshoekige schilddak wordt bekroond door een klokkenruiter (4). De kapel bevindt zich op een halfcirkelvormig perceel van bijna 14 are (5), dat aan de bolle zijde wordt afgelijnd door dertien 'staties' van de kruisweg, halfreliëfs op pilaren, die in 1820 zouden zijn aangebracht onder impuls van de kapucijn Hendrik-Pieter Rega, telg uit de familie die het nabijgelegen Rega's Hof* te Rotselaar-Heikant bewoonde (6). De veertiende statie is de graf- liggende Christusfiguur in de crypte.

Opmerkelijk is het niveauverschil (tot 2 m) tussen het kapelperceel en het omliggende landschap, dat veroorzaakt zou zijn door een zandwinning in de

jaren 1950. Op de bodemkaart (7) wordt de (nu lintbebouwde) omgeving van de kapelheuvel als "groeve" aangeduid. De vegetatie van de kapelheuvel wordt gedomineerd door heischrale soorten zoals bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*), fijnbladig schapegras (*Festuca ovina* subsp. *tenuifolia*), schermhavikskruid (*Hieracium umbellatum*), zaailingen van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*). Parallel met de bolle, halfronde buitenzijde van het kapelperceel werden – vermoedelijk rond 1920 – twee rijen beuken (*Fagus sylvatica*) geplant, 23 exemplaren in het totaal met stamomtrekken die momenteel variëren tussen 127 en 283 cm. Het perceel wordt daardoor volledig overschaduwd. Het wordt aan de (rechte) straatzijde afgelijnd door een rij van gekandelaarde zomerlinden (*Tilia platyphyllos*), de dikste met een stamomtrek van 152 cm, oorspronkelijk veertien in aantal (verwijzing naar de veertien staties), nu nog twaalf. Het plantsoen rond de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten is een typische religieuze thematuin, waarin getallensymboliek en godsdienstige rituelen de aanleg en inrichting hebben bepaald.

NOTEN

- (1) Aldus VANDEN BRUEL J.B., *Beschryf van de dorpen van het kanton Haacht*, Leuven, C.-J. Fonteyn, 1861, p. 18-20.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Rotselaar 1895 nr. 35.
- (3) WOUTERS V., *Legendarisch en vroom Hageland*, Leuven, I.G.O., 1998, p. 183, verwijst naar DE RAS J., *Historische aantekeningen over 1. De heeren van het land van Rotselaar...*, Leuven, Peeters, 1907, p. 45.
- (4) Beschrijving in het verslag van C. De Maegd bij de vaststelling van het 'voorontwerp van lijst van voor bescherming vatbare monumenten en stads- en dorpsgezichten' met betrekking tot het 'dorpsgezicht' van de kapel en haar omgeving d.d. 31 mei 1979 (archief Monumenten en Landschappen, Leuven).
- (5) dat pas wordt ingetekend op een tweede, niet gedateerde versie van de Primitieve kadasterkaart.
- (6) VANDEN BRUEL J.B., *op. cit.*, p. 19.
- (7) BAEYENS L., *Bodemkaart van België: kaartblad Rotselaar 74E*, Centrum voor Bodemkartering, 1960.

Roger Deneef & Jo Wijnant

ROTSELAAR (ROTSELAAR): PASTORIE VAN DE SINT-PIETERSKERK

PASTORIJSTRAAT 2, 3110 ROTSELAAR

► De pastorietaan van
Rotselaar van
achter de
Lourdesgrot
(foto R. Deneef,
1997)

**Ommuurde pastorietaan van 57 are;
pastorie uit begin 17de eeuw, verbouwd
rond 1912, toen ook de tuin werd her-
beplant en een Lourdesgrot gebouwd.**

De pastorie van Rotselaar is een goed bewaard gebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl met renaissance-inslag uit het begin van de 17de eeuw. Zandsteen werd gebruikt voor de plint, de hoekkettingen en speklagen (1). In tegenstelling tot de meeste pastorieën in de regio, is ze niet omgracht. Op de Primitieve kadaasterkaart (1820) beslaan de eigendommen rond de pastorie iets meer dan 57 are (2). Het grootste van de vier tuinpercelen (nr. 738) ligt buiten de oude, ijzerzandstenen ommuring. Het hoofdgebouw heeft op dat moment nog een L-vormig grondplan en tegen de oostelijke tuinaan zijn twee bijgebouwtjes opgesteld. De afbraak van de bijgebouwen wordt geregistreerd in 1878 – achteraf zullen ze door nieuwe worden vervangen –, die van de dwarsvleugel van de pastorie in 1912 (3).

Uit de periode vlak vóór de Eerste Wereldoorlog dateren waarschijnlijk ook de Lourdesgrot in de

noordwesthoek van de tuin en de huidige beplantingen in die omgeving – vijf bomen met stamomtrekken tussen 200 cm en 250 cm: twee zilverlin-den (*Tilia tomentosa*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), rode en witte paardenkastanje (*Aesculus x carnea*, *A. hippocastanum*). Het grootste gedeelte van de tuin wordt momenteel ingenomen door gazon; een rozenperkje rond een heiligenbeeld vormt zowat de enige stoffering. Dit gazon wordt bovendien doorsneden door een brede dolo-mietweg, die naar een 'carport' leidt en waarvan een pad aftakt naar de grot. Oude foto's (4) suggereren een veel dichtere beplanting.

NOTEN

- (1) Beschrijving in: *Bouwen door de Eeuwen heen* – arrondissement Leuven, 1971, p. 340; PAESMANS G., Motiveringsnota bij beschermingsvoorstel, 1988 (archief Monumenten & Landschappen, Leuven).
- (2) Oudste kadastrale legger [212] Rotselaar, artikels 388 en 391.
- (3) Kadastrale opmetingsschetsen Rotselaar 1878 nr. 3 en 1912 nr. 19.
- (4) Zie de Ansichtkaart in: VANDECAUTER G., *De evolutie van Rotselaar, Werchter en Wezemaal*, Nieuwkerken-Waas, Het Streekboek, 1990.

ROTSELAAR (WERCHTER): HUIS VAN ROOST

WERCHTERPLEIN 27, 3118 WERCHTER
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De achterzijde van de tuin bij het huis aan het Werchterplein 27, met een geelbladige es en de monumentale, onlangs verdwenen paardenkastanje (foto R. Deneef, 1999)

Tuin van 30 are, aangelegd door brouwer Van Roost achter een rijwoning (herbouwd circa 1900) langs dorpsplein; enkele oude bomen.

Het ietwat eigenaardige, smalle, drie bouwlagen tellende bakstenen rijhuis aan het Werchterplein steekt met zijn hoge blinde zijgevels boven de aanpalende huizen uit. Het huidige gebouw is grotendeels het resultaat van een verbouwing in 1903 (1) van een bestaand pand, dat was aangekocht door Felix Van Roost. Van Roost had in 1869 de brouwerij 'De Palm' gesticht, die vanaf 1934 het populaire bier 'Jack-Op' produceerde. Hij was de voornaamste werkgever (2) en eigenaar van een groot aantal gebouwen in de dorpskern en ook van het landgoed Heideburg* te Tremelo. De spievormige tuin van circa 30 are achter het huis bevat nog resten van de oude randbeplanting, o.m. een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Noorse esdoorn (*Acer plata-*

noides), vederesdoorn (*Acer negundo*), treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), geelbladige gewone es (*Fraxinus excelsior* 'Aurea'), gewone taxus (*Taxus baccata*) en – vermoedelijk aangeplant lang vóór de aankoop door Van Roost – een enorme, onlangs verdwenen paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*).

Merkwaardige bomen
(opname 16 september 1999)

1. witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) 417, zwaar beschadigd, nu verdwenen;
3. geelbladige gewone es (*Fraxinus excelsior* 'Aurea') 207.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Werchter 1906, nr. 22; oudste kadastrale legger [212] Werchter, art. 1960 en 1158.
- (2) VANDECAUTER G., *Geschiedenis van arbeid en tewerkstelling te Rotselaar*, ACV-Rotselaar & Beatrijsgezelschap, 1989, p. 32-33.

Roger Deneef

ROTSELAAR (WEZEMAAL): OUD KASTEEL VAN WEZEMAAL

► Het slot van Wezemaal getekend door G.J.D. De Clerck (1876) naar een kopergravure van Harrewijn uit 1694 (archief E. Not-schaele, Kessel-Lo)

Grachten rond perceel van 51 are, relictten van feodaal kasteel (neerhof met waterkasteel) dat rond 1800 werd afgebroken; oude kadastrale kaarten getuigen van pogingen om een vroeglandschappelijke tuin aan te leggen.

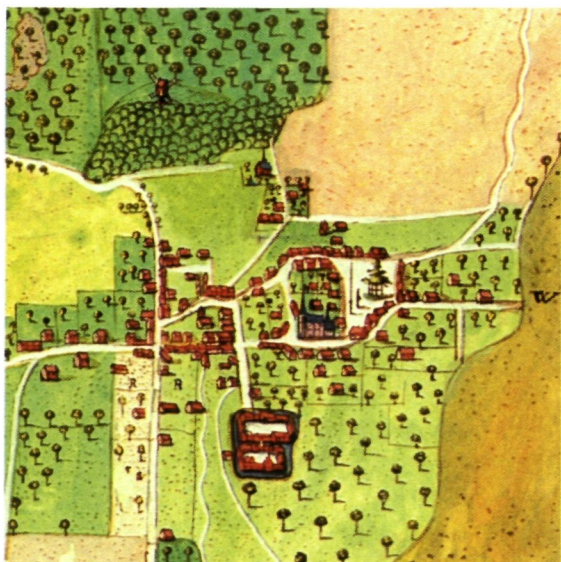
De heren van Wezemaal speelden een belangrijke rol tijdens de late Middeleeuwen. Het omgrachte feodale kasteel van Wezemaal stond ten zuiden van de dorpskerk. De oudste bekende afbeelding van dit slot komt voor op een figuratieve kaart uit 1598 in een van de albums de Croÿ (1). De grachten vormden min of meer een 8-figuur; op het noordelijke eiland stond het neerhof met de toegangspoort; op het zuidelijke het hooghof, het eigenlijke kasteel. Een groot perceel boomgaard strekte zich uit ten zuiden van het complex. De nauwkeurigheid van deze kaart wordt bevestigd door een figuratieve kaart uit het grote kaartboek van de abdij van Averbode (2), circa 1650-1660 [zie p. 244], en een gravure van Harrewijn (3) bijna een eeuw later. Buiten de boomgaard (bij

Harrewijn rechts op de achtergrond) zijn er geen tuinbouwkundige elementen of details zichtbaar. Op de Ferrariskaart (1771-1775) is de dubbelstructuur nog zichtbaar, maar ten zuiden van het kasteel ligt een kruisgewijze ingedeelde eilandtuin; het langgerekte kasteelblok strekt zich buiten de ringgracht uit in zuidwestelijke richting, wordt afgelijnd door dreven die vanuit de dorpskern komen en bestaat voor de rest uit bos. De betrouwbaarheid van de Ferrariskaart staat echter wat dergelijke details betreft niet onomstotelijk vast.

Op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door J. Gulikers rond 1820 (4) is de dubbele eilandstructuur nog aanwezig maar elk spoor van bebouwing is verdwenen. De eigenaardige bochtige contouren van de oevers, ook de buitenoevers van de ringgracht, laten vermoeden dat de familie d'Ursel – die sinds 1600 de baronie Wezemaal in bezit (5) had en ook in het nieuwe regime eigenaar was van het kasteel en een groot deel van het dorp – plannen heeft gekoesterd om de oude kasteelsite om te bouwen tot een buitengoed 'nieuwe stijl'. De omvorming van de dubbele eilandstructuur is geen resultaat van natuurlijke verlandingsprocessen. Het

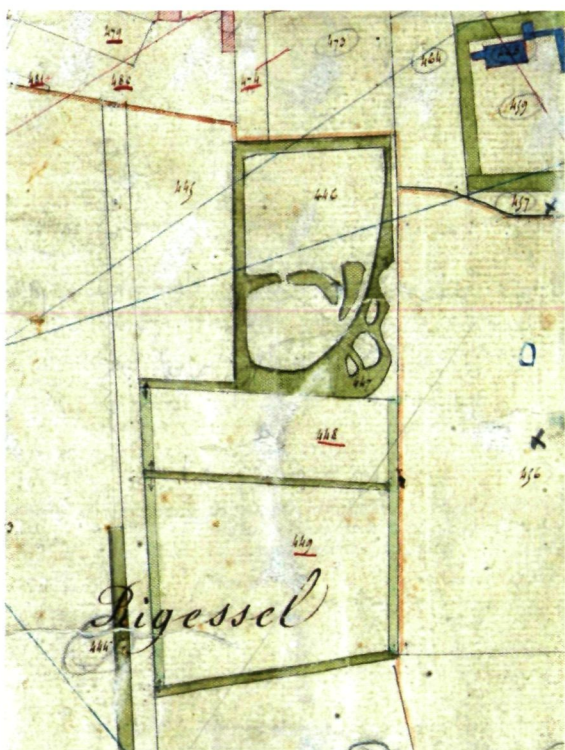

► De dorpskom van Wezemaal met het omgrachte kasteel anno 1598, op een figuratieve kaart uit een van de albums de Croÿ; de omgrachte pastorie ten zuiden van de kerk zal pas 25 jaar later worden gebouwd

beantwoordt aan een model dat in de periode 1800-1815 in de regio in talrijke landgoederen werd gevolgd, onder meer in het nabijgelegen abdijdomein van Vrouwenpark*, dat door advocaat Moerinckx tot een “*Engelschen hof*” werd omgevormd. De vroegste landschappelijke tuinen of parkjes – *jardins à l’anglaise* die nog sterk aansluiten bij de rococotuinmode – kenmerken zich door uitbundig kronkelende oevers en paden binnen een strak kader (bijvoorbeeld een oude ringgracht). In de kadastrale legger (6) wordt het met kleine

► Het kasteel van Wezemaal naast de omwalde pastorie op de Primitieve kadasterkaart, circa 1820: poging tot aanleg van een ‘jardin à l’anglaise?’ (archief Kadaster Brabant, Brussel)

plassen en inhammen doorsneden eiland (perceel 446; 51 are groot) als boomgaard opgetekend. De vroeglandschappelijke vormgeving van de kasteel-site wordt kadastraal pas afgevoerd in 1943 (7), waarschijnlijk lang nadat ze verdwenen was want de stafkaart van 1864 (ICM, 1880) toont een boomgaard omringd door rechtlijnige grachten. Een voorstel om de site te ‘rangschikken’ als landschap’ werd in 1964 door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen afgewezen (8) op grond van een verslag dat al meer dan een eeuw oud was en dat grosso modo ook de huidige toestand weergeeft: “*Er is niets overgebleven van dat sterk en vermaerd kasteel, hetwelk niet verre van de pastory gelegen was; er bestaat nog een stuk boomgaard. Digt by den steenweg op Leuven, links ziet men grachten, bosschagiën, beplant met kanada en andere boomen, elsen hout, eene leegte, uitmakende eene weide, waer het kasteel zich bevond; de grachten hoorden er aen toe*” (9).

NOTEN

- (1) Gereproduceerd in: BERGER R. e.a., *Albums de Croÿ. Bezittingen der Croÿ's in Brabant, Vlaanderen, Artesië en het Naamse*, Brussel, Gemeentekrediet van België, 1985, plaat 29, p. 115.
- (2) REGISTRUM OMNIUM BONORUM MONASTERII AVERBODENSIS; Iussu Adm. Rever. Domini Servatii Vaes Abatis Anno 1650 [...] (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, nr. 5009), gereproduceerd in: VAN ERMEN E., *Het kaartboek van Averbode, 1650-1680*, Brussel, Gemeentekrediet, 1997, p. 179.
- (3) “Prospectus castelli Wesemaele” (1699), heruitgave van de koper-sneede uit: LE ROY J., *Castella et praetoria nobilium Brabantiae et coenobia celebriora* [...], Antwerpen, H. Thieullier, 1696.
- (4) De kaart is niet gedateerd.
- (5) MINNEN B., Kennismaking met Rotselaar (Streekgidsenkursus Oost-Brabant), Leuven, Interleuven Opbouwwerk v.z.w., 1987, p. 26.
- (6) Oudste kadastrale legger [212] Wezemaal, art. 79 nr. 13.
- (7) Kadastrale opmetingsschets Wezemaal 1943 nr. 8.
- (8) Rapport van 23 mei 1964 door F. Van Molle, briefwisselend lid, aan de voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (archief Monumenten & Landschappen, Leuven).
- (9) VANDEN BRUEL J.B., *Beschryf van de dorpen van het kanton Haacht*, Leuven, C.-J. Fonteyn, 1861, p. 22.

Roger Deneef & André Cresens

ROTSELAAR (WEZEMAAL): PASTORIE VAN DE SINT-MARTINUSKERK

HOLSBEEKSEBAAN 8, 3111 WEZEMAAL

► De voortuin van de pastorie van Wezemaal op een oude ansichtkaart; de moestuin beslaat "den dries aen St. Jobs-put" rechts van de gekasseide toegangsweg (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

Tuin rond vroeg-17de-eeuwse pastorie, circa 1,5 hectare waarvan de helft omgracht; twee heuveltjes en interessante taxusarchitectuur getuigen van de voornaamste functie van deze tuin: meditatie en gebed.

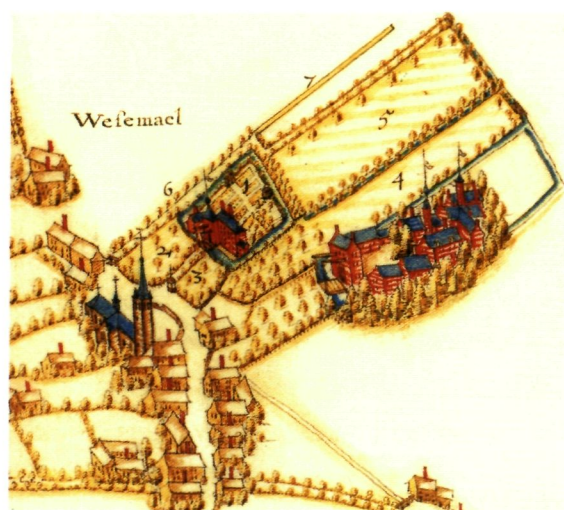
De pastorie van Wezemaal, gebouwd en bediend door de abdij van Averbode, bestaat uit een omgracht huis van baksteen en witte (onder meer voor de plint) ijzerzandsteen. Ze is twee verdiepingen hoog en zes travéeën breed, alles onder een steil schilddak met dakkapellen en een dakruiter; de toegangsdeuren (voor en achter) bevinden zich in de middelste travée. Het oorspronkelijke gebouw dateert uit 1624 maar het werd grondig verbouwd in de 18de eeuw. De vierkante poorttoren met een uivormige spits en de gleuven van de vroegere ophaalbrug,

werd gebouwd in 1638. De oudste gekende afbeelding van de pastorie, een niet gedateerde figuratieve kaart in het grote kaartboek van de abdij van Averbode (1), geeft de toestand weer rond 1660, nog vóór de bouw van de tuiniersloge in 1685, althans volgens de muurankers (2), maar op de kaart is dit gebouw al zichtbaar. De met fruitbomen beplante voortuin bestaat uit "den dries tegen over 't backhuys" (nr. 2) links van de toegangsweg, en "den dries aen St. Jobs-put" (nr. 3) rechts van de weg. De overdekte 'Sint-Jobsput', onderdeel van het pelgrimsritueel in het kader van de plaatselijke Sint-Jobsverering (3), bevindt zich rechts van de toegang. De achtertuin, twee derden van de oppervlakte van het eiland, wordt omschreven als "moeshoff" maar omvat ook een boomgaard.

De situatie en het uitzicht van het gebouwencomplex zoals het op de figuratieve kaart in het kaartenboek van Averbode wordt afgebeeld, vinden we nagenoeg ongewijzigd terug op de Primitieve

► De dorpskern van Wezemaal in 1650-1660, met de omgrachte pastorie (links) en het verdwenen kasteel (rechts) in het grote kaartboek van de abdij van Averbode

kadasterkaart opgemaakt door J. Gulikers rond 1820 [zie p. 242]. Het pastoriegoed beslaat dan circa 1,5 hectare, waarvan één derde buiten de ringgracht. Het 'eiland' wordt als tuin omschreven, samen met "den dries aen St. Jobs-put" en een perceeltje buiten de ringgracht, langs de zuidelijke arm. De rest is bouwland; van boomgaard wordt niet gesproken.

Ansichtkaarten van circa 1920 tonen een glazen veranda of halve serre – gebouwd rond 1915 (4), nu verdwenen – tegen de twee linkertraveeën van de pastorie en de rechtergevel van het poortgebouw. De moestuin (kolen en bessenstruiken op de achtergrond) beslaat "den dries aen St. Jobs-put" rechts van de gekasseide toegangsweg. Het perceel links van het pad (uit "den dries tegen over 't backhuys") komt niet duidelijk genoeg in beeld om het gebruik ervan te bepalen.

▼ Het poortgebouw en de ringgracht met *Myriophyllum brasiliense*, een uit Zuid-Amerika afkomstige soort vederkruid (foto K. Vandevorst, 2003)

Op een tweede ansichtkaart is de achtergevel van de pastorie zichtbaar vanuit de omgrachte tuin, een siertuin, voornamelijk gazon, enkele kleine bomen (mogelijk fruitbomen), een in etages geschoren taxus rechts van de gevel, een bloemenborder. Moeilijk te determineren is het gewas met de steunstokken links en rechts in beeld (kleinfruit? tomaten?). De rechtlijnige grintpaden vormen wellicht een padenkruis, de indeling van de oude "moeshoff".

Enkele interessante elementen blijven echter buiten beeld, zoals de rij taxussen (*Taxus baccata*) langs de westelijke grachtarm – nu ogenschijnlijk een loofgang door de uitgegroeide, over het randpad hangende takken, oorspronkelijk misschien een strak geschoren palissade. Suggestief – de tuin als decor voor gebed en meditatie – is de uitstulping halverwege in deze rij, waar de taxussen een hokje vormen, mogelijk een halte tijdens het brievengebed. Een tweede taxushokje bevindt zich langs de binnenoever van de zuidelijke grachtarm. Deze taxussen zijn vermoedelijk aangeplant tijdens de tweede helft van de 19de eeuw. Dit geldt ook voor de twee resterende bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'); de dikste (343 cm stamomtrek) bevindt zich in de zuidwestelijke hoek van de ringgracht, buiten het eiland, de andere staat op een heuveltje in de zuidoostelijke hoek van het eiland. Een tweede heuveltje, circa 1 m hoog, bevindt zich in het boomgaardperceel ten westen van het eiland. Een gedeelte van dit perceel werd recentelijk terug met fruitbomen beplant.

NOTEN

- (1) REGISTRUM OMNIUM BONORUM MONASTERII AVERBODENSIS; Iussu Adm. Rever: Domini Servatii Vaes Abatis Anno 1650 [...] (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, nr. 5009), gereproduceerd in: VAN ERMEN E., *Het kaartboek van Averbode, 1650-1680*, Brussel, Gemeentekrediet, 1997, p. 179.
- (2) *Bouwen door de Eeuwen heen – arrondissement Leuven*, 1971, p.434. MINNEN B., *Kennismaking met Rotselaar (Streekgidsen-kursus Oost-Brabant)*, Leuven, Interleuven Opbouwwerk v.z.w., 1987, p. 90.
- (3) WOUTERS V., *Legendarisch en vroom Hageland*, Leuven, IGO Leuven, 1998, p. 197.
- (4) Kadastrale opmetingsschets Wezemaal 1916, nr. 8.

Roger Deneef, Chris De Maegd
& Jo Wijnant

ROTSELAAR (WEZEMAAL): NIEUW KASTEEL VAN WEZEMAAL

'DE WIP', SPIKSTRAAT 20, 3111 WEZEMAAL

► De door de Wouters
verbouwde villa op
een ansichtkaart
afgestempeld in
1906
(collectie Blockx-
Meulemans,
Lubbeek)

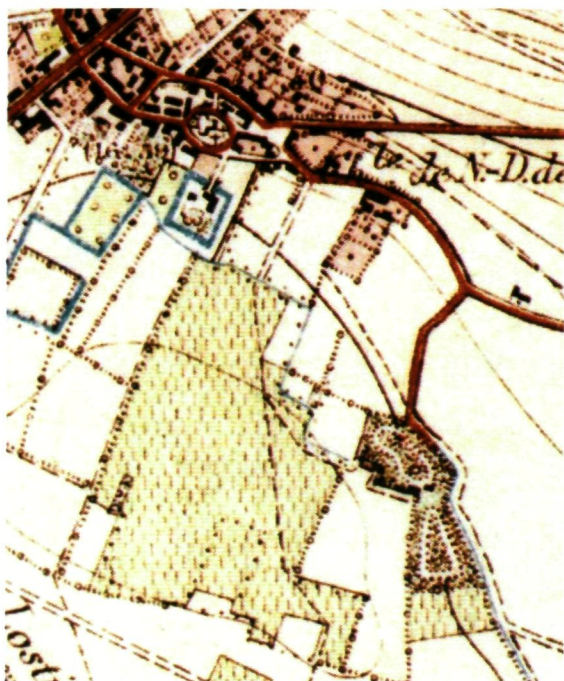
Landschappelijk park (oorspronkelijk 2 hectare) met langwerpige vijver ('rivier-landschap') en moestuin, aangelegd bij een villa gebouwd rond 1870, verbouwd in 1905; het kasteel wordt nu gebruikt door een basisschool, de voormalige moestuin door een tennisclub, enigszins verwaarloosd.

Het 'Nieuw Kasteel', op oude ansichtkaarten ook 'Kasteel de Wouters' genoemd, vindt zijn oorsprong in een bescheiden landhuis met stal- en koetshuis dat door griffier Jan Reynaerts uit Haacht rond 1870 op een perceel bouwland op 500 m ten

zuidoosten van de dorpskern van Wezemaal werd opgetrokken (1). Op het perceel (53 are) rond het huis werd een siertuin aangelegd, die zich volgens de stafkaart van 1893 ook over het aanpalende perceel ten zuiden uitstreckte en een geheel van circa 1,5 hectare vormde (2). Het huis stond in een open ruimte tussen twee grotendeels beboste lobben, die elk door een lusvormig pad ontsloten werden. Van die vroegste fase zijn slechts een paar bomen bewaard gebleven, nu met stamomtrekken rond 400 cm: Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) en zilveresdoorn (*Acer saccharinum*). In 1895 wordt in de zuidelijke lob van het landgoed de aanleg geregistreerd van de landschappelijke vijver (3), een 10 à 15 m breed en 80 m lang, lichtjes afbuigend kanaal. Het beeld dat de ontwerper of de eigenaar

► Het landgoed van griffier Reynaerts ten zuidoosten van Wezemaal op de stafkaart van 1893 (ICM, 1897)

voor ogen stond was wellicht dat van een weids rivierlandschap. In de streek zijn de voorbeelden van dergelijke bucolische 'rivierlandschappen' legio, onder meer in Holsbeek (4), Bekkevoort (het Bergenhof), Rotselaar (Vrouwenpark) en Meldert-Hoegaarden (5). In de jaren 1920 werd aan het noordelijke uiteinde een kaaimuur gebouwd met een bakstenen bovenbouw met bloembakken en ook aan het andere uiteinde is pittoresk bedoeld metselwerk uit die jaren zichtbaar. Door gebrek aan onderhoud en door spontane opslag van bomen wordt deze vijver volledig overschaduwd en is het oorspronkelijk beoogde effect verloren gegaan.

Het huis kreeg zijn definitieve vorm na de verkoop van het goed aan Elisabeth de Wouters d'Oplinter in 1902 (6). Het heeft een getrapte plattegrond en telt (op het laagste punt van het maaiveld) drie bouwlagen. De noordoostgevel wordt voorafgegaan door een ingangspui geflankeerd door twee (cementen) leeuwen; de middelste travee met balkon loopt uit op een dakkapel tussen overkragende ronde torentjes. Samen met de vakwerkimitaties in de puntgevels zijn dit de enige speelse en romantische elementen in een voor de rest vereenvoudigde traditionele bak- en zandsteenstijl (zandsteen hier vervangen door cement). Op een in 1906 ver-

stuurde Ansichtkaart is aan de achterzijde van het gebouw ook een aangebouwde halve serre te zien. Rond diezelfde tijd wordt ook de mutatie geregistreerd van een aangrenzend perceel bouwland (nr. 721a) tot een "hof" (moestuin) van één hectare met een tuinierswoning aan de rand. De toen aangeplante bomen hebben nu stamomtrekken bereikt van 250-300 cm en zijn – op bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') na – courante soorten: zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), gewone platan (*Platanus x hispanica*), groene of bruine beuk (*Fagus sylvatica*, F.s. 'Atropunicea'), moerasedik (*Quercus palustris*), Amerikaanse en zomeredik (*Quercus rubra*, *Q. robur*) en gewone es (*Fraxinus excelsior*). Het kasteeltje biedt momenteel onderdak aan een lagere school, de huidige eigenaar woont in het sterk verbouwde koetshuis en de voormalige moestuin wordt gebruikt door de plaatselijke tennisclub. Een klein gedeelte van de tuinmuur bleef bewaard.

Merkwaardige bomen

(opname 17 september 1997)

13. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) 383

16. zilversdoorn (*Acer saccharinum*) 407

NOTEN

- (1) Op 60 m ten zuiden van het huis werd voor de duur van de bouwwerf een steenbakkerij geregistreerd; zie Kadastrale opmetingschetsen Wezemaal 1872 nr. 6 en 1873 nr. 7; oudste kadastrale legger [212] Wezemaal, art. 900.
- (2) Waar zich eerst de steenbakkerij bevond; dit perceel (nr. 706) bleef nochtans als "bouwland" geregistreerd tot 1920.
- (3) Kadastrale opmetingschets Wezemaal 1895 nr. 19.
- (4) DENEFF R., DE JAECK H. & WIJNANT J., Het domein Van Tilt te Holsbeek en de inventaris van historische tuinen en parken Vlaams-Brabant, p. 4-18 in: *Monumenten & Landschappen* 18(1), 1999.
- (5) DENEFF R. e.a., "Getemperde straklijnigheid": Louis Van der Swaelmen en de "krachtige rangschikking" van het kasteeldomein van Meldert (Hoegaarden), p. 51-70 in: *Monumenten & Landschappen* 19(2), p. 51-70.
- (6) Elisabeth-M.-Joséphine-Eulalie de Wouters d'Oplinter (1858-1930), jongste kind van ridder Alphonse de Wouters d'Oplinter, kasteelheer 1871-1880 op Kwabeek te Boutersem-Verrijck; zie: DOUXCHAMPS H., *La famille de Wouters d'Oplinter* (I), Bruxelles, Association familiale de Wouters, p. 365. Voor de verbouwing zie: oudste kadastrale legger [212] Wezemaal, art. 1431; kadastrale opmetingschetsen Wezemaal 1903 nr. 5 en 1906 nr. 9.

Roger Deneef

ROTSELAAR (WEZEMAAL): WIJNGAARDBERG

► Het dorpsplein van Wezemaal, de Sint-Martinuskerk en de (her)beboste Wijngaardberg met windmolen, getekend door G.J.D. De Clerck, 1874 (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

De 'Wijnmuur', een unieke, 1,5 km lange stapelmuur, en de terrassen op de zuidflank van de Wijngaardberg zijn geen relictten van middeleeuwse wijncultuur maar van een wijngaard (30 hectare) die van 1814 tot circa 1845 van Wezemaal een echt wijndorp maakte; er bestaat echter een vroeg-19de-eeuwse afbeelding van de wijngaard, zonder terrassen.

Lang werd verondersteld dat de zogenaamde Wijnmuur – een stapelmuur van brokken ijzerzandsteen, 1546 m lang, 1,7 m breed en 2 m hoog – op de kruin van de Wijngaardberg uit de late Middeleeuwen dateerde, toen het Hageland een bloeiende wijncultuur zou hebben gekend. Studie van de bronnen leerde echter dat de wijngaarden in Wezemaal slechts een kleine oppervlakte innamen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het aangrenzende

Rotselaar. Een in 1999 gepubliceerd artikel (1) doet hierover gedetailleerd verslag en wordt hier samengevat met enkele aanvullingen. Dat Wezemaal tijdens de 19de eeuw enkele decennia lang een 'wijndorp' was, is te danken aan J.F. Audoor, hoofdgriffier aan het hooggerechtshof te Brussel, maar afkomstig uit Oudenaarde. Kort vóór 1814 kreeg hij van de hertog van Ursel, de grootste grondbezitter van Wezemaal, de toelating om een wijngaard aan te leggen op de heuvel die voortaan (2) Wijngaardberg zal worden genoemd. De Diestiaanse ijzerzandsteen en het microklimaat op de zuidflank van de langgerekte, oost-westgerichte heuvel werden ideaal geacht voor de wijncultuur. Dit unieke tuinbouwkundige experiment – Europa's meest noordelijke wijngaard – kon ook op de steun en belangstelling rekenen van koning Willem I, die de wijngaard in 1829 met een bezoek vereerde.

Tussen 1814 en 1817 werden 2000 wijnstokken uit Frankrijk (Champagne, Beaune, Bourgogne)

► De 'Wijnmuur' op de Wijngaardberg te Wezemaal, een 19de-eeuwse 'folly'? (foto O. Pauwels, 2006)

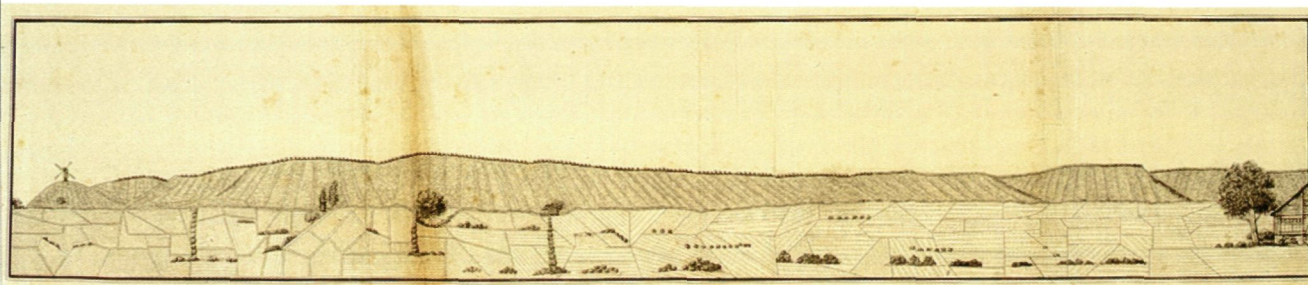

aangevoerd en geplant over een oppervlakte van 6 hectare. In 1828 werd 325 hectoliter wijn geproduceerd, zowel witte als rode; de witte wijn was hoofdzakelijk voor de uitvoer bestemd (naar Leuven en Oost-Vlaanderen). Op zijn hoogtepunt, rond 1840, besloeg de wijngaard een oppervlakte van 32 hectare (3) op voordien beboste grond. Voor de bemesting werd een beroep gedaan op de boeren uit Wezemaal en de omliggende dorpen, die van de hertog weiderechten in Wezemaal verkregen in ruil voor mest.

In 1825-1826 werd 701 gulden uitgegeven voor de verdere bouw en herstelling van een deel van de 'Wijnmuur' ("*construction et réparation d'une partie du mur du vignoble*"). Dit is de oudste vermelding. De oudst gekende afbeelding ervan komt voor op de Atlas van de Buurtwegen (1845). Het meren-

deel van de stenen – ijzerzandstenen schollen van wisselend formaat – werd waarschijnlijk gewonnen bij het uithouwen van de terrassen die een groot gedeelte van de zuidflank en het vroegere wijngaardperceel (nr. 199) beslaan. Vermoedelijk werden de uitgegraven stenen naar boven gevoerd en tot een muur gestapeld, iets waarvoor een zekere technische kennis vereist was. De door Audoor aangeworven wijngaardenier, Jean Théodore Wéry, was afkomstig uit Hoei, waar stapelbouw een courante praktijk was. Over het nut van een dergelijke investering – het te stapelen volume stenen bedroeg meer dan 5000 m³! – kan men slechts gissen. De meest geopperde hypothese: de druiven beschermen tegen de gure noordenwind, maar aan de (korte) oostzijde van de wijngaard werd geen muur geplaatst en bovendien was de kruin van de berg bebost, dennenbos volgens de kadastrale legger.

▼ De wijngaard van Wezemaal op een litho uit de eerste helft van de 19de eeuw (collectie E. Not-schaele, Kessel-Lo)

Afscherming tegen dieren en ander ongewenst bezoek kan langs die zijde dan wel enig nut hebben gehad. Aangezien nagenoeg de hele berg eigendom was van de hertog van Ursel kan de muur niet bedoeld zijn als markering van de eigendomsgrens. Aan de zuidkant werd de wijngaard begrensd door een gracht met een houtwal van robinia (*Robinia pseudoacacia*) en er stonden verschillende wachthuisjes opgesteld. De wijnpers bevond zich in het dorpscentrum en de jaarlijkse wijnoogst ging met een klein festival gepaard.

Rond 1845 kwam een einde aan de Wezemaalse wijncultuur. In 1847-1851 werden 3.700 wijnstokken verkocht aan de trappisten van Westmalle. In 1852 werd de verkoop van de Wijngaardberg geregistreerd aan rentenier Jacobus Van Overwaele, eveneens uit Oudenaarde, en werden de wijngaardpercelen omgezet in dennenbos (4). In de loop van de 20ste eeuw werden nog kleinschalige pogingen ondernomen om op de zuidhelling van de Wijngaardberg opnieuw wijngaarden aan te leggen, onder meer vanaf 1988 door de 'Wesemaeler Wijnbouwers', en door de v.z.w. Steenen Muur in 1999 op de terrassen in het westelijk gedeelte. De Wijnmuur en de terrassen worden beschouwd als relicten van dertig jaar vrij grootschalige wijnteelt, maar er bestaat een litho van onbekende herkomst die, aan de stijl en het onderschrift te oordelen, zonder twijfel werd vervaardigd in de eerste helft

van de 19de eeuw, vermoedelijk zelfs vóór 1830. De "*vignoble de Wesemael près de Louvain*" wordt er over zijn hele lengte afgebeeld, met de windmolen in het westen en een op het eerste gezicht vrij exacte topografie, bijvoorbeeld ook het valleitje tussen de Heilig-Hartberg (waar toen de molen stond) en de rest van de heuvelrug. Van terrassen valt niets te bespeuren. De wijngaard wordt afgebeeld met rijen van wijnstokken die de helling oplopen, loodrecht op de hoogtelijnen, zoals de wijngaarden langs de Marne of de Moezel.

NOTEN

- (1) AVERMAETE T., MINNEN B., VAN ERMEN E. & BOL-LENS W., De Wijnmuur van Wezemaal, unieke getuige van een wijnbouwproject uit de 19de eeuw, p. 41-64 in: *Monumenten en Landschappen* 18(3), 1999.
- (2) Al zo genoemd op de Primitieve kadasterkaart Wezemaal sectie B 1ste blad, opgemaakt door Gulikers, niet gedateerd maar vermoedelijk begin jaren 1820.
- (3) Volgens de oudste kadastrale legger [212] Wezemaal, art. 79 nrs. 76 en 83, slechts 29 hectare 56 are voor de percelen sectie B nr. 199 (29 hectare 12 are 10 centiare) en 172 (43 are 90 centiare); in het Primitief kadaster wordt *bunder-roede-el* gewoon als synoniem gebruikt voor *hectare-are-centiare*, zoals verderop in de legger blijkt.
- (4) Oudste kadastrale legger [212] Wezemaal, art. 752 nrs. 5 en 8.